

Bedömningsmodell och lösningsförslag till SO-Serien Historia lärarhandledning

Göran Svanelid

Bedömningsmodellen i historia

Alla lärare känner väl till problemet med att bedöma eleverna likvärdigt utifrån kunskapskraven. I historia har vi t.ex. följande kunskapskrav (i detta fall för betyget C):

”Eleven kan undersöka några utvecklingslinjer inom kulturmöten, migration, politik och levnadsvillkor och beskriver då **förhållandevis komplexa** samband mellan olika tidsperioder.”

Detta är inte helt enkelt och vi kan snarare hävda att denna mening innehåller fler än ett kunskapskrav samt täcker in hela historien från förhistorisk till nutid.

I denna lärarhandledning presenterar vi en enklare bedömningsmodell med två nivåer som vi tror kan vara till hjälp när du som lärare ska ge eleverna feedback (formativ bedömning) under en lektion. Den formativa bedömningen har bland annat som syfte att synliggöra svar på frågor som: Var befinner sig eleven kunskapsmässigt? Vart är eleven på väg? och Hur ska eleven kunna komma till nästa nivå? Vi tror att bedömningsmodellen kan förstås av eleverna, vilket inte alltid är fallet med de bedömningsmatriser som används i svensk skola. Det är ett minimikrav att eleven förstår både målen och bedömningen.

I en hektisk undervisningssituation är det inte heller helt enkelt att fånga upp elevernas kunskapsnivå, men vi hoppas att denna bedömningsmodell ska göra bedömningen mer transparent. Av samma enkelhetsskäl har vi valt att fokusera på två ”ytterligheter” eftersom vi tror att bedömningen blir tydligare med endast två nivåer och vi har inte några ambitioner att här skapa ett finmaskigt bedömningsstöd. För detta stöd hänvisar vi till Skolverkets omfattande kommentarmaterial.

Vi tror att bedömningsmodellen gör det lättare att bedöma eleverna formativt medan de arbetar enskilt eller tillsammans med lärarhandledningens olika övningar. Dessutom tror vi att det kan vara en bra idé att du som lärare använder den ”rena bedömningsmodellen” för att dokumentera elevernas kunskapsutveckling. I detta sammanhang är det viktigt att eleverna får information om när du bedömer eleverna, t.ex. när de arbetar i par eller grupp, och när det mer handlar om träning. Du hittar dokumentationsmallen i tabell 3.

En kvantitativ och en kvalitativ bedömning

Bedömningsmodellen skiljer ut två olika kunskapsaspekter: En kvantitativ och en kvalitativ. Vi har även med en kvantitativ bedömning i den kvalitativa eftersom vi anser att det har ett mervärde att kunna ge många exempel på samband samt orsaker och konsekvenser.

Den kvalitativa delen består av analysförmågan, d.v.s. kunskaper som är mer eller mindre ”komplexa” och ”utvecklade”. En skillnad mellan betygen E och A är, i detta sammanhang, att t.ex. sambanden, orsakerna, konsekvenserna är ”längre”, d.v.s. beskrivs i flera led, för det högre betyget. En annan skillnad är att eleven på den högre nivån kan beskriva mer komplexa utvecklingslinjer och förklaringar samt kan problematisera, d.v.s. kan se utifrån olika perspektiv. Det sistnämnda exemplet innebär att eleven kan resonera med hjälp av uttryck som ”å ena sidan, å andra sidan” samt kan resonera om olika konsekvenser för t.ex. enskilda individer, grupper av människor och samhället likväl som konsekvenser på kort respektive lång sikt. Att kunna beskriva utvecklingslinjer handlar om att kunna generalisera, att hitta det gemensamma, likheterna och ta hjälp av centrala historiska begrepp.

I detta sammanhang är det viktigt att påpeka att det inte räcker att eleven kan underbygga ett resonemang med fakta, begrepp och exempel. Enligt den kvalitativa kunskapsynen krävs det redan för betyget E att eleven kan föra enkla resonemang om samband, orsaker och konsekvenser och som vi här har valt att kalla djupkunskaper.

En bedömningsaspekt i alla SO-ämnen är begreppsförmågan. När det gäller historieämnets centrala begrepp har vi samlat de som förekommer i kursplanen. Det är viktigt att eleverna får möta dessa begrepp vid olika tillfällen i undervisningen, inte

minst för att de ska klara de nationella proven så bra som möjligt eftersom provkonstruktörerna alltid utgår från ämnets kursplan när de konstruerar provuppgifter. Se Tabell 1.

I denna bedömningsmodell har vi valt att inte använda betygsnivåerna E–A. Det går givetvis alldeles utmärkt att byta ut uttryck som ”enkla”/”avancerade” eller ”grundläggande”/”mycket goda” mot betygsnivåerna. Men poängen är att det hela tiden ska finnas en dialog mellan lärare och elever om vad som utmärker ett utvecklat svar på en fråga. Forskning har också påvisat att det är mer utvecklande för lärandet om pedagogen eller klasskamrater lämnar relevant återkoppling om styrkor och utvecklingsområden än ett betyg.

Ett konkret exempel

Låt oss ta ett konkret exempel från arbetsområdet ”Mellankrigstiden och orsakerna till andra världskriget”. Ett ”enkelt samband” skulle kunna innebära att eleven på grundläggande nivå beskriver ett samband i några få led som exempelvis:

”Efter den stora börskraschen ökade arbetslösheten i Tyskland vilket gjorde att Hitler såg sin chans. Han började förfölja judar och andra fiender. Till slut ledde detta till andra världskriget”.

Ett ”komplext samband”, d.v.s. ett svar på avancerad nivå, däremot skulle beskriva samband i flera led och kunna uttryckas på följande vis:

”I freden i Versailles 1919 pekades Tyskland ut som den stora boven till att det första världskriget bröt ut. Freden var väldigt tuff mot Tysklands ekonomi och människor hade det svårt. Detta var något som Hitler utnyttjade i sin propaganda där han bland annat pekade ut judarna som skyldiga till allt elände i Tyskland. I slutet av 1929 inträffade den stora börskraschen i New York vilket ledde till att många blev arbetslösa i USA och även i Tyskland. Hitler och nazisterna utnyttjade de svåra ekonomiska tiderna och vann valet 1933. Valsegern utnyttjade Hitler till att avskaffa den tyska demokratin och nu startade en förföljelse av judar, homosexuella, romer och kommunister. Samtidigt startade nazisterna en snabb upprustning av både Tysklands armé, flygvapen och flotta. Efter att ha krävt, och fått, igenom annektering av flera gränsområden satte plötsligt de allierade stopp när Hitler ställde krav på Polen. När Hitler struntade i de allierades hot om krig så var det andra världskriget nu ett faktum.”

I detta avancerade svar ser vi tydligt att det även finns en kvantitetsskillnad mellan de två svaren genom att det innehåller fler relevanta fakta, begrepp, beskrivningar och exempel.

Bredd- och djupkunskaper

I lärarhandledningen hittar du många uppgifter där bedömningsmodellen kan användas både i ett formativt och i ett summativt sammanhang. Här följer en lista som ger exempel på de två bedömningsaspekterna: Dess bredd och djup, d.v.s. en kvantitativ respektive kvalitativ bedömning. Vi, liksom Skolverket, har valt att inte vikta de olika bedömningsaspekterna. För att t.ex. kunna resonera i termer av orsaker och konsekvenser krävs det både fakta- och begreppsliga kunskaper. De två aspekterna kompletterar varandra. För att t.ex. kunna beskriva konsekvenserna av nazisternas maktövertagande (kvalitativa djupkunskaper) måste man ha kunskaper bland annat om när detta skedde och hur det gick till (kvantitativa breddkunskaper).

1. Kunskapens bredd i både det centrala innehållet och kunskapskraven i historia:

- Eleven kan förstå innebörden av och kan använda relevanta historiska begrepp. (Se begreppsschemat nedan).
- Eleven kan beskriva industrialiseringen i Europa och Sverige.
- Eleven kan beskriva franska och amerikanska revolutionerna och ge exempel på nya idéer, samhällsklasser och politiska ideologier.
- Eleven kan ge exempel på hur demokratiseringen i Sverige gick till.
- Eleven kan beskriva hur det svenska välfärdssamhället växte fram.
- Eleven kan ge exempel på några av kalla krigets konflikter.
- Eleven kan ge exempel på spår från 1800-talet kan avläsas i våra dagar, som t.ex. genom traditioner, namn, språkliga uttryck, byggnader, städer och gränser.
- Eleven kan använda olika källor för att söka information om samhället.

Begreppsschema (En sammanställning av kursplanens begrepp)

1. Eleven ska känna till innebörden i begreppen, t.ex. vad som menas med skatt.
2. Kunna använda begreppen i olika sammanhang.
3. Kunna relatera begreppen till varandra, t.ex. skatternas påverkan på både konsumtion och produktion.

Tabell 1.

CENTRALA BEGREPP I KURSPLANEN FÖR ÄMNET HISTORIA
Högkultur och antiken
Historiska källor
Industrialisering
Revolution, samhällsgrupp och ideologier
Fackförening, folkrörelse, kvinnorörelsen
Kolonialism och imperialism
Nationalism, demokrati och diktatur
Världskrig
Förtryck, rasism, folkmord, Förtintelsen, Gulag
Välfärdssamhälle
Kalla kriget, konflikt
Historiebruk
Kontinuitet, förändring och förklaring
Mellankrigstiden
Efterkrigstiden
Källkritik

2. Kunskapens djup i kunskapskraven i historia

Eleven kan analysera och resonera om:

- Källors trovärdighet och relevans.
- Antiken och samband med nutid.
- Vad historiska källor kan berätta om likheter och skillnader i levnadsvillkor för barn, kvinnor och män.
- Förklaringar till industrialiseringen samt konsekvenser för olika samhällsgruppers levnadsvillkor i olika delar av världen.
- Sambanden mellan hur bildandet av fackföreningar, kampen mot slaveriet och uppfinningar har förbättrat levnadsvillkoren.
- Orsaker och följder av de båda världskrigen.
- Orsaker till och konsekvenser av samhällsförändringar, människors levnadsvillkor och handlingar samt Förintelsen och andra folkmord.
- På vilket sätt människors villkor och värderingar har ett samband med den tid vi lever i.
- Samband mellan olika tidsperioder.
- Hur historia har använts och kan användas för olika syften.
- Hur skilda föreställningar av det förflutna kan leda till uppfattningar i nutiden samt vilka konsekvenser detta kan få.

En bedömningsmodell för främst den formativa bedömningen

Vår formativa bedömningsmodell ser ut som följer i Tabell 2:

	GRUNDLÄGGANDE KUNSKAPER	MYCKET GODA KUNSKAPER
A: Kunskapens bredd: En kvantitativ bedömning där resonemangen mer eller mindre underbyggs med stöd av t ex de fakta, begrepp och exempel som eleven redogör för.	Använder FÅ relevanta fakta, begrepp, exempel, faktorer, ståndpunkter, argument, källor samt beskrivningar av t.ex. samhällsförändringar, människors levnadsförhållanden, handlingar samt om kulturmöten, migration samt makt/politik.	Använder MÅNGA relevanta fakta, begrepp, exempel, faktorer, ståndpunkter, argument, källor samt beskrivningar av t.ex. samhällsförändringar, människors levnadsförhållanden, handlingar samt om kulturmöten, migration samt makt/politik.
B: Kunskapens djup: En i huvudsak kvalitativ bedömning där resonemangen är mer eller mindre utvecklade genom de samband och andra kvalitativa kunskaper som eleven redogör för.	Använder FÅ och ENKLA förklaringar av samband, orsaker, konsekvenser, förändringar, perspektiv samt likheter och skillnader.	Använder MÅNGA och KOMPLEXA förklaringar av samband, orsaker, konsekvenser, förändringar, perspektiv samt likheter och skillnader.

Modellen går att använda både för ett formativt och för ett summativt syfte där vi skiljer mellan:

1. En kvantitativ bedömning d.v.s. ”kunskapens bredd”, motsvaras i kunskapskraven av värdeord som att föra ”till viss del underbyggda” respektive ”väl underbyggda” resonemang. Kunskapens bredd besvarar frågor om Var? Vad? Vilka? När? och Vem? Progressionen mellan de två bedömningsnivåerna handlar i detta fall om kvantiteten (antal) av exempelvis fakta, begrepp, beskrivningar och exempel som eleven visar. Var gränsen mellan de olika nivåerna går aldrig att fastslå, utan det får sammanhanget avgöra. För att nå upp till grundläggande kunskaper räcker det dock inte med att ha mycket goda faktakunskaper. Det krävs även djupkunskaper.
2. En kvalitativ bedömning d.v.s. ”kunskapens djup”, motsvaras av uttryck i kunskapskraven som att förklara eller att föra ”välutvecklade resonemang” samt besvarar frågan Varför? Progressionen mellan de två nivåerna handlar främst om kvaliteten i de analyser som görs, d.v.s. hur ”komplexa” och ”välutvecklade” resonemangen om sambanden, orsakerna, konsekvenserna, perspektiven, för- och nackdelarna samt möjligheterna och riskerna, är. I ”kunskapens djup” finns det även med en kvantitetsaspekt. Det är givetvis bättre att kunna flera relevanta exempel på orsaker till andra världskriget jämfört med att exempelvis bara kunna hänvisa till nazisternas maktövertagande 1933.

Vi vill även uppmärksamma att djupkunskaperna även återfinns i det centrala innehållet. Här följer fyra exempel, men det finns fler.

- Antiken... och dess betydelse för vår tid (samband).
- Industrialiseringen... och dess konsekvenser för olika samhällsgruppers och människors levnadsvillkor...
- De båda världskrigen, deras orsaker och följder.
- Bildandet av politiska partier, folkrörelser, till exempel kvinnorörelsen och kampen för allmän rösträtt för kvinnor och män.

Elev/Grupp:

Lektionsinnehåll:

Klass:

Datum:

Tabell 3: Dokumentation under/efter en lektion

	GODTAGBARA KUNSKAPER (EXEMPEL)	MYCKET GODA KUNSKAPER (EXEMPEL)
KUNSKAPENS BREDD		
KUNSKAPENS DJUP		

Elev/Grupp:

Lektionsinnehåll:

Klass:

Datum:

Tabell 4: Sammanfattande kommentarer i mitten av ett arbetsområde

	ELEVENS STARKA SIDOR OM KUNSKAPENS BREDD	ELEVENS UTVECKLINGS-BEHOV OM KUNSKAPENS BREDD	ELEVENS STARKA SIDOR OM KUNSKAPENS DJUP	ELEVENS UTVECKLINGS-BEHOV OM KUNSKAPENS DJUP
LÄRARENS KOMMENTARER OM:				
ELEVENS KOMMENTARER OM:				

Tabell 4 ska uppfattas som en sammanfattande formativ bedömning i "halvtid" och då det fortfarande finns möjligheter att påverka lärandet. Samma tabell kan givetvis även användas för att sammanfatta elevprestationer summativt, d.v.s. efter att ett arbetsområde är avslutat. Det kan också vara givande att jämföra elevers nivå vid början av ett nytt arbetsområde (utifrån elevernas förförståelse) med kunskapsnivån vid slutet av undervisningen kring ett specifikt innehåll.

Historia 7

1. Forntiden – från samlare till stadsbo

1:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Forntid	Forntid kallas den äldsta delen av människans historia. Från den tiden har vi få eller bristfälliga skriftliga källor. Denna period i historien kallas ibland för förhistorisk tid.
Stenålder	Stenåldern delas in i Äldre stenålder (jägerstenåldern) och Yngre stenålder (bondestenåldern). Perioden har fått sitt namn av att de fynd som gjorts från denna tid oftast är gjorda av sten.
Arkeologi	Arkeologi handlar om att historiker studerar människors liv och samhällen från den äldsta tiden fram till i dag. De flesta tänker sig nog att en arkeolog gräver i jorden för att hitta spår av människors liv och verksamheter.
Boskap	Med boskap menas tama husdjur som människan nyttjat, framför allt nötkreatur (nötboskap) varifrån vi får nötkött från kor, men även hästar, får och getter räknas som boskap.
Höggkultur	Med höggkultur menas de äldre historiska civilisationerna. Exempel på tidiga höggkulturer är Maya, Inka, Aztekernas rike, Mesopotamien, Indus, Egypten samt höggkulturen i Kina.
Skatt	Skatt är en avgift som staten tar ut av sina medborgare, d.v.s. människorna i en stat måste enligt lag betala en avgift till staten (eller en fogde), bland annat för det skydd som staten ger.
Specialisering	När man specialiserar sig väljer man att göra det man är bra på, t.ex. att sy kläder eller att odla jorden. Ju mer moderna ett samhälle desto mer specialiserade blir människorna och deras yrken.
Stadsstat	En stadsstat är en stad som är självständig med egna lagar och eget försvar. Oftast innefattar stadsstaten även området i närheten och runt om stadsstatens kärna och som oftast hade en stadsmur som skydd mot fiender.
Flodkultur	Flodkultur är ett begrepp (samlingsnamn) för de höggkulturer, civilisationer, som vuxit fram längs med någon av jordens större floder och bördiga floddalar. Floderna gav fisk och fungerade som bra transportleder. Flodkulturerna uppstod cirka 3000 år före Kristus. De kändaste flodkulturerna är de i Mesopotamien (Tigris och Eufrat), Egypten (Nilen), Induskulturen (floden Indus) samt den kinesiska höggkulturen vid Gula floden (Huang He).
Filosof	En filosof ägnar sig åt filosofi och funderar på livets stora gåtfulla frågor som "livet efter döden" och "är människan god eller ond?" De mest kända filosoferna dök upp i det antika Grekland och några av de mest kända filosoferna är Sokrates, Platon och Aristoteles.

1:2 Bit för bit

4, 1, 6, 3, 2, 5.

1:3 Vad säger jägaren till bonden?

	JÄGARE/SAMLARE	BONDE
Boende	Bodde i tillfälliga bostäder som t.ex. grottor.	Bodde mer bofast i en egen byggd hydda.
Arbete	Fick anpassa sitt arbete till var det fanns något ätligt att samla på och att fälla i jakten.	Arbetade med jordbruket, d.v.s. plöja, så och skörda.
Kvinnans roll	Kvinnorna tog hand om (bar) barnen och samlade ätbara växter och nötter.	Kvinnans roll var att ta hand om hus och barnen samt bidra till arbetet med jordbruket.
Mannens roll	Männen ansvarade för jakten och tillagningen av köttet.	Mannens roll var att ta hand om boskapsdjuren och sköta jordbruket.
Hälsosituationen	Fortidens mathållning måste ha varit nyttig då man levde på det som man fick från växtriket samt kött från de vilda djuren. Motion fick man dagligen.	När man slapp vandra omkring kunde kvinnorna föda fler barn vilket var en hälsorisk i sig. Livet var mer stillasittande vilket kunde innebära en hälsorisk.
Fördelning av mat och ägodelar	Fördelningen verkar ha skett efter principen: Åt den som har behovet, d.v.s. efter en slags rättvisepincip.	Fördelningen skedde efter ägandeförhållandena. Den som ägde ett jordbruk med stora arealer och med många djur fick mer än de bönder som ägde mindre eller de som inte ägde något, och som kunde vara slavar.
Konflikter och krig	Denna tid var förmodligen en relativt fredlig tid då man inte hade något ägande att skydda. De största fienderna var nog rovdjuren.	I och med att människorna blev bönder, blev de bofasta och ägde ett visst område. Detta ägande måste försvaras mot fiender vilket ledde till att människor mer och mer sökte skydd i en stat och som hade en egen militär för sitt försvar och anfall.

1:4 Upptäckter och uppfinningar

ORSAKER	UPPFINNINGAR/ UPPTÄCKTER	FÖLJDER
A. Behov av något som var hårdare än koppar och som behövdes som vapen.	6. Brons	Vapnen blev något mer effektiva och dödsbringande då de var hårdare än koppar. Detta kan leda till fler dödade i strider.
B. Man var tvungen att skriva ner skatter och löner.	4. Skrivkonsten	En följd var att skrivkunniga fick hög status och därmed makt. Präster, statstjänstemän samt handelsmän var oftast skrivkunniga.
C. Krav på ljus och värme och något som skrämde bort de vilda djuren samt för matlagningen.	1. Konsten att kontrollera elden	Genom elden kunde man hålla kylan borta och flytta allt längre norrut samtidigt som elden gjorde det möjligt att koka eller steka det råa köttet. Det var kring elden man samlades och berättade saker för varandra. Kanske de första sagorna föddes runt lägerelden?
D. Kravet på att transportera tunga saker.	3. Hjulet	En följd av uppfinningen av hjulet var att det blev lättare att frakta tunga varor längre avstånd. Detta ledde till en ökning av den längre "fjärrhandeln", d.v.s. handeln kunde nu bedrivas med mer avlägsna platser. Hjulen på vagnar kunde också effektivisera och förändra krigskonsten.
E. Människan krävde något mer kraftigt än en träkäpp för att luckra upp jorden med.	2. Plogen	En följd av plogen, som från början gjordes av trä, var att jorden blev bättre uppluckrad vilket ledde till bättre jord och större skördar vilket ledde till en viss befolkningsökning. Större områden kunde odlas upp.
F. Det behövdes något lättare att skriva på än de tunga sten- och lertavlorna.	5. Papper	En följd av uppfinningen av papper var att det gick mycket lättare att spara det skrivna. Men den största konsekvensen var att det nu fanns en möjlighet att skriva böcker och därmed samla det mänskliga vetandet. Lagarna kunde nu samlas på ett enkelt sätt i en särskild lagbok.

1:5 En typisk högkultur

FRÅGA	JA/ NEJ	GE NÅGRA KONKRETA EXEMPEL
Hade man ett framgångsrikt jordbruk som gav ett överskott?	Ja	Jorden odlades upp längs med floderna Eufrat och Tigris. Sumererna grävde diken och bevattningskanaler för att få ut så mycket som möjligt av jorden.
Fanns det städer som människor bodde i?	Ja	En av de största var Ur.
Hade man en organiserad stat med en eller flera som styrde?	Ja	Prästkungen styrde riket med hjälp av präster och krigare.
Hade man en gemensam religion?	Ja	Prästkungarna var mäktiga och ansågs vara gudomliga.
Använde de ett skriftspråk?	Ja	De utvecklade världens första skriftspråk, kilskriften.
Gjordes tekniska framsteg?	Ja	Bland annat började hjulet användas i större skala. Sumererna tillverkade även hårda byggklossar av vass och lera som användes vid husbyggen. De började även använda brons.

1:6 Bildanalys

Det gamla Egypten

1. På den första bilden är det en kvinna som sår och en man som plöjer jorden. Den andra bilden föreställer en man som skördar och en kvinna som samlar ihop skörden.
2. Kvinnan använder en korg på båda bilderna. Mannen går bakom en plog på ena bilden och har en piska i handen. På den andra bilden använder han en skära.
3. Mannen har ett vitt tygstycke som täcker magen och halva benen. Kvinnan har en lång vit klänning med ärmar som räcker halva armen. Troligtvis är det väldigt varmt. Mannen har lite kläder på sig. Kläderna är vita, en färg som är svalkande i sol.
4. Klädesplaggen har inte ändrats mycket, en fattig bonde har liknande kläder som personerna på bilden. Kvinnan har hellångt, rakt hår vilket är vanligt i dag. Mannen har det vi kallar page vilket förekommer även idag.
5. På bilden där de sår är det den andra årstiden. Nilens vatten har sjunkit undan. På bilden där de skördar är det den tredje årstiden.
6. Det var bråttom för snart skulle Nilen svämma över igen.

1:7 Vår kung måste försvaras!

Ledtrådar till elevernas svar:

Kungen var länken till gudarna. Han kunde föra fram budskap från gudarna till folket. Man ansåg att gudarna kunde hjälpa och skydda människorna och därför var det viktigt att ha så bra kontakt med dem som möjligt.

Jordbruksproduktionen var styrd av väder och flodernas rörelser. Man försökte tygla floderna så gott det gick genom konstbevattning och flodvallar men det gick inte att kontrollera naturen helt. Kungen kunde förmedla hur man skulle hålla gudarna nöjda så att regn och översvämning skulle komma i rätt tid och i rätt mängd. Kungen var också den som styrde över rikets hela organisation. Med en växande befolkning, inte minst i städerna, behövdes livsmedelsförsörjningen organiseras på ett effektivt sätt. Allt tydligare statsstater gjorde också kungens ledarroll viktig när det gällde försvaret av riket.

1:8 För- och nackdelar med att människor blev bofasta bönder

Fördelar med att vara bofast bonde	Nackdelar med att vara bofast bonde
Säkrare tillgång till mat och därmed ...	Det kan ha uppstått en misstänksamhet mot de som inte bodde på samma ort. Detta kunde i sin tur leda till ...
Kunna skaffa större familjer och	Att en ökad fiendlighet kunde uppstå mellan grupper från olika platser. Detta förstärktes även av att ...
Tryggare gentemot de vilda djuren p.g.a. de egna husen	Man nu ägde saker, egna djur, hus och "prylar" som skulle försvaras. Detta ledde till att man behövde ...
Man slapp vandra omkring och blev mer fäst vid sin hemby	En militärmakt som försvar mot tänkbara fiender. Detta gjorde att krig blev allt vanligare ...
När man blev bosatt på samma ställe så skaffade man sig fler saker vilket ledde till en livligare handel mellan olika platser men även att...	Vilket i sin tur ledde till att människor måste betala skatt till de styrande för att ha råd med soldater och vapen samt att bygga höga och kraftiga skyddsmurar.
Nya yrken skapades	En annan nackdel var att jämlikheten blev sämre och att skillnaderna mellan rika och fattiga uppstod, liksom att slavar togs från de besegrade folken. Detta betydde lika väl att det fanns risk att själv bli kidnappad och göras till slav.

1:9 Jämförelse mellan män och kvinnor under stenåldern

	MÄN	KVNNOR
Sysslor/arbeten typiska för ...	Tillverka jaktredskap Jaga större djur	Ansvar för barnen Plockade växter, ägg och skaldjur Fiske Jagade småvilt
Kunskaper som följer av de olika sysslorna/arbete na medför ...	Spåra villebråd Kunskaper om passande material till och tillverkning av jaktredskap	Kunskaper om medicinalväxter Jakt , fiske och ätbara växter

Den här jämförelsen är osäker på grund av att forskarna inte vet så mycket om rollfördelningen mellan män och kvinnor under stenåldern.

1:10 Hur hänger allt ihop?

1. Marken börjar användas till att så och skörda.
2. Människorna lyckas även tämja vissa djur som blev boskap och som kunde ge livsmedel och hudar som skydd mot kylan.
3. När människorna blev odlare blev de också bofasta vilket tillsammans gjorde att
4. Mer mat produceras vilket i sin tur betydde att
5. Fler barn överlevde och kunde ingå i de större familjerna eftersom vandrandet efter ätliga växter gjorde det omöjligt att ha mer än 1-2 små barn som måste bäras i famnen eller på ryggen.
6. Befolkningen ökade eftersom det fanns säkrare och mer mat att fördela.
7. När mer mat producerades kunde ett överskott uppstå vilket kunde säljas vidare.
8. Försäljningen skedde oftast på marknadsplatsen i de städer som nu växte fram och som var ett skydd mot plundring av handelsmännens varor.
9. För att få skydd blev människorna skyldiga att betala skatt till staten.

1:11 Några viktiga och kluriga varför-frågor

1. Dels för att hitta nya jaktmarker och för att förhindra inavel samt att människor är av naturen nyfikna och tycker om nya utmaningar.
2. Växter och fisket gav andra energigivande näringsämnen och som man inte kunde få bara via att äta kött. Dessutom var det alltid lättare att hitta ätliga växter samt att fånga fisk än att fälla ett djur.
3. Det är alltid bra för utvecklingen att man specialiserar sig. Det är helt enkelt ett effektivt sätt att fördela sysslorna. En nackdel var att männens jakt hade högre status/värde än kvinnors omhändertagande av hus och familj vilket tidigt ledde till att männen fick mer makt över de viktigaste besluten.
4. Det var ett val som ”växte fram” under en längre tid. Huvudsaken var säkert det enkla faktum att livet som bofast bonde var tryggare, säkrare och mer bekväm än att vandra runt ständigt på jakt efter djur att fälla och växter att samla in.

5. Att tämja vissa djur (domesticera) innebar en säkrare tillgång till både mat och till dragdjur. I det senare fallet för att kunna dra en plog och som kunde komma djupare ner i marken än med bara människors handkraft kunde åstadkomma.
6. Ett skäl var att befolkningen ökade i dessa områden samt att städerna gav ett skydd åt både handel och annan verksamhet; ett skydd mot fiender som ville åt rikedomarna i städerna.
7. Huvudanledningen till detta var att jordbruket gav ett överskott, d.v.s. alla behövde inte arbeta som bönder, utan de kunde ha andra yrken som skrivare, präster, handelsmän och statliga tjänstemän.
8. Skatt behövdes för att kunna betala de soldater som behövdes för att skydda samhällena. Lagar behövdes för att t.ex. handelsmännen skulle kunna lita på en överenskommelse. Om någon bröt en affärsuppgörelse, t ex genom att inte betala för varorna, så måste det finnas lagar som avgjorde vilket straff som följde på detta och andra brott.
9. Floderna användes för att fånga fisk, transportera varor och inte minst för att användas till konstbevattning av åkrarna. Det fanns stora fördelar med att bo längs med de bördiga floddalarna. Jämför med dess motsats; att bo i en torr öken.
10. Skriften gjorde det möjligt att samla alla lagar och kunskaper från en generation till en annan. Det behövdes inte längre människor som kom ihåg allt i sina huvuden och varje ny generation kunde bygga vidare på vad andra redan hade kommit på. Plogen gjorde marken mer lättarbetad vilket ökade produktionen av olika sädeslag vilket i sin tur ”tillät” befolkningen att växa. Hjulet gjorde det lättare att transportera tunga varor längre sträckor vilket ökade ”fjärrhandeln” och beroendet av att kunna frakta allt sjövägen minskade.
11. Eftersom äganderätten måste kunna försvaras mot fiender så krävdes en militär styrka med vältränade och med skattepengar betalda soldater.
12. En orsak till att det var nödvändigt att samarbeta hade med risken för översvämningar att göra. De stora floderna, som Nilen och Eufrat och Tigris, riskerade att under tider med högvatten skapa stora problem med översvämningar. Högkulturernas människor måste samarbeta för att skydda sina odlingar längs med floderna. Det handlade helt enkelt om en gemensam kamp om ”liv eller död” för människorna, jordbruket och högkulturerna.
13. En anledning var att de mest mäktiga personerna hade skäl att jämföra sig med något gudomligt, något övermänskligt för att deras stora makt skulle accepteras.
14. Järnet var betydligt starkare än både koppar och brons som använts tidigare. När plogar och vapen kunde smidas till järn blev både jordbruket och krigen mer effektiva.

1:12 Skrivdags

Elevens svar.

1:13 Sammanfatta en text

RUBRIK	MITT FÖRSLAG PÅ FRÅGA
I Kina uppstod en tidig flodkultur	Vad var det som gjorde att det växte upp en högkultur i Kina?
Kinesernas viktigaste filosof	Vilka likheter finns mellan filosofen Kong Fuzi och Jesus?
Kina enas till ett rike	Varför var det nödvändigt för Kina att sluta med sina inbördeskrig och enas till ett rike?
Bönderna betalade med sina liv	Hur visade kejsaren Shi Huangdi sin makt?
Förtryck ledde till uppror	Vad ledde upproret mot Shi Huangdi till på kort och lite längre sikt?

1.14 Historisk retorik

Gruppuppgift.

2. Antiken – det gamla Grekland

2:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Antiken	Antiken är perioden cirka 800 f.Kr till 500 e.Kr och innefattar både det gamla Greklands och Romarrikets historia.
Kultur	Begreppet kultur innefattar mycket, men i det här sammanhanget kan det likställas med civilisation. Med kultur menas det som människor skapat alltifrån konst, litteratur, språk, idéer och teknisk utveckling. Det är viktigt att inse att kultur förändras, t.ex. så talar vi och skriver vi inte det svenska språket på samma sätt i dag som för hundra år sedan.
Arkeolog	Arkeologi handlar om att historiker studerar människors liv och samhällen den äldsta tiden fram till i dag. De flesta tänker sig nog att en arkeolog gräver i jorden för att hitta spår av människors liv och verksamheter.
Stadsstater	En stadsstat är en stad som är självständig med egna lagar och eget försvar. Oftast innefattar stadsstaten även området i närheten och runt om stadsstatens kärna och som oftast hade en stadsmur som skydd mot fiender.
Kolonier	Kolonier är områden som ligger en bit bort från moderlandet. Grekerna anlade t.ex. egna kolonier (erövrade områden) runt om Medelhavet, bland annat på Sicilien och i Spanien.
Olympiska spelen	Idrottstävlingar som anordnades i det antika Grekland vart fjärde år. Under spelen gällde vapenvila. De antika spelen genomfördes i Olympia och var känt som grekernas religiösa centrum.
Medborgare	Medborgare är en person i en stat och som har vissa rättigheter och skyldigheter. Medborgare i Grekland kunde bara vara män och inte kvinnor, utlänningar och slavar. Ett krav på att vara medborgare var att man ingick i armén och vara född i staden (Aten). Det var endast medborgare som hade rösträtt.
Armé	En armé består av alla slags stridande soldater, både de till fots och till häst.
Demokrati	Demokrati är en styrelseform som dök upp i Grekland cirka 500 f. Kr vilket innebar att alla vuxna manliga medborgare fick vara med och fatta viktiga beslut. Demokratin var direkt och inte som t.ex. i Sverige i dag, representativ. Det fanns inga politiska partier i det antika Grekland.
Filosof	En filosof ägnar sig åt filosofi och funderar på livets stora gåtfulla frågor som t ex "livet efter döden" och "är människan god eller ond?" De mest kända filosoferna dök upp i det antika Grekland och några av de mest kända filosoferna är Sokrates, Platon och Aristoteles.

2:2 Bildanalys

Tjuren på Knossos

1. En tjur och akrobater i full aktivitet.
2. Tjuren ger ett kraftfullt och nästan majestätiskt intryck vilket förstärks av att delar av kroppen är guldfärgad.
3. Människorna på bilden ser vältränade och modiga ut.
4. Elevens svar.
5. Tjurfäktning i Spanien.
6. Elevens svar.

Alexander den Store

1. Tre män, två hästar och i bakgrunden träd. Mannen som sitter på hästen har en slags rustning som skyddar mage och axlar. Han har även ett svärd som hänger vid sidan. I sin högra hand håller han ett spjut.
2. Bilden är en del av den s.k. Alexandermosaikerna. Den hittades vid utgrävningar av Pompeji och visar ett stort slag mot perserna.
3. Alexander är den ende i mosaiken som inte bär hjälm. Man ser hur vinden blåser i hans hår. Han ser relativt ung ut och han blickar storögt framåt. På bröstet har han en avbildning av monstret Medusa från den grekiska mytologin, vilket skulle ge beskydd från ondska.

2:3 Grekiska tänkare

Platon - Filosoferna borde regera staterna eftersom filosoferna är klokast.

Tales - Det går att räkna ut när det ska bli sol- och månförmörkelser.

Aristoteles - Man kan inte nå kunskap endast genom att tänka utan man måste även göra undersökningar.

Sokrates - Sanningen når man bara fram till genom att använda sitt förnuft.

Demokritos - Naturen är uppbyggd av små, odelbara byggstenar: atomer.

Hippokrates - Sjukdomar kan inte botas med trolldom utan man måste i stället undersöka den som är *sjuk*.

Uppgift 2:4 OS – då och nu

	DET ANTIKA OS	DET MODERNA OS
Hur ofta hålls spelen?	Vart fjärde år.	Vart fjärde år.
Var hålls spelen?	I Olympia, i närheten av Zeus tempel.	I olika delar av världen.
Varifrån kommer de tävlande?	Från Grekland.	Från hela världen.
Ge exempel på tre olika grenar.	Kappkörning med hästar, diskuskastning och pankration.	Segling, friidrott, fotboll m.m.
Vad får vinnaren?	En krans av olivkvistar från ett heligt träd som växte vid Zeus tempel.	En guldmedalj.
Hur viktiga är spelen?	De var så viktiga att till och med stater som låg i krig med varandra höll vapenvila för att idrottsmännen fritt skulle kunna resa till Olympia.	De är världens mest bevakade Idrottsevenemang och följs av människor i alla världsdelar. För dem som idrottar rankas OS som den allra största idrottshändelsen.

- Idrottsmän från olika delar möts och tävlar i olika grenar. Flera grenar är fortfarande de samma, till exempel diskus, löpning och brottning. Idrottshändelsen var viktig i antiken och är det än i dag, och vinnarna hyllas stort. De antika spelen hade andra och färre grenar än i dag. I dag är OS en idrottshändelse som berör hela världen, inte bara Grekland. Spelen hålls på olika platser vid varje gång, dessutom finns det ett vinter-OS i dag som inte fanns under antiken.
- För att hylla idrottandet och bidra till gemenskap mellan folk. "Det viktiga är inte att vinna utan att delta", är ett uttryck som förekommer i samband med OS.

2:5 Jämförelse mellan Aten och Sparta I

	ATEN	SPARTA
Statsskick	Demokrati	Diktatur
Så utsågs stadsstaternas ledning	Genom direkta val	Genom att skrika högt på sina kandidater
Mansideal	En kritisk tänkande och filosofisk person som gillade att diskutera, men även vara vältränad för att kunna försvara Aten mot fiender.	En stark och hård man, en bra soldat som skulle leva ett enkelt liv utan all lyx.
Kvinnoideal	En kvinna i Aten skulle främst passa upp på männen och vara tyst och foglig. Det var viktigt att föda många barn.	En kvinna i Sparta var självständig och stark. Det var viktigt att föda många barn.
Kvinnans ställning i samhället	En kvinna i Aten fick inte ta del av samhällets styrelse eller ens bevittna de olympiska spelen.	Eftersom männen var borta i sina krigsläger större delen av sina liv så fick kvinnorna en viktig roll med att bestämma över ekonomi och arbetare på gården hemma.
Familjeliv	Männen bestämde allt inom familjen och kvinnorna skulle vara tysta och fogliga. Kvinnorna fick även sämre mat än männen vilket gjorde de svaga vilket var en stor risk vid barnafödandet.	Kvinnorna gifte sig tidigt men träffade sina män sällan. Det var tillåtet att vara otrogen och till och med få barn utanför äktenskapet. Hemmen saknade all lyx, t.o.m. konstverk var förbjudna.

2:7 Jämförelse mellan män och kvinnor i det antika Grekland

	MÄN	KVINNOR
Rättigheter	Utöva idrott. Gå i skolan. De fria männen hade rösträtt. Fick gå på teater, se på idrott och diskutera politik.	Hade inga av de rättigheter som här nämns som männen hade. Fick oftast inte äga något.
Skyldigheter	Intressera sig för styret av stadsstaten. Delta i försvaret när det behövdes.	Giftas bort och föda söner.

Jämförelsen är gjord utifrån vad som gällde i Aten på 400-talet f.Kr.

2:8 Den första demokratin

FRÅGA	ATEN	SVERIGE
Vilka har rätt att rösta?	Stadens fria män.	Alla myndiga medborgare över 18 år.
Vilka grupper har inte rösträtt?	Kvinnor, invandrare, barn och slavar.	De som inte blivit medborgare (gäller riksdagsval) och barn (under 18 år).
Hur fattar man beslut i olika frågor?	Alla röstberättigade samlades på torget, diskuterade och hade gemensam omröstning. (Direkt demokrati)	Valda politiker samlas i riksdagen och röstar om olika förslag. (Indirekt demokrati)
Finns det någon skyldighet som de röstberättigade måste utföra för sin stat? I så fall vad?	Värnplikt	Känna till lagen

- Den svenska eftersom större andel av befolkningen har rösträtt.
- En liten stat som den atenska kunde ha direkt demokrati och det kan vara en fördel, men det är inte genomförbart i Sverige. I den atenska demokratin fanns en tydlig koppling mellan rösträtt och skyldighet gentemot staten.

2:9 Några kluriga varför-frågor

- Att Europas kultur började i Grekland kan ses genom att det finns många spår kvar från denna tid. Det finns till exempel bevarade nedskrivna myter, sagor och teaterpjäser, som är en del av kulturen. Många grekiska ord från denna tid finns kvar och används i Europa. Även Atens demokratiska styrelseskick ingår i kulturen.
- Demokratin i Grekland gällde bara de manliga medborgarna, d.v.s. cirka tio procent av stadens befolkning, men trots denna begränsning så var detta nya styrelseskick en "historisk nyhet".
- Aten var ingen demokrati i modern mening eftersom cirka 90 procent saknade rösträtt, däribland alla kvinnor. Endast män födda i Aten som ingick i stadens armé hade rösträtt och deltog i det politiska styret.
- Orsaken till detta var att det var betydligt lättare att försvara en stad som låg högt på en klippa. Eller om vi vänder på resonemanget; det var mycket svårare för de anfallande arméerna att skjuta sina pilar och kasta sina spjut uppför.
- Huvudorsaken var att befolkningen växte i de ursprungliga stadsstaterna, som Aten, vilket gjorde att maten inte räckte till alla. I kolonierna kunde man starta nya jordbruk och bygga nya städer för att genom detta lösa problemet med överbefolkningen hemma i Grekland.
- Eftersom Grekland domineras av en mängd öar var man van att segla till havs, en vana som underlättade när man reste runt i Medelhavet för att grunda nya kolonier. Genom detta spreds även den grekiska kulturen runt Medelhavet.

7. Huvudorsaken till detta är det faktum att det rådde vapenvila under de olympiska spelen.
8. DO hade reagerat på hur kvinnorna i främst Aten behandlades och BO hade säkert haft synpunkter på att barnen inte räknades och att flickorna blev bortgifta i unga år. Dessutom fick flickorna i Aten mindre mat än pojkarna.
9. Som så många gånger i historien så blir ett eller flera länder erövrade p.g.a. att man blivit försvagade av ständiga krig. Så var det även i det antika Grekland, där 27 års ständiga krig hade försvagat både Aten och Sparta.

2:10 Sammanfatta en text

Rubrik	Förslag på fråga som sammanfattar det viktigaste i texten
Grekerna skaffar sig kolonier	Vilka var orsakerna till att grekerna gav sig ut på Medelhavet för att grunda nya kolonier?
Kvinnorna skulle tåga	På vilka olika sätt var flickor och kvinnor diskriminerade i det antika Aten?
Pojkarna måste bli bra krigare	Hur tränades pojkarna till att bli bra krigare som vuxna?
Filosoferna förklarade världen	Vad var det nya med filosofernas tankar jämfört med tidigare?
Makedonien tar makten över Grekland	Varför var det relativt lätt för Makedonien att erövra grekerna?

2:11 Historisk retorik

Gruppuppgift.

3. Antiken – det romerska riket

3.1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Republik	En stat som styrs av en president, inte en kung, är en republik. Kungar styr i monarkier.
Diktator	En enskild person som har stor makt att på egen hand fatta alla viktiga beslut som t.ex. vilka lagar som ska gälla i ett land och om man ska gå i krig.
Medborgare	Medborgare är en person i en stat och som har vissa rättigheter och skyldigheter.
Slav	En slav är en person som ägs av någon annan. En slav har inga rättigheter och ägaren bestämmer helt över slaven. Slaven kan säljas eller till och med dödas.
Vetenskap	Att metodisk samla och tolka kunskap inom ett visst område. Uppfattningar om t.ex. orsakerna till sjukdomar ska grunda sig på fakta som man fått fram efter noggranna observationer.
Armé	En armé består av alla slags stridande soldater, både de till fots och till häst.
Värnplikt	Värnplikt kan vara obligatorisk eller frivillig och innebär att alla män och eventuellt kvinnor måste utbilda sig till en uppgift i ett lands armé. Det finns även alltid en åldersgräns från när värnplikten börjar och slutar.
Yrkessoldat	Soldat med soldatlivet som yrke.
Kejsardöme	Ett land som styrs av en kejsare kallas kejsardöme. Ett land som styrs av en kung (monark) kallas monarki och republiker styrs av en president.
Statsreligion	De flesta länder har en "huvudreligion", men kan tillåta andra religioner inom sina gränser. I Sverige har kristendomen, den protestantiska Svenska kyrkan, varit statsreligion. Efter år 2000 finns det ingen koppling mellan staten och Svenska kyrkan.

3:2 Bildanalys

Romulus och Remus

1. Djuret på bilden är en varg.
2. Myten om tvillingarna Romulus och Remus. De räddas av en varghona efter att ha lämnats att dö.
3. Myten berättar om den mäktiga staden Roms tillkomst.

Personporträtt

1. Elevens svar.
2. På grund av kläder, smycken och andra detaljer i bilden kan man dra slutsatsen att det rör sig om en flicka från en rik familj.
3. Se ovan.
4. Boken och pennan vill visa att personen kan läsa och skriva vilket också det är ett tecken på rikedom.

3:3 Vill du bli kristen?

Elevens svar.

3:4 Världens enda supermakt?

KÄNNE-TECKEN	USA 2000-TALET	ROMARRIKET 200-TALET
Stor yta	Ja.	Ja, romarriket är ett av världshistoriens största riken någonsin.
Stor befolkning	Ja.	Ja, det romerska riket hade cirka 25 procent av den tidens totala befolkning.
Omfattande handel	Ja.	Ja, romarriket bedrev handel runt hela Medelhavet och i större delen av övriga Europa, men även med länderna runt Svarta havet och i Mellersta östern.
Militär styrka	Ja.	Ja, det romerska riket hade en stor armé. Utan denna militära styrka hade aldrig imperiet blivit så stort som det nu blev. Det var militära erövringar som utvidgade imperiets gränser.
Demokrati och makt-delning	Ja.	Nej, det romerska imperiet var inte en demokrati i dagens betydelse. Däremot fanns det exempel på maktindelning. Kejsaren hade ingen total makt, utan var tvungen att dela makten med den romerska senaten, Roms riksdag. Under längre perioder hade även medborgarna i Rom, männen, rösträtt. Detta gällde inte kvinnorna eller slavarna. Tänk på att i Sverige fick kvinnorna rösträtt så sent som 1921 och i Schweiz dröjde det till 1970-talet! En annan romersk idé var att man valde två högsta ledare för senaten, en delad makt med andra ord. De tusentals kommunerna runt om i riket styrdes också av ett dubbelt ledarskap samtidigt som dessa två ledare måste ta hänsyn till vad den folkvalda senaten ansåg.
Kulturspridare	Ja.	Romarna tog efter mycket från det de såg i de grekiska kolonierna. Arvet från Rom är imponerande. Exempel på detta arv är konsten att bygga akvedukter för att leda vatten och avlopp, stabila landsvägar som finns kvar och fungerar än i dag. Dessa vägar har allt sedan de stod färdiga haft en stor betydelse för att få fart på handeln mellan olika delar av det f.d. romarriket. Andra byggnadsverk är viadukter och alla de europeiska storstäder som grundats av romarna, t.ex. Paris, London och Köln. Ytterligare arv är språket (latin och latinska språk som franska, italienska och spanska), det romerska alfabetet, lagar och att gemensamma områden (länder och imperier) skulle styras av samma lagar.

3:5 Arvet från Rom

Elevens svar.

3:6 Romarrikets fall

Elevens svar.

3:7 Tolv kluriga varför-frågor

1. Rom blev ursprungligen en stormakt genom sitt geografiska läge, vid floden Tibern, närheten till Medelhavet samt att staden byggdes på sju kullar vilket gjorde att viktiga byggnader och funktioner lättare kunde försvaras. Samtidigt kunde befolkningen komma undan de mer träskliknade och låglänta dalarna där smittosamma sjukdomar lättare spreds. Senare visade romarna på att de var läraktiga och tog över andras framgångar, kanske främst inflytandet från Grekland. Romarna var också skickliga på att organisera sina samhällen och sin armé vilket ökade möjligheterna till erövringar, men som sagt: Rom byggdes inte på en dag.
2. De hade sett ”med egna ögon” hur lätt det är att en person skaffar sig total makt om det inte finns konkurrens om makten. De tidigare erfarenheterna av mäktiga kungar bland etruskerna ledde till slutsatsen om att en viss maktindelning är bra.
3. När yttre hot och krav på enhet inom ett land ställs på sin spets, t.ex. i ett krig, är det lätt hänt att större makt läggs på en enda person. Problemet med en person med mycket makt är att denna person oftast inte frivilligt släpper sin makt när kriget är över.
4. En orsak till att ständigt utvidga sitt territorium var att komma över områden för att kunna odla och skaffa fram mer mat till den växande befolkningen i staden Rom. En annan orsak var att kuva främmande folk genom erövringar och att ha kontroll över dem genom att göra dem till romare. Ytterligare en orsak var att erövrade folk kunde göras till slavar, det vill säga gratis arbetskraft. Problemet blev till slut att det var svårt att försvara alla gränser mot invasioner, och som låg långt från romarrikets kärnområden.
5. Det var främst av följande två skäl: För det första för att få fram sina arméer snabbt till avlägsna områden och för det andra för att bra vägar underlättar handeln där sjöväga transporter inte fungerar.
6. Fördelen var att slavarna var billig arbetskraft. Nackdelen var att slavarna kunde göra uppror, speciellt riskabelt blev det om antalet slavar hela tiden blev större.
7. Genom att bjuda på både bröd och skådespel kunde befolkningen hållas vid gott humör. En slags muta för att behålla makten för de rika romarna och som skydd mot eventuella uppror.
8. Orsakerna var att billiga jordbruksprodukter hade importerats från Nordafrika. Dessa produkter konkurrerade ut bönderna i Roms omgivning och dessa människor tvingades till arbetslöshet. Det stora antalet slavar, som inte fick någon lön, gjorde att de f.d. bönderna fick allt svårare att få ett arbete i Rom. De blev därmed ”långtidsarbetslösa”.
9. Ett skäl var att de stora vilda djuren dödades i samband med striderna mot gladiatorerna.
10. En orsak var att säkra tillgången på utbildade soldater. Tidigare hade alla bönder varit tvungna att göra sin värnplikt, men eftersom allt fler bönder tvingades in till städerna och arbetslöshet blev det en brist på soldater. De arbetslösa kunde få en lön om de blev soldat i den romerska armén.

11. Jämställdheten mellan män och kvinnor var bättre än i det antika Aten, men givetvis inte på samma nivå som i dagens Sverige. Fadern i huset hade all makt, t.ex. så kunde han avgöra om någon i ”familjen” skulle säljas som slav eller t.o.m. om en medlem skulle dödas. Kvinnor kunde inte heller bli politiker.
12. En förklaring var att kristendomen släppte in både kvinnor och slavar genom principen om att ”alla har samma värde”. En annan förklaring var att de kristna lovade ett liv efter döden, ett bättre liv i himmelriket.

3:8 Sammanfatta en text

RUBRIK	FÖRSLAG PÅ EN FRÅGA SOM SAMMANFATTAR DET VIKTIGASTE I TEXTEN
Romarna tar efter grekernas kultur	Vad var det i grekisk kultur som imponerade på romarna?
Många romare blev arbetslösa	Vilka var orsakerna till att många romare blev arbetslösa?
Caesar tar makten över Romarriket	Varför mördades Caesar?
Den romerska familjen	Vad skulle du reagera mest emot om du levte i en romersk familj?
Kristendomen blev statsreligion	Vilka förklaringar finns det till att kristendomen redan på 300-talet e. Kr gjordes till den enda statsreligionen?

3:9 Skriv en resonerande text

Elevens svar.

4. Medeltiden

4:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Medeltiden	Medeltiden är tiden mellan antiken och den senare Nya tiden som börjar cirka 1500 e Kr. De som levde under medeltiden visste inte om det eftersom begreppet har skapats efteråt.
Furste/furstendöme	En furste har makten över ett område, ett furstendöme. Furste är en titel och kan vara både en kung, drottning eller kejsare. I dag finns furstar i t.ex. Monaco och Andorra.
Kloster	Ett kloster består av ett mindre inhägnat område där munkar eller nunnor lever ett stilla liv, avskilt från livet utanför. Kloster finns främst i den kristna katolska kyrkan samt inom den ortodoxa kyrkan.
Livegenskap	Den livegne var ofri på så sätt att han inte kunde flytta utan sin godsägares tillstånd. En livegen bonde var tvungen att göra dagsverken hos en godsägare/storman. Han skulle dessutom betala avgifter och ofta lämna ifrån sig en stor del av det han producerade till godsägaren. Godsägaren skulle ge den livegne militärt skydd.
Storman	En s.k. storman var en man med stor makt, oftast förknippad med stora gårdar med omfattande jordbruksmarker.
Riddare	En riddare tillhörde en stridande krigarklass, oftast förknippad med adeln. En riddare var oftast knuten till en rik och mäktig furste. Som utbyte för att riddaren ställde upp med häst och rustning, förutom att han riskerade sitt liv, fick riddaren olika förmåner, privilegier. Detta kunde vara skattebefrielse eller att få styra över ett större jordbruksområde med tillhörande gårdar.
Korståg	Korstågen under medeltiden var den kristna kyrkans krig mot "de otrogna" framförallt i Mellanöstern och förekom mellan åren 1095 och 1291 eKr.
Borgare	Borgare var medeltidens medelklass och bestod av städernas yrkesmän inom främst handel och hantverk.
Handel	Med handel menas utbytet av varor som kan ske lokalt på torget men också långväga handel över gränserna, det vill säga import och export.
Muslim	Muslimerna tror på Allah och att Muhammed är hans profet. Muslimerna utgör världsreligionen islam.

4:2 Bildanalys

Stad och land

1. Bilden visar hur man sår en åker.
2. De har ett slags byxor på sig, skjortor och mössor.
3. En sår sädeskorn i jorden. En sitter på en häst som drar en harv. Harven myllar ner kornen i jorden. Den tredje är en jägare med pilbåge. Han försöker skjuta fåglar som äter upp utsädet.
4. En stadsmur, en kyrka, en borg, hus i staden.
5. Bogträet. Med hjälp av bogträet kunde en häst dra tunga lass. Bogträet tryckte inte på hästens luftstrupe. Hästen kunde tack vare denna uppfinning användas till många olika saker.

4:3 Vad hände sen?

Här följer några förslag på orsakssamband. Ordningföljden är inte alltid självklar och det finns ofta fler orsaker till de olika händelserna.

Uppfinningen stigbygeln kom till Europa på 700-talet → ryttaren satt stadigare i sadeln → ryttaren kunde bära tyngre och farligare vapen → riddare

Nya uppfinningar inom jordbruket → ökad matproduktion → växande befolkning → fler som sysslade med annat än jordbruk → städerna växte

Allt fler städer växer upp i Europa → ökad handel → fler flyttade till städerna → sjukdomar spreds i de trånga städerna

Svartråttan har med sig pestsmittade loppor från Asien till Europa → människor smittas → pesten sprids över Europa → en tredjedel av befolkningen dog

Arbetslösa riddare behöver inte försvara sitt land från angrepp, men de vill gärna strida i Guds namn → påven uppmanar riddarna att befria Jerusalem → korståg med många döda

Jeanne D'Arc får en uppenbarelse av Gud att det är hon som ska besegra engelsmännen → Kronprinsen ger henne befälet över en armé → kriget vände till Frankrikes fördel → Jeanne D'Arc fick ändå fiender inom landet och överlämnades till England → Jeanne D'Arc brändes på bål

Även fransmännen börjar använda sig av fotsoldater → kungarna stärkte sin makt → riddarna behövdes inte längre

Muhammed upplever att Gud talar till honom genom ängeln Gabriel → Muhammed spred budskapet om Gud → många anslöt sig till Muhammed → efter strider enades folken på arabiska halvön genom islam → det arabiska riket blev sedan ett av de största genom historien

4:4 Medeltida uppfinningar

UPPFINNING	VAD VAR UPPFINNINGEN OCH VILKA KONSEKVENSER FICK DEN?
Stigbygel	Stigbygeln är den anordning som du sticker in foten i när du rider. En uppfattning är att stigbygeln fick stor betydelse för krigföringen under medeltiden eftersom man nu satt stadigare på hästryggen (samtidigt som sadlarna förbättrades). Dessa förbättringar gjorde att ryttarna kunde använda tyngre vapen (lansar och svärd) vilket gjorde ekipaget effektivare och farligare på dåtidens slagfält.
Brynja	En brynja består av ihopsatta metallringar. På medeltiden använde man ringbrynjeskjortor och ringbrynjuhuvor. Brynjorna skyddade riddarna mot hugg och slag i strid.
Bogträ	Bogträet är en del av selen på en häst. Tack vare bogträet kunde hästen dra mycket tyngre lass än tidigare.
Kloster	Om klostren är en uppfinning eller inte kan diskuteras. Klostren var i vilket fall en institution där kunskap skapades, sammanställdes och bevarades. Detta gjordes i alltifrån odling och experimenterande med läkande växter till boköversättningar och avskrivningar för kunskapsspridning,
Långbåge	Långbågen är en typ av långskjutande pilbåge. Med den skjuts pilen iväg med stor kraft för att kunna tränga igenom en soldats rustning. Långbågens pilar avfyrades ofta av många bågskyttar samtidigt och det kan då beskrivas som ett regn av pilar.
Hillebard	Hillebarden är ett hugg- och stötvapen och är en kombination av en yxa och ett spjut. Mycket effektiv i närstrider.
Krut	Krut är ett explosivt pulver. På medeltiden gjordes det av salpeter, kol och svavel. Krutet användes sedan i kanoner som blev ett allt mer använt och effektivt vapen i kriget. Stora kanoner kunde till exempel skjuta sönder borgarnas murar.
Universiteten	Om universiteten är en uppfinning eller inte kan diskuteras. Universiteten hjälpte till att både skapa och sprida ny kunskap till de medeltida samhällena. Universiteten tog mer och mer över klostrens roll som utbildare och utvecklare av ny kunskap.

4:5 Kvinna under medeltiden

KVINNO-ROLLER	BESKRIV KORT KVINNORNAS LIVSVILLKOR	NÄMN NÅGOT SOM VAR BRADÄLIGT
Riddarhustru	Skulle lyda sin man. Bestämde över tjänstefolk, hushållet och barnens fostran. Skulle ha fina kläder och dölja sitt hår. Sågs som misslyckad om hon inte födde söner.	Elevens svar.

Nunna	Bodde i kloster och fick följa klostrets regler. Fick inte ha någon man och inte föda barn. Levde längre än andra kvinnor. Var de enda kvinnor som fick utbildning.	
Kvinnliga helgon	Helgon blir man efter sin död, därför blir uppgiften svår att göra.	
Kvinnan i staden	Skulle lyda sin man. Det var få kvinnor som fick äga och driva egna verkstäder. De flesta arbetade åt någon annan, som hustru eller piga åt hantverkare eller köpman.	
Kloka gummor	Var läkekunniga kvinnor som gav sjukvård och hjälpte till vid förlossningar. Vissa anklagades att vara häxor.	

4:6 Klosterregler i Vadstena

1. I texten framgår att i klostret fanns både systrar (nunnor) och bröder (munkar).
Det står även att inga munkar fick gå in till nunnornas del av klostret.
2. Ingen får använda gluggen i väggen, som används för att hämta och lämna saker, utan abbedissans tillåtelse.
3. I katolska kyrkan var det mesta i mässan på latin under medeltiden. Prästerna sa sällan något på svenska under mässan.
4. Kontakterna var begränsade. Nunnornas kontakt med omvärlden skedde vid en glugg i väggen. Man fick ta in saker och lämna ut saker via denna glugg men bara med abbedissans medgivande.
5. Människorna skulle komma ihåg att de någon gång skulle dö.
6. Bara då nattvarden skulle ges till någon sjuk fick präster eller munkar gå in till nunnorna. Män och kvinnor skulle vara skilda och bo i olika hus.
7. Till stora delar ser det likadant ut som under medeltiden. Vissa hus har försvunnit andra har kommit till. Klosterkyrkan finns kvar. Klostret stängdes under reformationen. Först på 1950-talet kom Birgittanunnorna tillbaka till Vadstena. Det finns inga munkar i Vadstena i dag.

4:7 En jämförande analys mellan medeltiden och dagens svenska samhälle I

För att komma igång med analysen är ett tips att börja med att diskutera vilken funktion de olika grupperna hade på medeltiden. Utifrån detta kan man enklare resonera sig fram till motsvarigheter i dagens samhälle i samma anda som i förslaget nedan.

MEDELTIDEN	NU HETER MOTSVARANDE	GEMENSAM FUNKTION
Kung och riksråd	Regering	Har ansvar att styra Sverige
Adeln (stormän)	Överklass	Hög position i samhället som kan ge ekonomisk och politisk makt
Präster	Medierna och skolan	Att informera om viktiga händelser. Att undervisa, fostra och påverka människor.
Bönder	Lönearbetare	Utför arbete med att producera varor och tjänster

4:8 En jämförande analys mellan medeltiden och dagens svenska samhälle II

FUNKTION	DÅ – MEDELTIDEN	DAGENS SVERIGE
Makten över lagstiftning, skatter, utrikespolitik	Kung och riksråd	Regering och riksdag
Makten över tanken – opinionsbildning	Kungamakten och kyrkan	Media
Grupper i samhället som vill bevara samhället som det är	Adel, präster, kungahus	Konservativa politiska partier

4:9 Att använda analysmodellen

a. Det ineffektiva jordbruket

När? Tidig medeltid.

Var? I större delen av Europa.

Orsaker

- Dåliga redskap, hjulplogen och harvar saknades ännu.
- Utarmning av jorden.
- Dåligt utnyttjande av dragdjur som t.ex. oxar och hästar.
- Tvåskiftesbruk dominerade.

Konsekvenser

- Små skördar
- För lite mat orsakade näringsbrist och gjorde befolkningen sårbar för sjukdomar.
- Det ineffektiva jordbruket höll befolkningsantalet nere.

b. Digerdöden

När? Mitten av 1300-talet

Hur? Smittan spreds från loppor från till djur och människor. Pesten bestod av flera olika varianter, t.ex. lung- och böldpest.

Var? Kom till södra Europa och spreds norrut.

Orsaker

- En smitta från svartråttornas loppor orsakade denna pandemi.
- Ökade handelskontakter mellan olika områden underlättade sjukdomens spridning
- En del forskare tror att en kris för jordbruket, som missväxt, gjorde att befolkningen hade låg motståndskraft när sjukdomen kom.

Konsekvenser

- En tredjedel av befolkning dog i vissa hårt drabbade områden, sammanlagt dog troligen 15-20 miljoner.
- De som överlevde fick det bättre eftersom det blev en brist på arbetskraft vilket gjorde att lönerna steg.
- Vissa grupper, som exempelvis judarna, pekades felaktigt ut som syndabockar vilket resulterade i att judar förföljdes och tusentals mördades.
- Produktionen från jordbruket minskade vilket ledde till att matpriserna steg.

c. Städernas tillväxt

När?

Främst under den äldsta medeltiden

Var?

Främst i Västeuropa

Orsaker

- Främsta orsaken var att handeln ökade och kring handelsplatser växte städer fram.
- Befolkningen ökade och jordbruket kunde producera så mycket mat att alla inte behövde vara bönder.
- Friheten var oftast något större i städerna jämfört med på landsbygden. Människor kunde fly från feodalherrarnas kontroll till städerna. I städerna hade feodalherren ingen makt.

Konsekvenser

- Nya yrken blomstrar i städerna.
- Gillen skapas.
- Borgarna allt rikare och på sikt allt mäktigare.
- Städernas betydelse som ekonomiska centrum blir tydligare och lockar till sig all fler människor med nya idéer. Bland annat så lyckas städerna locka till sig utländska experter, i Sverige främst från Tyskland och Nederländerna.
- Eftersom städerna var mer tätbefolkade samtidigt som hygien var uruselt och avfall samlades (och råttor) på gatorna ökade också riskerna för sjukdomar i de stinkande städerna.

d Korstågen

När?

1095-1291

Från/Till? Vilka?

Riddare från Europa sändes med stöd från den kristna kyrkan till nuvarande Israel/Palestina för att befria ”Det heliga landet” och staden Jerusalem från muslimerna.

Orsaker

- Idé om att vissa krig var Guds vilja.
- Det var den äldsta sonen som ärvde godset och därför blev det fler och fler adelsmän som stod utan inkomst. Det blev alltså ett överskott av riddare vilket skapade spänningar i Europa. Korstågen blev ett sätt för påven och kyrkan att kontrollera och sysselsätta riddarna.

Konsekvenser

- Många dödade i flera olika krig under 200 år.
- I nästan 100 år regerade kristna över Jerusalem.
- Påven och kyrkan stärkte sin makt i Europa.

- Ökad handel österut, framför allt från de italienska städerna.
- Kulturella influenser från Mellanöstern till Europa, t.ex. litteratur, vetenskap och teknik.

4:10 Läsförståelse

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
Vad menas med att skogarna var farliga?	I skogen kunde rövare finnas. Många trodde även att övernaturliga väsen fanns där.
Vad menas med att de (bönderna) inte alltid var fria?	Stormännen bestämde över dem inom många områden, till exempel när det gällde var man skulle bo.
Hur uppträder man ridderligt?	Man uppträder ridderligt genom att vara artig, hjälpsam, osjälvisk och modig.
Vad menas med en klass och varför ansågs det som ädlare än andra?	Med klass menar man grupp på en viss nivå i samhället. Att riddarna ansågs som ädlare än andra kan ha berott på att det var få i samhället som kunde bli det och att uppdraget gavs av kungen.
<ul style="list-style-type: none"> • Varför var detta viktigt? • Vem hade bestämt detta? 	Enligt kyrkan var äktenskapet något heligt och inga barn skulle födas utanför äktenskapet. Denna föreskrift kan också ses som ett sätt att kontrollera kvinnan.
<ul style="list-style-type: none"> • Varför misslyckad? • Vem hade bestämt detta? 	Det var männen som hade makten i samhället och i familjen och därför var det bättre att få söner. Att ha döttrar kostade också pengar i form av hemgift till den blivande makens familj.
Vad var det som var bra med att vara nunna?	I klostren fick nunnorna utbildning, mat, husrum och behövde inte lyda någon make. Nunnorna levde också ofta mycket längre än andra kvinnor.
• Förklara sambandet!	Om man själv får förfoga över det som man producerar arbetar man bättre än om man tvingas arbeta åt någon annan utan någon lön.
• Varför tog riddartiden slut?	När kungen började ta in skatt från bönderna fick han pengar till att anställa soldater. Då behövdes inte riddarna längre.
• Vari bestod svårigheten?	Det var ett stort geografiskt område, från Spanien i väst till floden Indus i öst. I detta område fanns många olika folkgrupper som skulle lyda under ett styre.

5. Nya tiden

5:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN FÖRSTÅELSE AV BEGREPPET
Nya tiden	Med begreppet Nya tiden menas den tid som kom efter medeltiden. Det nya handlar om att nya kontinenter upptäckts (Amerika) och nya idéer föds (vetenskap) som bland annat innebär en kritik mot kyrkans världsbild och en intern kritik inom den kristna kyrkan (protestantismen). Under den här tiden växer sig kungamakten stark i Europa.
Vetenskapsmän	Vetenskapsmännen sökte svar på frågor där svaren grundade sig på noggranna observationer och undersökningar och där den religiösa tron ersattes av vetande.
Indianriken	Indianriken är de riken som européerna mötte i Latinamerika. Exempel på sådana riken är aztek-, inka- och mayariket.
Koloni	En koloni är ett område som erövrats, kontrolleras och styrs av ett "moderland". Oftast ligger kolonin i en annan världsdel. Det största antalet kolonier hade Storbritannien och Frankrike.
Renässansen	Med renässansen menar man en tidsperiod inom västerländsk konst, byggnadsstil (arkitektur) och litteratur. Ordet betyder "pånyttfödelse". Man brukar säga att renässansen uppstod i slutet av 1400-talet och var ett försök att knyta banden till antika förebilder.
Astronomi	Med astronomi menas den vetenskapsgren som utforskar universum (kosmos) d.v.s. forskning om himlakroppar som solen, månen, planeterna och stjärnorna.
Den vetenskapliga revolutionen	Med detta uttryck menas att den religiösa tolkningen av t.ex. jordens plats i universum ifrågasattes av forskare. Ett exempel är Galileo Galilei som använde ny teknik (bättre kikare) och experiment som medel för att få fram kunskap.
Reformationen	Reformationen handlade om att försöka reformera, förändra, den katolska kyrkan, men det resulterade i en fullständig brytning med påvens makt. Reformationen startade redan på 1300-talet men "slog igenom" på allvar i och med Martin Luthers och Zwinglis kritik i början av 1500-talet.
Enväldig	Om någon kung är enväldig betyder det att kungen har mycket stor makt över ett lands viktigaste beslut, t.ex. om skatter och utrikespolitik. Enväldet blev en del av den nya tiden och sträckte sig fram till upplysningstiden och de amerikanska och franska revolutionerna på 1700-talet.
Triangelhandel	Med triangelhandel menas den handel som förband Västeuropa med Afrika och Amerika. Från Afrika till Amerika fraktades slavar, från Amerika till Europa fraktades socker och bomull och från Europa till Afrika fraktades vapen, pengar och sprit. Västeuropas kontroll över denna handel skapade stora vinster åt individer, grupper av handelsmän, handelskompanier och enskilda länder, främst Spanien, Storbritannien och Frankrike.

5:2 Bildanalys

Spanjorer strider mot inkaindianer

1. På bilden bär spanjorerna långärmade tröjor/skjortor, långbyxor, rustning på överkroppen samt hjälm. Deras vapen är svärd och spjut. Indianerna är utan kläder och har pilbågar, spjut och något som liknar påkar som vapen. Spanjorerna rustning ger skydd mot indianernas pilar. Även vapen av metall ger en fördel jämfört med vapen av trä. Indianerna på bilden är oskyddade förutom några som har sköldar.
2. På bilden ser man flera dödade indianer. I mitten av bilden ser man hur de indianer som är i första leden retirerar.
3. Att konstnären troligen varken varit med under slaget eller ens varit i Sydamerika kan ha påverkat hur korrekt landskapet ser ut och hur indianerna avbildats och framställts i stridssituationen.
4. Bilden är ritad som att konstnären står bland spanjorerna. Om det hade varit en indiansk konstnär kan perspektivet ha varit tvärtom. Indianerna hade nog framställts på annat sätt och spanjorernas kläder och rustning hade nog inte avbildats lika detaljerat.

Elisabet I – jungfrudrottningen

1. Elisabet står på en karta för att visa att hon regerar över dessa länder.
2. Vädret kan symbolisera att Elisabeth sett till att landet lämnat en mörk tid bakom sig och går en ny, ljus framtid till mötes.
3. Vitt är en symbol för renhet och oskuld. Elisabet gifte sig aldrig och lyfte istället fram att hon helt hängivit sig åt England.
4. Att avporträtteras med fina kläder kan vara ett sätt att visa sin rikedom och makt.

5:3 Tio kluriga frågor

1. Columbus motiv var ytterst att ta över kontrollen av handeln med Indien vilken dominerades av araber. Genom att hitta en sjöväg till Indien skulle mer varor kunna fraktas. Detta berodde på att man då kunde använda stora skepp istället för transporter på land med hjälp av hästar och åsnor.
2. Den nya tiden har fått sitt namn av de nya upptäckter (Amerika), uppfinningar (boktryckarkonsten) och idéer (vetenskapliga revolutionen, reformationen och renässansen) som växte fram vid denna tid.
3. Det gemensamma med dessa länder var att de låg vid Atlanten, de utgjorde välorganiserade och starka stater med god ekonomi som gjorde att de kunde finansiera och låta bygga upp både en stor handels- och militär flotta.
4. En konsekvens av boktryckarkonsten var att det blev billigare att ge ut skrifter och böcker vilket gjorde det möjligt att trycka upp större volymer och som kunde påverka större befolkningsgrupper. Ett exempel är Luthers nya Bibel. Det ledde även till att kravet på läskunnighet blev ett behov och ett krav. Sammantaget och över tid innebar Gutenbergs uppfinning från mitten av 1400-talet att de nya idéerna och kunskaperna nådde betydligt fler människor.
5. Att jorden var skapelsens medelpunkt var en central sanning för den katolska kyrkans lära.

6. Det fanns flera orsaker till påvens kritik mot Luthers idéer. Luthers teser var en kritik mot kyrkans avlatssystem. Detta system var viktigt för finansieringen av bland annat stora kyrkbyggen. Luther ifrågasatte även påvens särställning inom kyrkan. Präster och andra kyrkliga ämbetsmän var inte närmare Gud än vanliga människor, menade Luther. Påven insåg att Luthers idéer skulle kunna leda till att den kristna kyrkan skulle splittras och därmed försvagas. Detta gällde givetvis även påvens egen makt och kontroll.
7. Ett skäl till reformationens snabba spridning var att det genom Gutenbergs uppfinning nu gick att få ut större volymer av skrifter till ett lägre pris. Samtidigt såg flera kungar och furstar en möjlighet att de nya idéerna skulle kunna bryta påvens makt över människor och stater och göra dem själva mäktigare. Vi vet även att Gustav Vasa utnyttjade reformationen genom att ta över stora delar av den katolska kyrkans förmögenhet. Det handlar, som så många gånger, om politik, ekonomi och makt.
8. Kungen lyckades ta över feodalherrarnas roll som beskyddare genom att bygga upp en stark militärmakt. Detta gjordes bl.a. genom en effektivare skatteindrivning. De ökade skatteintäkterna gjorde också att statens finanser blev bättre i stort. När ett land fick en mäktigare kung ledde det även till att själva landet blev starkare. Det blev då en ökad konkurrens mellan olika stater vilket i sin tur krävde att alla länder måste bygga på en stark stat för att inte erövrats av andra.
9. Europa var motorn i triangelhandeln eftersom det var från dessa länder handeln styrdes och det var hos dem som de stora vinsterna hamnade. En del av vinsterna återinvesterades sedan i nya handelsprojekt vilket ledde till en ökad handel.
10. De ostindiska kompanierna var viktiga eftersom de var dåtidens stora företag och det var här pengarna fanns för att kunna finansiera (betala) de stora kostnader och risker som det innebar att skicka iväg stora handelsfartyg ut på de stora haven.

5:4 Sammanfatta en text

RUBRIK	MITT FÖRSLAG PÅ FRÅGA SOM SAMMANFATTAR RUBRIKEN
Columbus ville segla till Indien	Vilka var motiven bakom Columbus intresse för Indien?
Européerna rövade och dödade	Vad var det som européerna rövade och hur dödades indianerna?
Enväldiga kungar och starka stater	Vad var det som gjorde att kungarna blev enväldiga och staterna starka?
England och världshandeln	Vad var det som Walther Raleigh sa och som gjorde honom så populär?
Slavhandeln	Vilka var vinnarna och förlorarna av slavhandeln?

5:5 Analysera upptäcktsresorna

Var, Vem och När?

De första upptäcktsresorna skedde i slutet av 1400-talet och början av 1500-talet och finansierades av Spanien (Columbus) och Portugal (Vasco da Gama).

Orsaker

- Huvudskälet var att finna en lönsam handelsväg till rikedomarna i Indien och Kina för att stärka makthavarnas och de inblandade ländernas makt.
- Den ständiga konkurrensen mellan olika västeuropeiska länder drev på upptäcktsresorna. Det gällde att hinna först till nya områden för att skaffa sig kontroll över värdefulla råvaror och marknader.
- En förutsättning till upptäcktsresorna var att det fanns både teknik och kunskaper för att kunna navigera rätt. Över tid blev det allt viktigare att européerna utvecklade sina vapen och användandet av krut för att kunna erövra större områden innanför hamnområdet.
- En annan orsak till upptäcktsresorna var att sprida den kristna tron.
- En ytterligare orsak var nyfikenhet och sökandet efter kunskap. Denna orsak blev mer uttalad senare, under 1700- och 1800-talen.

Konsekvenser

- En konsekvens var att världshandeln över Atlanten fick större betydelse och därigenom låg länderna i Västeuropa geografiskt rätt (jämfört med Östeuropa) vilket i sin tur gjorde dessa länder allt mäktigare - ekonomiskt, militärt och politiskt.
- Handeln blir global och nya varor, som textilier, kryddor, frukter och andra växter, når Europa.
- Handelsmännen, som grupp, blir mäktigare och städerna växer i betydelse.
- Européernas språk och religion exporterades till kolonierna.
- De stora förlorarna är indianerna i den nya världen som dukar under genom hårt arbete i gruvorna, i strider med de överlägsna européerna samt som en följd av att indianerna inte hade någon motståndskraft mot sjukdomar som mässling.
- Slavhandeln drabbade mest den svarta befolkningen i Västafrika vilket gjorde att dessa länder tappade en stor del av sin unga befolkning.
- Slavhandeln ledde även till att vi i dag har stora befolkningsgrupper som är ättlingar till slavarerna, inte minst i länder som Brasilien, Haiti och Jamaica.

5:6 Läsförståelse

FRÅGA	MITT FÖRSÖK TILL SVAR PÅ FRÅGAN
"Så priserna på kryddor och sidentyg var skyhöga i Europa." (s. 100/104) • Varför var de det?	Orsaken till det höga priset på kryddor och sidentyg var att utbudet var så litet i förhållandet till efterfrågan. De långa resorna plus höga vinstkrav från de Ostindiska kompanierna bidrog till de skyhöga priserna.
"För att hitta en ny handelsväg till Asien gav sig några européer ut på upptäcktsresor under 1400-talet." (s. 100/104) • Varför gjorde de det och varför vid denna tid?	Deras motiv handlade om att ta över kontrollen av handelsvägarna till främst Indien på bekostnad av araberna som innan européerna kom var de som dominerade handeln med Indien. Genom att kontrollera handeln skulle man kunna skapa stora rikedomar.

<p>"Men indianfolken kunde inte framställa järn så deras vapen var enkla." (s. 102/106)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menas med att vapnen var "enkla"? 	<p>Indianernas vapen (pil och båge) var "enkla" jämfört med européernas mer dödsbringande eldvapen samt starkare vapen av järn, jämfört med indianernas verktyg av trä.</p>
<p>"Så ett par hundra spanska soldater kunde lätt besegra en armé på kanske 10 000 man." (s. 102/106)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hur var det möjligt? 	<p>En orsak till detta var att européernas vapen var tekniskt överlägsna samt att man red på hästar, ett djur som aldrig indianerna hade sett tidigare.</p>
<p>"En ny världsbild och en ny vetenskap." (s. 107/111)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad var det som var nytt? 	<p>Den nya världsbilden innebar att det inte längre var jorden, utan solen, som var universums centrum. Den nya vetenskapen byggde på mer på fakta/vetande än tro. Fakta fick man fram genom vetenskapliga metoder, via experiment och observationer.</p>
<p>"Enväldiga kungar och starka stater." (s. 114/118)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara detta samband! 	<p>Kungen ville göra sig mindre beroende av adeln (det feodala systemet) och stärkte greppet om sitt rike. Detta var kostsamt vilket ledde till att kungen ville göra skatteindrivningen mer effektiv. Staten tog även upp en skatt på handeln (tull) och vid försäljningen av varor på marknaden samtidigt som staten såg till att skydda och stötta handeln.</p>
<p>"Till slut var skulderna blivit så stora att Spanien var bankrutt och fick inte låna mer pengar." (s. 114/118)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hur kunde detta ske? 	<p>Spanien misskötte landets ekonomi. Dels genom att välja att spendera rikedomarna från Amerika i hovets lyx i stället för att göra vinstgivande investeringar. Spanien var dessutom tvunget att ta stora banklån för att bedriva dyrbara krig långt utanför det egna landets gränser.</p>
<p>"Den som behärskar haven behärskar handeln." (s. 119/123)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara detta samband! 	<p>Att frakta varor på fartyg var mycket mer effektivt än på landsvägarna. De länder som har möjlighet att bygga dyra handels- och krigsskepp (för att skydda handeln) fick kontroll över de viktigaste handelsvägarna.</p>
<p>"Den som behärskar handeln behärskar världens rikedomar – och världen själv." (s. 119/123)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara detta samband!" 	<p>De länder som har kontroll över de viktigaste (de mest lönsamma) handelsvarorna och handelsvägarna har också kontroll över världens rikedomar. Har man väl denna kontroll har man råd att bygga upp en ännu starkare handelsflotta och militär kapacitet för strid både till lands och till sjöss. En viktig del i detta var att länderna byggde upp starka handelsbolag, kompanier, som hade tillräckligt med kapital för att våga ta de risker som de långa sjöresorna innebar.</p>
<p>"De nya rikedomarna bidrog till den industriella revolutionen." (s. 122/126)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara detta samband! 	<p>Den industriella revolutionen inleddes i Storbritannien under åren kring 1700–1750. En viktig komponent för att få igång nya fabriker var att det fanns kapital att sätta in i nya industriprojekt. Dessa pengar för dyrbara investeringar fanns i Storbritannien genom de vinster som gjorts via handeln över Atlanten, inklusive slavhandeln.</p>

5:7 En jämförande analys mellan olika upptäckter

VILKA?	UPPTÄCKTE VAD?	VARFÖR? MOTIV?	POSITIVA/NEGATIVA KONSEKVENSER
Marco Polo	Marco Polo reste genom Asien till nuvarande Kina. Han var inte den förste europé som reste dit.	Handel.	Polos detaljerade beskrivningar av Asien blev uppmärksammade i Europa. De ledde till ett ökat intresse för Kina.
Columbus	Columbus är en av Amerikas upptäckare (i europeiskt perspektiv).	Ville hitta sjövägen västerut till Indien, Kina och Japan.	Européerna tog makten över den tidigare befolkningen i Amerika. Ökad rikedom, handel, kolonisation och fler upptäcktsresor för européerna. Nya och fler handelsvaror. Den största delen av den
Vasco da Gama	Den förste europé som tog sjövägen till Indien genom att runda Afrikas sydspets.	Handel.	Det ledde till ökad handel mellan västeuropeiska länder och Indien. Konkurrens med de arabiska handelsmän som handlat med Indien tidigare.
Roald Amundsen	Den förste som nådde sydpolen och den förste som seglade genom Nordvästpassagen.	Forskning och tävlingsanda nationer och forskare emellan.	Naturvetenskapliga framsteg.
Neil Armstrong	Armstrong var den första människan som gick på månen.	Forskning. Politisk maktkamp mellan USA och Sovjet bidrog till kapplöpning om vilket land som skulle sätta sig	Före och efter månlandningen gav det medial uppmärksamhet och ökad finansiering för forskning och rymdteknik.

5:8 En jämförande analys mellan olika tidsperioder

Elevers svar.

5:9 Historisk retorik

Gruppuppgift.

Historia 8

6. Kina

6:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Rike	Med begreppet rike menas ett land, en nation, en stat och används t.ex. i följande sammanhang: Det romerska riket, Mittens rike (Kina), det Tredje riket (Nazityskland), men även Guds rike.
Konstbevattning	Konstbevattning innebär att människan styr hur mycket vatten växterna får genom att bygga vattenkanaler eller terrasser för att bevara vattnet i exempelvis en risodling.
Kejsare	Kejsare är detsamma som "härskare" eller diktator. Kända exempel är de romerska kejsarna, de tysk-romerska kejsarna och kejsarna i Kina. Kejsartiteln finns kvar i Japan men där saknar numera kejsaren makt.
Dynasti	Med dynasti menas härskarsläkt, furstesläkt eller kungasläkt. Det innebär att en viss släkt har haft makten en period. I Sverige har monarkin (det svenska kungahuset) länge behärskats av dynastin Bernadotte.
Armé	Med ett lands armé menas oftast landets marktrupper. Arméer ska skiljas från övriga stridskrafter till sjöss (flottan/marinen) och i luften (flygvapen).
Ämbetsmän	Med ämbetsmän menas män och kvinnor som arbetar åt staten. De är anställda av det offentliga (myndigheter) och inte av företag.
Jordbruksmetod	Det finns olika metoder att använda inom jordbruket. Exempel är terrassodling och svedjebruk.
Härskare	En härskare är en person som har makten att leda ett land. Det kan vara en kejsare, diktator, president eller någon annan enväldig makthavare.
Handelsavtal	Ett handelsavtal är en skriftlig överenskommelse mellan två parter (länder eller företag) där man t.ex. lovar att leverera vissa varor till en viss tid och till ett bestämt pris. Utan dessa handelsavtal skulle handeln bli helt utan regler och därmed ett alltför stort risktagande. Ingen skulle lita på någon och all handel skulle upphöra.
Makthavare	En makthavare är en person som har makt att kontrollera och styra. Begreppet används ofta om politiker på olika nivåer. Det finns till exempel lokala, nationella och globala makthavare.

6:2 Sammanfatta texter

RUBRIK	VILKEN FRÅGA SAMMANFATTAR RUBRIKEN PÅ ETT BRA SÄTT?
Kina styrdes av kejsare	Vilka problem har de kinesiska kejsarna haft att brottas med?
Jordbrukare och stadsbor	På vilka olika sätt låg Kina länge före Europa i utvecklingen?
Över haven	Varför slutade kineserna att bedriva handel?
Europa och Kina	Vilka kinesiska varor var vi i Europa mycket intresserade av?

6:3 Ut på sambandsjakt

Elevens svar.

6:4 Träna din läsförståelse

FRÅGOR	MITT SVAR
"Kina har i över 2000 år varit ett av jordens största riken ... (s. 5/131) • Vad kan menas med "största riken"? • 2000 år – Hur kan det varit möjligt?"	<ul style="list-style-type: none">• Med största riken menas landets storlek, areal.• Att Kina har kunnat hålla samman som ett rike under så lång tid har många orsaker. Några orsaker är att de kunna hålla sina gränser tack vare den kinesiska muren men även kulturellt kunna isolera sig genom begränsade kontakter med omvärlden. Kejsarna under de första stora dynastierna byggde även upp en enhetlig och stark stat med bland annat samma lagar, mynt och mått i hela riket.
"De kinesiska kejsarna hade i stort sett samma problem som andra härskare i stora riken: Att få in tillräckligt med skattepengar." (s. 6/132) • Vari bestod problemet? • Hade problemet med Kinas storlek att göra – Hur i så fall?"	<ul style="list-style-type: none">• Rikets storlek medförde stora kostnader. Riket skulle bland annat bekosta försvaret, däribland den stora armén. Kinas långa gränser gjorde landet delvis svårt att försvara. Den kinesiska muren gick inte att bygga runt hela riket.
"Och naturligtvis fanns det kejsare som var svaga ..." (s. 6/132) • Svaga, på vilket sätt? Saknade de muskler?"	Att vara svag som politisk ledare innebär att man inte har så mycket makt i verkligheten. Man låter frivilligt eller ofrivilligt andra grupper eller individer styra utvecklingen i landet.
"För att befolkningen skulle växa och fler kunna betala skatt, såg kejsaren till att flytta bönderna till folktomma områden." (s. 6/132) • Förklara sambandet!"	Genom att odla upp stora obebodda områden fick landet fram mer mat vilket gjorde att fler kunde överleva och befolkningen kunde med tiden öka.

<p>"Fram till 1700-talet, när den industriella revolutionen började i Europa, var kineserna bäst i världen på att tillverka varor med hjälp av maskiner." (s. 7/133)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför hamnade Kina efter Europa just på grund av den industriella revolutionen? 	<p>En viktig orsak till att Kina tappade gentemot Västeuropa var att man valde att isolera sig gentemot andra länder. Det sista ledde till att Kina inte tog del av nya uppfinningar som gjordes i Europa samt att handeln minskade vilket också ledde till att färre nya idéer nådde Kina.</p>
<p>"Portugiserna som gärna ville köpa kinesiskt porslin och sidentyg ... (s. 8/134)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför detta stora intresse för just dessa två varor? 	<p>Det berodde på att efterfrågan var stor på just kinesisk porslin och sidentyg och att det inte fanns några alternativ till dessa lyxvaror i Europa. Dessa två varor var riktiga "vinstmaskiner" för handelsmännen/handelsbolagen då de förmögna européerna var beredda att betala ett mycket högt pris för tyget och porslinet.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Hur kommer det sig att det finns en svensk flagga med på bilden på s. 9/135? 	<p>Orsaken till att det finns en svensk flagga beror på att även Sverige hade ett ostindiskt kompani som bedrev handel med Kina.</p>

6:5 Kulturkrockar och kulturmöten

1. Kina var inte intresserad av handel med omvärlden. Ledarna såg Kina som världens mest utvecklade land och ville inte att det skulle påverkas negativt från andra länder. De engelska affärsmännen var ute efter att tjäna pengar genom att köpa och sälja vidare kinesiska varor.
2. Elevens svar.

7. Upplysningen – ett nytt sätt att se på världen

7:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Upplysningen	Upplysningen är en epok i historien under senare delen av 1700-talet med centrum i Frankrike. Upplysningsfilosoferna ville förändra samhället. De kritiserade vidskepelse, trolldom, kyrkliga läror, adelns privilegier, slaveri och överdriven maktutövning. Vetenskapens metoder och resultat var inspirationskällor.
Adelsman	Att vara adlig är att tillhöra eliten i samhället. Adeln har haft olika förmåner, som att slippa betala skatt. Adeln har länge innehaft de viktigaste statliga ämbetena, till exempel inom det militära. Ett vanligt sätt att bli adelsman är att bli adlad eller att genom äktenskap bli adelsdam.
Vetenskapsman	En vetenskapsman ska arbeta utifrån en så kallad vetenskaplig metod. Det innebär att man drar slutsatser utifrån observationer och experiment. Vetenskapsmannen behöver tydligt redovisa sitt tillvägagångssätt så att andra kan göra om dessa observationer och experiment. Ny kunskap ska nämligen kunna testas och vidareutvecklas.
Forskning	Forskning och vetenskap är ungefär samma sak. Det handlar om att genom ett logiskt och systematiskt arbete få fram ny kunskap om bland annat hur världen fungerar.
Ståndsprivilegium	Ett privilegium är en fördel och det mest kända ståndsprivilegiet är den som adeln hade då de slapp betala skatt. Adeln hade även ensamrätt till de högre statliga ämbetena.
Maktfördelning	Att dela makten mellan riksdag, regering och domstolarna har gjorts i många länder för att förhindra att makten blir för koncentrerad till ett visst statligt organ. Idén om att sprida makten har sitt ursprung i upplysningen.
Borgare	Från början var borgare benämningen på alla de som bodde i staden, senare enbart på de som arbetade som köpmän och hantverkare och några få andra yrkesgrupper. Vid tiden för franska revolutionen hade benämningen förändrats till att gälla en liten grupp av de som bodde i staden, framför allt mycket förmögna handelsmän. Inom socialismen har begreppet borgare (eller franskans motsvarighet bourgeoisie) använts för de härskande i det kapitalistiska samhället.
Censur	Censur förekommer i alla icke-demokratiska länder och innebär att statliga myndigheter har som uppgift att i förväg och innan publicering av en tidningsartikel eller bok kontrollera att det inte finns något som kan ogillas av makthavarna i landet. Sverige hade filmcensur fram till 2010, vilket kunde innebära att en statlig myndighet kunde klippa bort vissa våldsscener från en film innan den visades på offentliga biografier.

Jämlikhet	Jämlikhet var ett av den franska revolutionens slagord. Att alla människor är födda jämlika betyder bland annat att inga privilegier ska finnas och att alla är lika inför lagen och har samma rättigheter oavsett klasstillhörighet. Inom politiken innebär det att alla ska ha samma inflytande över beslut genom att alla ska ha en röst vid val.
Rättighet	I ett jämlikt samhälle har alla människor samma rättigheter. Detta innebär att alla har rätten att rösta (dock nedre åldersgräns), yttrandefrihet, åsiktsfrihet och frihet att starta föreningar och hålla möten utan att bli kontrollerad av myndigheter. En rättighet är något som ingen (normalt sett) kan ta ifrån en.

7:2 Analysera upplysningstiden

Orsaker

- Den naturvetenskapliga revolutionen genom personer som Galilei, Kopernikus och Newton. Genom vetenskapens framsteg ökade förnuftsstron och därmed också ifrågasättandet av att kungamakten i samhället vilade på Guds vilja. Även det ojämlika ståndssamhället kritiserades och sågs inte längre som det ”naturliga” tillståndet.
- Den ekonomiska utvecklingen där handeln blev allt viktigare som inkomstkälla för både städernas borgare på bekostnad av adelns jordägande. Värdet av handeln intresserade även staten genom vinsterna/inkomsterna från handeln. Städernas borgare representerade nya yrken inom bankväsendet, läkekonsten och juridiken och dessa ”uppkomlingar” krävde ökat inflytande, d.v.s. mer makt över statens lagar och parlament.
- Den ärorika revolutionen i Storbritannien födde fram politiska tankar som John Lockes att ”det är rätt att göra uppror mot en förtryckande kung”. Britten John Locke men även hans landsman Adam Smith var över huvud taget viktiga influenser för de franska upplysningsfilosoferna.
- Sammanlagt så var de viktigaste kraven politiska (mot kungligt envælde och adliga privilegier samt idéer om maktindelning samt nya mänskliga rättigheter) och ekonomiska (frihet från regleringar av handeln, stöd för det privata ägandet och fri konkurrens d.v.s. liberalismens seger).

Konsekvenser

- Upplysningsidéerna fångades upp av den uppåtstigande borgarklassen och som på längre sikt kom att bli den viktigaste politiska samhällsgruppen fram till arbetarklassens uppdykande på den politiska scenen.
- Handeln blev viktigare för att skapa välstånd.
- Städernas betydelse ökade i och med att borgarklassen tog över adelns och prästernas makt.
- På lång sikt vann tankar som ekonomisk liberalism och politisk demokrati mark.
- På kort sikt kom upplysningsidéerna att inspirera både den amerikanska och den franska revolutionen.
- I samband med upplysningen stärktes tanken på att européerna skulle vara överlägsna andra folk; kulturfolk hade rätt att styra över naturfolk. Detta synsätt slog igenom med full kraft i och med kolonialismen och imperialismen då européerna strävade efter att kontrollera hela världen.

7:3 Sammanfatta texter

RUBRIK	VILKEN FRÅGA SAMMANFATTAR TEXTEN UNDER RUBRIKEN?
Det gamla sättet att se på världen	Hur såg man på religionens och människornas roll före upplysningstiden?
Den nya vetenskapen	Vad menas med "den nya vetenskapen" och hur påverkade den samhällsutvecklingen?
Fler intresserade sig för konst och kultur	Hur förändrades konst och litteratur i och med att borgarna blev mer intresserade?
Vad upplysningstiden handlade om	Vilka var de fyra viktigaste idéerna inom upplysningen?
Fyra viktiga författare	Vilka var de fyra viktigaste författarna och vilka idéer förde de fram?
Varför upplysningen var viktig	Hur påverkade upplysningssidéerna händelserna i Amerika under andra halvan av 1700-talet?
De som bildade USA var inspirerade av upplysningssidéerna. (Hoppa över uppgiften. Rubriken finns inte i boken.)	

7:4 Ut på sambandsjakt

Elevers svar.

7:5 Träna din läsförståelse

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
Varför var religionen viktig för makthavarna?	För att religionen försvarade de rådande maktförhållandena. Religionen stod på maktens sida.
Hur skulle vetenskapen kunna skapa bättre samhällen?	De vetenskapliga framstegen ledde till en ökad tro på framtiden. Genom nya upptäckter och att människan nu skulle använda sitt förnuft skulle samhället kunna förbättras.
På vilket sätt var konstnärer och författare beroende av makthavarna?	Före upplysningen var det kungar, adeln och präster som hade råd att beställa konstverk och skrifter och givetvis betalade man inte för kritiska verk. För att få ett uppdrag måste konstnärer visa upp en positiv bild av de makthavare som betalade deras löner.
Hur skulle förnuftet bidra till att människor slutar att tro på t.ex. tomtar och troll?	Genom att människor mer börjar tro på resultat från teknik, vetenskap och förnuftigt tänkande så skulle detta automatiskt konkurrera ut tro och vidskepelse, trodde man.
Varför var upplysningen kritisk mot ståndsprivilegier?	Motståndet grundade sig på tron att människor var födda som jämlikar och med samma rättigheter. Detta gick på tvärs mot de olika förmåner som adel och präster hade, t.ex. skattebefrielse och monopol på de högsta statliga ämbetena.

Varför är det viktigt att veta varifrån de nya idéerna kom ifrån?	Detta är viktigt eftersom upplysningens idéer i allra högsta grad lever kvar i vårt samhälle. Samtidigt är det så att många människor i många länder ligger långt ifrån upplysningens anda. Det är många som inte känner att de lever i samhällen som ger alla samma chanser, t.ex. flickor i Afghanistan. Där är åsiktsfrihet och maktindelning fortfarande idéer som man bara kan drömma om.
Varför gjorde människorna i Englands kolonier uppror mot den engelska kungen?	Engelsmännen i kolonierna i Amerika menade att de skulle kunna skapa ett mer jämlikt samhälle om de fick ta över makten och slapp bli hindrade av en kung som levde i en annan världsdel. De betalade skatt till England och krävde därför att de skulle ha rätt att vara med och besluta om dessa skatter. När de förvägrades denna rätt gjorde de uppror.
Varför var idéerna från upprorsmännen i USA inspirerande för många i Europa?	Den amerikanska självständighetsdeklarationen innehöll flera av huvudpunkterna i det som upplysningsmännen hade framfört och dessa män var ju européer. Så om amerikanerna kunde utnyttja upplysningens tankar så borde Europas länder också kunna göra detsamma. Drygt tio år efter deklarationen 1776 startade den franska revolutionen som också den byggde på upplysningsfilosofernas idéer.

7:6 Jämförelse mellan då och nu

Elevens svar.

7:7 Jämförelse mellan fyra upplysningsfilosofer

FILOSOF	KÄMPADE FÖR ...	KÄMPADE MOT ...	SPÅR AV FILOSOFERNAS TANKAR ÄN IDAG
Montesquieu	Fördelning av makten mellan kung, parlament och domstolar.	Att kungen skulle ha för mycket makt.	USA:s författning.
Voltaire	Yttrande- och åsiktsfrihet	Fördomar och religiös vidskepelse.	Grundlagar om fri-och rättigheter
Rousseau	Rösträtt för alla	Rousseau menade att civilisationen inte passade människan utan vi borde leva närmare naturen.	Dagens demokratier
Wollstonecraft	Lika rättigheter för män och kvinnor när det gäller till exempel utbildning, yrkesval och rösträtt.	All slags förtryck av kvinnor	Feminismen.

8. Franska revolutionen

8:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Revolution	Revolution innebär en snabb förändring så att den politiska och/eller ekonomiska makten i samhället förändras.
Uppror	Ett uppror är när folket tar till vapen mot de/den som har makten, men det är inte en lika stor utmaning för makthavarna som en revolution. Det har t.ex. förekommit tusentals bondeuppror genom historien, men bara några få revolutioner.
Stånd/ ståndssamhälle	Ett ståndssamhälle är ett samhälle som grundas på skillnader mellan olika grupper/stånd. I Sverige har vi haft fyra stånd – adel, präster, borgare och bönder. I Frankrike fanns adeln, präster och det tredje ståndet där det sistnämnda bestod av "alla andra", främst bönder och städernas borgare men även det s.k. proletariatet, de egendomslösa.
Mänskliga rättigheter	De mänskliga rättigheterna förknippas med FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948, men redan i Frankrike proklamerades ett antal liknande rättigheter av den nya nationalförsamlingen 1789.
Majoritet	Med majoritet menas "flertalet" och begreppet används ofta i samband med politiska omröstningar. Motsatsen är minoritet. En demokratisk princip är att det är majoriteten som bestämmer.
Borgare/ medelklass	Borgarklassen hör hemma i städerna och uttrycket "medel" antyder att denna klass ligger mellan adeln/överklassen och arbetarklassen. Vanliga yrken inom borgarklassen är välutbildade grupper som jurister, författare, journalister och läkare.
Nationalförsamlingen	En riksdag som det tredje ståndet grundade i början av franska revolutionen. Det var ett sätt att minska kungens makt och förändra landet.
Grundlag	En grundlag är särskilt viktiga lagar som beskriver hur ett land ska styras samt vilka rättigheter människor har samt hur makten ska fördelas mellan olika organ.
Skräckväldet	Under Skräckväldet fördes tusentals människor till giljotinen för att halshuggas. Det varade bara en kort tid under den franska revolutionen. Makthavarna försvarade terrorn med att landet och revolutionen hotades av både inre och yttre fiender.
Diktator	Ett annat ord för diktator är enväldshärskare och där all, eller en stor del av makten har samlats i en persons händer. Napoleon var en sådan person.
Maktbalans	Genom att dela upp makten mellan olika statliga organ kan man skapa en balans för att inte en enskild person eller grupp ska ha för stor makt. I t.ex. USA balanseras presidentens makt med Kongressen och Högsta domstolen.

8:2 Bildanalys

Ståndssamhället

1. Två män som sitter på en tredjes rygg.
2. Mannen längst till vänster har fina kläder och ett svärd vid sidan. Han bär hatt med plym och en pipkrage. Mannen till höger har prästkrage och mörk rock. Den man som bär de andra två har en skrynklig skjorta och trasiga strumpor.
3. Mannen till vänster är en adelsman, mannen till höger är präst och den undre mannen är bonde.
4. Adelsmannen har en värja, prästen har en prästkrage och bonden lutar sig på en hacka.
5. I det franska samhället var det endast bönderna av de på bilden som betalade skatt. Adel och präster var skattebefriade.
6. Eftersom bönderna betalade skatt tyckte de att de var utnyttjade av adeln och prästerna och att de fick bära kostnaderna för alla tre.
7. Konstnären har på flera sätt förstärkt bilden av den lidande bonden. Hans kläder är trasiga, han är fårad i ansiktet och ryggen krökt.
8. Konstnären tar parti för bönderna i samhället och tycker att de andra stånden utnyttjar bondeståndet.

8:3 Varför blev det revolution?

Elevens svar.

8:4 Marseljäsen

1. Att det inte finns någon skillnad på folk och folk. Syftar till deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna som sa att alla människor är födda lika och med samma rättigheter och skyldigheter.
2. Den gamla samhällsordningen som de anfallande staterna och Ludvig XVI stod för.
3. Den har ett enkelt och tydligt budskap, att fria män ska kämpa för friheten och bekämpa det tidigare tyranniet.

8:5 Sammanfatta texter

RUBRIK	VILKEN FRÅGA SAMMANFATTAR DET VIKTIGASTE I TEXTEN?
Revolutionen börjar	Vad var det som utlöste upproret 1789?
Politikerna vägrar vara med i kungens riksdag	Vad var det för speciellt med nationalförsamlingen?
Ståndssamhället avskaffas	Vilka fick större makt efter att ståndssamhället avskaffades?
Kungen avsätts	Varför avsattes den franske kungen?
Skräckväldet	Vad menas med skräckväldet?
Napoleons arméer verkade omöjliga att besegra	Vad var det som gjorde att segerlyckan vände för Napoleon?
Wienkongressen 1815 skapade fred i Europa	Vilken princip gjorde att freden 1815 skapade en nästan 100 år period av fred i Europa?
Men folkets missnöjde växte	Vad var folket missnöjda med trots freden 1815?

8:6 Ut på sambandsjakt

Elevens svar.

8:7 Träna din läsförståelse

FRÅGA	SVAR PÅ FRÅGAN
"Franska revolutionen var det första stora upproret mot den gamla tidens makthavare i Europa." (s. 28/154) • Varför har det inte hänt tidigare? Varför just nu och i Frankrike?	Upplysningen hade sitt centrum i Frankrike och dess idéer spreds hos fler och fler, inte minst bland den växande medelklassen i städerna. USA:s självständighetsförklaring 1776 inspirerade också. Frankrikes ekonomi var hårt ansträngt efter flera krig. Skatterna var höga och det var enorma skillnader i levnadsförhållanden mellan majoriteten av befolkningen och adel, präster och kungahus. Men jämförelsevis var inte Frankrike mer ojämnt än andra länder i Europa vid denna tid. Missväxt under 1780-talet spädde på missnöjet bland befolkningen. En akut finanskris tvingade kungen att kalla in den franska riksdagen för att få stöd för att höja skatterna ännu mer. Detta blev en startpunkt för den franska revolutionen.
"Själva upproret började sommaren 1789, när kungen bestämde att riksdagen skulle samlas för första gången på 175 år." (s. 29/155) • Vad säger detta faktum om Frankrike?	Att riksdagen inte hade samlats de senaste 175 åren visar att makten låg hos kungarna och att de inte ansåg sig behöva lyssna på folket.

<p>”Prästerna och adelsmännen gick oftast emot mot tredje ståndet, så att det blev två mot en vid röstningen.” (s. 29/155)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför gick de emot tredje ståndet? 	<p>Adeln och prästerna gick samman för att försvara sina privilegier, som var monopol på de högsta statliga jobben/ämbeten samt skattebefrielse.</p>
<p>”Ute i landet anfölls adelsslott av upproriska folkmassor.” (s. 31/157)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför gjorde de det? 	<p>Orsakerna var hämnd och revansch samt att det fanns hopp hos de fattiga bönderna att hitta både mat och vapen.</p>
<p>”1792 anfölls Frankrike av några grannländer som ville krossa revolutionen och ge tillbaka makten till kungen.” (s. 32/158)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför ville de det? 	<p>Länderna som anföll Frankrike var rädda för att revolutionens idéer om frihet, jämlikhet och broderskap skulle sprida sig till deras länder och i förlängningen även hota deras makt och privilegier.</p>
<p>”Nu togs makten över av män som ville förändra samhälle mycket mer än de som styrts i början av revolutionen.” (s. 33/159)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menas med att förändra samhället mycket mer? 	<p>Skräckväldets ledare vill införa allmän rösträtt, avskaffa äganderätten och utjämna skillnaderna mellan rika och fattiga. Dessa idéer kan liknas vid de kommunistiska idéer som skulle slå igenom cirka 100 år senare.</p>
<p>”Efter skräckväldet tog de rika borgarna i medelklassen tillbaka makten.” (s. 33/159)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Från vilka? 	<p>Borgarna, som tillhörde det tredje ståndet, fick mer makt på bekostnad av adeln och prästerna. Dessutom trängde borgarna tillbaka tankar om ett mer jämlikt samhälle genom att bland annat avskaffa den allmänna rösträtten. I fortsättningen var det förmögenheten som avgjorde om man hade rösträtt eller inte och dessutom hur många röster man hade.</p>
<p>Varför blev det militären som bestämde i landet?</p>	<p>Ett viktigt skäl till att militären fick stor makt var att det var de som kunde garantera att de nya makthavarna (borgarna) och landet försvarades från både inre (de fattiga, kungavänliga grupper inom adeln och prästståndet) och yttre fiender (andra länder).</p>
<p>Vad fanns det i stället för en kung i USA?</p>	<p>I USA hade man en president som valdes av folket. Kungar har aldrig haft stöd från folket genom att de har valts till sitt ämbete i några demokratiska val.</p>

8:8 Har alla lika värde?

LAND	KVINNLIG RÖSTRÄTT
Frankrike	1944
Sverige	1919/1921
Norge	1913
Finland	1906
Danmark	1915
Italien	1946
Tyskland	1918
Schweiz	1971

8:9 Hur hänger allt ihop?

Ett svar

Orsakssamband: Dåligt väder → Missväxt → maten räcker inte åt alla → priserna på bröd stiger → vägarna fylldes med tiggare och arbetslösa

Svag kung + höga och orättvisa skatter (wild card) + vägarna fylldes med tiggare och arbetslösa → Frankrike var en bomb som när som helst kunde explodera

8:10 Sammanfatta de viktigaste händelserna

Elevens svar.

8:11 Analysera den franska revolutionen

När? 1789-1799

Var? Paris, Frankrike

Vilka? Det tredje ståndet revolterade

Vad hände? Kungamakten avskaffades och prästernas och adelns privilegier togs bort.

Bakomliggande orsaker

- Adeln och prästernas privilegier, främst skattebefrielse samt, för adeln, rätt att jaga på allas mark och rätt att ta ut avgifter när bönderna använde kvarnar och vinpressar.
- Upplysningsidéerna som ifrågasatte både religionens och ståndssamhällets roller.
- Upplysningsfilosofernas genomslag: Voltaire, Montesquieu, Rousseau.
- Inspiration från USA:s lyckade revolt mot engelsmännen.

Mer direkta/utlösande orsaker

- Missväxt vilket ledde till hungerkravaller runt om i Frankrike
- Frankrike hade usla statsfinanser bl.a. på grund av kriget i Nordamerika samt lyxlivet i Versailles.
- Svag och obeslutsam kung, ej tillräckligt handlingskraftig när det började hetta till. Han var oförstående till tredje ståndets krav och styrka.
- Att kungen kallade in riksdagen för att kunna höja skatterna gjorde att det tredje ståndet kunde visa sitt missnöje där.

Konsekvenser

- Måttenheterna (kilo, liter och meter).
- Nya politiska idéer om alla människors lika värde, om ökad jämlikhet, frihet och rättvisa. Att ett land ska styras av folket via val och inte av en enväldig kung.
- Avskaffandet av ståndssamhället och dess olika rättigheter. Bland annat så tvingades alla betala skatt.
- Införandet av allmän (manlig) rösträtt och värnplikt.
- Folkvalda parlament/nationalförsamling.
- Borgarklassen gick segrande ur revolutionen. Adels storhetstid var över.
- Böndernas livegenskap avskaffades.
- Återkomst av mer konservativa tankar som ett resultat av skräckväldet och alla krigerna som Frankrike var inblandat i.
- Den franska revolutionens tankar spreds över hela Europa och senare till övriga världen. Detta ledde till nya revolutioner, som de 1848 (liberala revolutioner).
- Nya politiska ideologier som stöds att olika samhällsgrupper slår igenom (konservatism, liberalism, socialism).
- Även feminism och nationalism har sina rötter i efterspelet av revolutionen i Frankrike.
- Rättighetsförklaringen under den franska revolutionen får sin mer moderna efterföljare i och med FN:s deklaration av de mänskliga rättigheterna som presenterades 1948.

9 Fabriker byggs

9:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Industriell revolution	Den industriella revolutionen innebar en omställning från ett jordbrukssamhälle till ett industrisamhälle. Denna utveckling startade i Storbritannien vid mitten av 1700-talet. Det var en stor förändring och som fick stora konsekvenser.
Fabrik	En fabrik är en byggnad där arbetare/människor och maskiner producerar olika varor på ett bestämt sätt.
Maskin	En maskin kan utföra ett mekaniskt arbete. Exempel på maskiner är en elektrisk skruvdragare, en bormaskin eller en grävskopa, d.v.s. ett mekaniskt verktyg eller instrument.
Uppfinning	En uppfinning är en ny "sak" skapad av en människa och som oftast är en lösning på ett problem. Det kan exempelvis vara en stapelbar stol, en dator, en skördetröska likväl som en ny solkräm eller en skruvmejsel.
Textilindustri	Textilindustri är en bransch vars fabriker tillverkar garn och tyger.
Industrisamhälle	Industrisamhället kännetecknas av att många arbetar i fabriker och med att tillverka varor. Industrisamhället tog över efter jordbrukssamhället och har nu ersatts av informations- eller servicesamhället.
Fabriksarbetare	En fabriksarbetare arbetar oftast vid en maskin i en speciell byggnad och för att tillverka någon vara.
Transport	Att transportera något betyder att frakta/föra en vara från en plats till en annan. Transporter nu för tiden kan ske via lastbil, flyg, tåg eller fartyg.
Medelklass	Medelklass är den klass som står mellan överklass och arbetarklass. På 1700-talet var det en ganska blandad grupp där vanliga yrken var alltifrån journalister, advokater, läkare, lärare till småföretagare och hantverkare.
Kapitalist	En kapitalist kan använda sitt kapital (pengar) för att anställa fabriksarbetare, investera i nya maskiner, förbättra arbetsmiljön eller ta ut vinsten för egen del. En bra kapitalist ser till att använda sitt kapital på bästa sätt, d.v.s. där pengarna gör mest nytta, gör störst vinst. Begreppet kapital används för de saker som behövs för att driva en industri, såsom byggnader, maskiner och transportmedel.

9:2 Bildanalys

Godståget

1. Ett tåg med djurtransport.
2. Loket heter "Fury" och det betyder raseri.
3. Kol, kor, grisar och en häst fraktas i vagnarna.
4. Tunneln är byggd av tegel.
5. Männerna på bilden har frackskurna rockar till långa byxor och höga hattar.
6. Det är ett flackt jordbrukslandskap med mycket betesmark.
7. I dag har vi heltäckta vagnar och idag ska det inte förekomma män med piskor i vagnarna.

I skoaffären

1. En dam och en herre provar skor i en butik.
2. Det finns sex personer på bilden.
3. Damen i den ljusa klänningen och herren i den höga hatten är kunder.
4. Hon är nog en välbeställd dam, kanske dotter till en rik fabrikör.
5. Hennes rikt utsmyckade hatt visar att hon är rik. Hon har en blek hy vilket visar att hon inte behöver vara ute och arbeta i solen. Hon har en mycket påkostad kappa som är helfodrad med ett vackert blått tyg och klänningen är smyckad med dyrbar spets.
6. Kvinnans kläder är betydligt enklare så hon är antagligen en sällskapsdam som är med för att bära varor och hjälpa den rikare damen.
7. Hon bär en mycket enkel klädedräkt och är antagligen till hjälp i butiken.
8. Damen med blommorna i hatten är den förnämsta, därefter kommer damen till höger om henne som bär hatt på sitt huvud utsmyckad med tunt flor och längst bak i bilden står kvinnan med huvudduk smyckad med ett blått band, vilket är den enklaste och minst dyrbara huvudbonaden.

9:3 Vilket är ordet?

1. vaccin
2. uppfinningen
3. urbanisering
4. ångkraft
5. storgodsägare och handelsmän
6. Amerika och Afrika
7. belysning
8. fackföreningar
9. slumområden
10. medelklassen

9:4 Bli en fabriksägare

Grupppuppgift.

9:5 Kolproduktion och industrialism

1. Storbritannien ökade sin kolproduktion minst under perioden.
2. USA
3. Frankrike
4. Under de 60 åren före första världskriget var det mest fart i ekonomin i USA och Tyskland, medan de ”gamla” länderna, Storbritannien och Frankrike, tappade fart.

9:6 Uppfinningar

Fördjupningsuppgift.

Uppgift 9:7 Frågesport

	MASKINER OCH JORDBRUK	KÄNDA PERSONER	VIKTIGA PLATSER	SVÅRA ORD
100p	Spinning Jenny	Thomas Newcomen	Storbritannien	vitaminbrist
200p	ångmaskin	James Watt	Manchester	adelsman
300p	potatis	Mac Adam	London	kapitalist
400p	lokomotiv/tåg	George Stephenson	Indien	Inhägnad
500p	avel	Richard Arkwright	The black county	allmänningarna

9:8 Ut på sambandsjakt

Elevens svar.

9:9 Träna din läsförståelse

FRÅGA	SVAR PÅ FRÅGAN
”Vid sidan av arbetet i jordbruket spann och vävde folk åt någon affärsman.” (s. 42/168) • Hur tjänade affärsmannen pengar på detta?	Affärsmannens vinst skapades genom att köpa billigt och sälja dyrt samtidigt som spinnarnas och vävarnas löner var mycket låga.
”Textilindustrins utveckling är ett exempel på hur den ena uppfinningen ledde till den andra ...” (s. 43/169)	Ny teknik gör att tidningar kan läsas bland annat på datorer och i mobiltelefoner. Detta leder till att tidningarna anpassar sina produkter till dessa tekniska ”prylar” vilket bland annat har resulterat att tidningarna allt mer gör egna tv-program.

<ul style="list-style-type: none"> • Kan du ge ett exempel på detta från dagens uppfinningar? 	
<p>”När maskinerna blev större och dyrbarare flyttade de från bondstugorna till särskilda hus där ägarna hade bättre kontroll över dem som arbetade.” (s. 43/169)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hur kunde kontrollen vara bättre där? 	<p>Kontrollen underlättades genom att alla arbetare var samlade på ett ställe, i fabriken, och att arbetsgivarna anställde förmän som övervakade att tiden användes effektivt. Senare gjordes det genom tidsmätning.</p>
<p>”Så nu kunde man tillverka järn som inte blev så dyrt.” (s. 44/170)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad var det som gjorde att järnet blev billigare? 	<p>Man ersatte träkol med stenkol i järnframställningen och gjorde även dessa processer mer effektiva. Det fanns gott om stenkol och därför blev framställningen och därmed slutprodukten billigare. Därmed blev områden med både stenkol och järnmalm viktiga områden i den industriella revolutionen.</p>
<p>”När tillverkningen spreds ut på detta sätt ökade behovet av transporter.” (s. 45/171)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>När tillverkningen spreds ut tog det lång tid att frakta allt mellan gruvor, järnverk och fabriker till lands med häst och vagn eller på kanalerna. Lösningen på problemet med de långsamma transporterna blev den nya uppfinningen ångdrivna lokomotiv på spår.</p>
<p>Affärsmännen tänkte så här: ”pengar ska användas till att tjäna ännu mer pengar.” (s. 46/172)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara meningen! 	<p>Detta är kapitalistens/företagarens ”gyllene princip” d.v.s. att återinvestera vinsterna i nya maskiner, råvaror eller fabriker i stället för att konsumera inflödet av pengar. Om man investerar inom ett område med hög efterfrågan på varorna så genereras större och större vinster.</p>
<p>”Fabriksarbetet var ofta en mardröm.” (s. 47/173)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför slutade man då inte att arbeta? • Försök komma på en ljusglimt i mardrömmen! 	<p>Man var tvungen att stå ut då det vid denna tid inte fanns några sociala försäkringar som kunde täcka upp om man blev arbetslös eller sjuk. En ljusglimt kan ha varit att föräldrarna märkte att de fick det något bättre över tid, och levde de tillräckligt länge kunde de upptäcka att barnen fick det bättre på sikt.</p>
<p>”Att strejka var nämligen olagligt.” (s. 47/173)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför var det så, idag är det inte olagligt? 	<p>Strejk är ett hot mot företagets inkomster eftersom produktionen då stannar av. I början av industrialiseringen var arbetarna dåligt organiserade och de kunde inte sätta sig emot fabriksledningen. När man började gå samman i fackföreningar blev arbetsgivarnas makt hotad. Om arbetarna vägrade att gå till arbetet kunde förlusterna för arbetsgivarna bli kännbara, speciellt om strejken blev långvarig. Från slutet av 1800-talet stärktes arbetarnas rättigheter jämt mot arbetsgivaren bland annat när det gäller rätten till strejk.</p>
<p>”När städerna växte, växte också medelklassen.” (s. 54/180)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>I de växande städerna skapades det även andra arbetstillfällen än de som direkt hade med industrierna att göra. Det var arbeten för yrkesgrupper som småföretagare, lärare, läkare och statliga ämbetsmän.</p>

9:10 Orsakerna bakom att människor flyttar

Nedanstående grupper och orsaker är två exempel på svar.

	UNDER INDUSTRIELLA REVOLUTIONEN: FRÅN BYARNA PÅ LANDET IN TILL STÄDERNA	IDAG: FRÅN ETT LAND TILL SVERIGE
FLYTTAR FRIVILLIGT	När? I slutet av 1700-talet och framåt	När? 2010-talet
	Vem? Familjer som sålde sin mark och egendomar och slutade med sitt jordbruk.	Vem? Välutbildad arbetskraft
	Var? I England och sedan i allt fler länder i Europa.	Var? Från bland annat andra EU-länder
	Varför? För att investera i fabriker i städerna eller arbeta med handel eller börja arbeta inom industrin.	Varför? För att det finns jobb i Sverige som kräver specifika utbildningar, t.ex. läkare och ingenjörer.
	När? I slutet av 1700-talet och framåt	När? 2010-talet
FLYTTAR AV TVÅNG	Vem? Familjer som tidigare försörjt sig genom jordbruksarbete och nu inte hade någon försörjning.	Vem? Flyktingar.
	Var? I England och sedan i allt fler länder i Europa.	Var? Från till exempel Syrien, Somalia, Eritrea och Afghanistan
	Varför? Genom skiften blev en del av med sin jordbruksmark. I städerna fanns det jobb i fabriker. De hoppades få ett bättre liv i städerna.	Varför? På grund av krig och dåliga levnadsförhållanden.

9:11 Konsekvenserna av den industriella revolutionen

KONSEKVENSN AV INDUSTRIELLA REVOLUTIONEN	UTVECKLAT SVAR AV SAMBANDET TILL VÄNSTER
Världshandeln ökade därför att ...	Det blev betydligt billigare att transportera varor över havet. Det berodde på större, men även snabbare fartyg. Jämför dessa ångfartyg med segelfartygens sämre kapacitet och hastighet.
Nya samhällsklasser växte fram, som t.ex. ...	Städernas arbetarklass som relativt snabbt blev den största samhällsklassen.
Nya ideologier växte fram, därför att ...	Nya samhällsklasser skapades. Arbetarklassens ideologi var socialismen, borgarklassen sympatiserade oftast med liberalismen och överklassen med konservatismen. Förenklat kan man säga att det var en idé för respektive samhällsklass.
Frihandeln slog igenom, därför att ...	Liberalismens ideologi vann mark under 1800-talet och i och med detta var det självklart att ta bort så många handelshinder som möjligt, t.ex. tullar. Många länder trodde länge på att skydda sina egna industrier och jordbruk (protektionism), men det blev allt mer uppenbart att alla vann, på sikt, om handeln kunde öka utan hinder.
Kapitalism och marknadsekonomi ökade i popularitet, därför att ...	Det visade sig att så gott som alla samhällsgrupper och länder blev vinnare när handeln och annan ekonomisk verksamhet fick sköta sig så fritt som möjligt och utan statlig inblandning. Detta betydde inte att staten inte också var en aktiv ekonomisk aktör.
Industriella revolutionen var en orsak till imperialism och i förlängningen till första världskriget. Hur då?	En orsak är att tack vare den industriella revolutionen kunde de industrialiserade västländerna tillverka fler och mer effektiva och dödsbringande vapen. Länderna kunde sedan med hjälp av sina överlägsna vapen erövra större delen av världen. Det blev en kapplöpning om kolonier och det skapade en ny konkurrens- och konfliktsituation mellan världens mest utvecklade länder. Denna situation var en bidragande orsak till det första världskriget. Kampen om kolonierna blev en kamp om världsdominans.
Ökad stålproduktion resulterade bland annat i "bättre" vapen, vilket i sin tur ledde till ...	Vapnen blev mer dödsbringande vilket blev tydligt vid det amerikanska inbördeskriget på 1860-talet, vilket krävde många dödsoffer. Än värre skulle det bli 50 senare och då i samband med utbrottet av det första världskriget 1914. Dessa två krig var något helt annat än de fältslag som hade förekommit innan den industriella revolutionens genombrott.
Industriella revolutionen ledde till förvärrade miljöproblem vilket berodde på ...	Industrierna gjorde av med råvaror i hög takt, framför allt kol och malm och metoderna för brytningen var oftast inte miljövänliga. Beroendet av icke förnyelsebara resurser är fortfarande en stor utmaning för den industrialiserade världen. Dessutom avverkades många skogar för att användas som råvara och bränsle. Detta ledde till miljöproblem i dessa områden. Vid förbränning av fossila bränslen släpps ämnen ut som påverkar miljön negativt på flera sätt. Vid tiden för industriella revolutionen fanns inte kunskaper eller medvetenhet om miljöproblemets omfattning och spridning. Samtidigt var det dyrbart att lösa dåtidens miljöproblem och ofta saknades även tekniken, t.ex. hur avloppsvatten kan rensas för att återanvändas. I Sverige blev detta med vatten och avlopp

	inte en realitet förrän vid slutet av 1800-talet.
--	---

9:12 Jämförelse mellan före och efter revolutionerna

Jämför uppgift 8:11 och 9:15.

9:13 Viktiga förutsättningar för den industriella revolutionen

Förutsättningar som fanns i England	På vilket sätt dessa förutsättningar var av stor betydelse för att starta och hålla igång den industriella revolutionen
Arbetskraft fanns, därför att ...	Jordbruket hade blivit mer effektivt och krävde därför färre arbetare. Mer mat från jordbruket samt införandet av vaccinerings ledde till en växande befolkning. Tack vare en god tillgång till människor i arbetsför ålder fanns det billig arbetskraft.
Billiga råvaror fanns, till exempel ... och kom från ...	Bomull importerades från Amerika. Det var inom textilbranschen som industrialiseringen tog fart. Tillgång på billig järnmalm och stenkol i England var andra förutsättningar för industrialiseringen. Genom den ökade handeln inom och mellan länder ökade även efterfrågan på andra varor från industrierna. Vinsterna genererades som investerades i till exempel maskiner och produkter som skulle användas inom industrin.
Det fanns en marknad, vilket betydde att ...	Den växande befolkningen efterfrågade de varor som producerades, till exempel bomullstyg.
Nya uppfinningar hade stor betydelse därför att ...	Nya uppfinningar som mekanisk vävstol, ångmaskinen och förbättrade smältugnar gjorde att varor kunde massproduceras och därmed också till ett lägre pris. Med lägre priser hade en större del av befolkningen råd att köpa och därmed blev marknaden för produkterna större.
Jordbruket blev mer effektivt, vilket betydde att ...	Jordbruket kunde producera mer och bättre mat genom förbättrade jordbruksmetoder, nya jordbruksmaskiner och avel. Den ökade och effektivare produktionen ledde till en friskare och växande befolkning. Samtidigt krävdes färre människor som arbetare i jordbruket. Det mer effektiva jordbruket efterfrågade även redskap och maskiner från industrin.

9:14 Journalist för en dag

Elevers svar.

9:15 Analysera den industriella revolutionen

Förutsättningar

- En mängd olika uppfinningar görs som gör att handens arbete ersätts av maskiner, d.v.s. en mekanisering av varuproduktionen. Teknikutvecklingen i Storbritannien var en viktig förutsättning för industriella revolutionen, t.ex. genom uppfinnare som Newcomen, Arkwright, Hargreaves, Watt och Stephenson.
- Ett nytt kapitalistiskt ekonomiskt system där en person med kapital t.ex. köpte upp bomull som sedan bearbetades till garn och tyger vilka i sin tur kunde säljas till kunder vilket genererade en vinst som sedan kunde investeras i nya inköp eller mer effektiva maskiner och låta arbetare, med låg lön, producera nya tyger som skapade nya vinster o.s.v. Kapitalet var viktigt och att det fanns personer som var beredda att riskera sitt kapital. Dessa kapitalister fanns i Storbritannien.
- Genom att jordbruket blev mer effektivt behövdes inte samma mängd arbetskraft, utan dessa efterfrågades av de nya fabriker i städerna.
- Näringslivet i Storbritannien var inte heller statligt reglerat som på andra håll, t.ex. fanns inget skråväsende, få statliga regler och ett banksystem som folk litade på.
- För att producera varor krävs en arbetskraft, helst många arbetare vilket gjorde att lönerna kunde hållas låga. Arbetskraften flyttade till städernas fabriker då de inte längre behövdes inom det allt mer effektiva jordbruket. Arbetskraften ökade dessutom genom den snabba befolkningstillväxten (minskad dödlighet) under främst 1800-talet. Den snabba befolkningsökningen bidrog även till att människor inte kunde försörja sig inom jordbruket. Industriella revolutionen och dess fabriker sög upp befolkningsökningen.
- I Storbritannien fanns dessutom de nödvändiga råvarorna/naturtillgångarna, främst kol och järn. Dessutom fanns energi (vattenkraft och ångkraft). Dessutom låg kol- och järnfyndigheterna nära varandra.
- Goda transportmöjligheter genom alla kanaler, floder och efter 1840-talet även järnvägen.

Konsekvenser

- En omfördelning av arbetskraften skedde; från jordbruk till industri. Detta ledde till en inflyttning från landsbygden till städerna, en urbanisering.
- En kortsiktig konsekvens av industriella revolutionen är att man tillät barnarbete i t.ex. kolgruvorna. I Sverige förbjöds barn under 9 år att arbeta 1833, men inom jordbruket arbetade barn långt in på 1900-talet i Sverige.
- Den industriella revolutionen spred sig till övriga världen under en långsam men uthållig process.
- En annan följd av industriella revolutionen är det ökade varuutbudet som tillsammans med allt lägre priser gjorde att ”vanliga människor” hade råd att köpa olika konsumtionsvaror. Det var sådana de tidigare producerat själva, till exempel kläder. En marknad för en mängd olika varor och mass-produktion och mass-konsumtion slog igenom.
- Till en början ledde industriella revolutionen till stora klasskillnader, men även till att en ny samhällsklass uppstod, arbetarklassen, vilken lockades av ”sin” ideologi, socialismen. En ideologi som fångades upp av olika politiska grupperingar inom fackföreningsrörelsen och politiska partier.

- Masskonsumtionen kom på sikt att skapa enorma miljöproblem. Detsamma gällde massproduktionen som tärde hårt på våra naturtillgångar.
- I och med industriella revolutionen ökade även handeln, både den lokala, nationella och globala.

10. Nya åsikter om hur samhället borde se ut

10:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Politisk ideologi	En politisk ideologi är en gemensam uppfattning om samhället och innehåller en beskrivning av samhället, dess grundläggande värderingar och idéer om vad som är samhällets mål och hur man bäst når detta mål. Själva ordet ideologi betyder "idélära".
Nationalism	Nationalism är en ideologi som utgår ifrån att nationen (ett land) har vissa kännetecken och att dessa tecken har ett speciellt värde. Idén har sitt ursprung i att det finns ett folk, d.v.s. människor som talar samma språk och har samma kultur ska ha ett eget land. Nationalister hyllar det egna landets historia och kultur vilket i värsta fall kan leda till chauvinism, en uppdelning mellan "de" och "vi" och där "vi" blir idealet.
Liberalism	En av de tre klassiska ideologierna och förespråkar olika friheter, främst friheter från statlig maktutövning.
Socialism	En annan av de klassiska ideologierna och förespråkar att jämlikhet mellan människor och grupper är målet för samhället. Detta kräver en stark stat som fördelar om olika värden från de rika till de fattiga, t.ex. genom att ha ett progressivt skattesystem.
Konservatism	Den tredje stora ideologin. Är man konservativ vill man ha långsamma förändringar av samhället och förändringarna ska inte hota maktförhållandena, som t.ex. socialister inte har något emot.
Samhällsklass	En samhällsklass är en större grupp människor som har något gemensamt. En vanlig indelning är att dela in människor i överklass, medelklass och arbetarklass.
Kommunism	Att vara kommunist innebär att målet för samhällsutvecklingen är det klasslösa samhället, ett totalt jämlikt samhälle där nyttigheter fördelas efter behov och där staten är den yttersta garanten för det jämlika och klasslösa samhället.
Yttrandefrihet	En av demokratins mest fundamentala friheter; rätten att få yttra sig om "allt" utan risk för att bli straffad av sina yttranden hur kritiska yttrandena än är gentemot olika makthavare.
Jämlikhet	Jämlikhet innebär att alla människor har samma värde och har samma rättigheter. I ett politiskt sammanhang betyder jämlikhet att alla människor har lika möjligheter att förverkliga sig själv och att ha lika inflytande över t.ex. viktiga politiska beslut. Tanken om jämlikhet går tillbaka till den franska revolutionen.

10:2 Bildanalys

Dansk-tyska kriget

1. Tyska och danska trupper drabbar samman i ett våldsamt slag.
2. Tyskland och Danmark.
3. Bilden förmedlar en känsla som förhärliigar krig och våld.
4. Tyskarna ser hårda och målmedvetna ut, de har kämpaglöd i blicken. De danska soldaterna ser märkbart rädda ut och tittar oroligt upp mot de framrusande tyskarna.
5. Konstnären visar en positiv bild av tyskarna.
6. Tanken var att de skulle känna styrka och stolthet över att tillhöra en så stark och framgångsrik nation.

Samhällspyramiden

1. En pyramid som byggs upp av olika samhällsklasser.
2. Längst upp ligger en säck med pengar.
3. Där står kungen och adelsmännen.
4. Där finns kvinnor, barn och uppretade arbetare.
5. Det är borgarklassen som roar sig.
6. Kapitalism, Vi styr dig, Vi lurar dig, Vi skjuter dig, Vi föder dig och Vi arbetar för alla.
7. Konstnären var kritiskt till samhällssystemet, bilden var ett sätt att tydligt visa på orättvisorna i samhället.
8. Pengar är det som ytterst driver det kapitalistiska systemet.
9. Kapitalism handlar i grunden om att privatägda företag agerar på en fri marknad för att tjäna pengar som sedan används för att tjäna ännu mer.

10:3 De politiska ideologierna

	KONSERVATISM	LIBERALISM	SOCIALISM
Vad betyder ordet?	Conservare = bevara	liber = fri	socius = kamrat
Vem skulle ha makten?	En stark regeringsmakt som bygger på ståndssamhället och en stark kung.	Makthavarna ska vara valda av bildat folk.	Arbetarna ska ha makten inga samhällsklasser ska finnas.
Vem skulle få rösta?	De rika och mäktiga.	Bara de som tjänar tillräckligt och som är välutbildade och förnuftiga.	Socialdemokrater vill ha allmän rösträtt.
Vilken kvinnoyn står de för?	Kvinnan ska vara hemma och sköta familjen.	Tycker inte att kvinnan ska ha äganderätt och få vara med och rösta.	Kvinnan bör vara hemma och inte ta männens arbete.

10:4 Var hör åsikten hemma?

De fattiga är som barn som ska lyda de rika som är som deras föräldrar.

Konservatism

Vårt krav är allmän rösträtt. **Socialism**

Det krävs en revolution för att tvinga de rika att dela med sig. **Socialism**

Alla måste få säga och tycka vad de vill. **Liberalism**

Vi vill ha en stark kungamakt. **Konservatism**

Vi representerar medelklassmänniskorna. **Liberalism**

Alla borde få tävla fritt om att tjäna så mycket pengar som möjligt. **Liberalism**

Drömmen är ett klasslöst samhälle där vi äger allt tillsammans. **Socialism**

Kungar är ansvarstagande personer som bör fatta viktiga beslut som rör samhället i stort. **Konservatism**

10:5 Samhällsproblem och ideologi

Arbetslöshet

ORSAK	
Dålig uppfostran.	K
Orättvis arbetsmarknad där giriga fabriksägare bestämmer allt.	S
Arbetsmarknaden är inte tillräcklig fri, där är för mycket lagar och regler som hindrar.	L

LÖSNING

Mindre lagar och regler skulle göra det lättare att skapa nya arbetstillfällen.	L
Det är fabriksägaren som bäst kan avgöra vem som ska få ett arbete.	K
Arbetarna borde ta makten från fabriksägarna och själva bestämma över sina arbeten.	S

Fattigdom

ORSAK

Staten och rika fabriksägare har hindrat individen att själv ta tag i sin situation.	L
Arbetarna utnyttjas och hålls i fattigdom av de rika.	S
Dåliga familjeförhållanden leder till fattigdom.	K

LÖSNING

Fattigdom kommer alltid att finnas, det går inte att göra så mycket åt.	K
Bekämpas bäst genom utbildning och friare regler för varje individ.	L
De fattiga borde gemensamt göra uppror mot de som bestämmer.	S

10:6 Jämförelse mellan de stora ideologierna

	LIBERALISM	SOCIALISM	KONSERVATISM
Grundare	J.S Mill/ A Smith	K. Marx	E. Burke
Ideologins "kärna"	Frihet från statligt inflytande	Jämlikhet	Bevara samhället/långsamma förändringar
Samhälls-klass	Medelklass	Arbetarklass	Överklass
Politiskt parti i dag	Folkpartiet	Socialdemo- kraterna /Vänsterpartiet	Kristdemokraterna /Moderaterna
Aktuell politisk fråga (kan förändras över tid)	För ökad konkurrens inom välfärden	Motståndare till vinster inom välfärden	Starkare försvar och mot höjda skatter

10:7 Sammanfatta texter

RUBRIK	VILKEN FRÅGA SAMMANFATTAR DET VIKTIGASTE I TEXTEN?
Nationalismen blev en del av upproret mot det gamla	På vilket sätt skiljer sig dåtidens nationalism mot dagens?
Tyskland enas	Vilka metoder använde Tyskland för att bli ett enat folk och nation?
Bismarck utnyttjade nationalismen	Vilket var Bismarcks mål?
Medelklassens ideologi – Liberalism	Vilka exempel finns det att de tidiga liberalerna inte menade att friheterna, som allmän rösträtt, inte gällde alla?
Arbetarnas ideologi – Socialism	Vad utmärker socialismen?
De gamla makthavarnas ideologi - Konservatism	Förklara varför exemplet med familjen kan fungera som ett sätt att beskriva konservatismen.
Ideologierna blir snällare	Vad menas med att "ideologierna blev snällare"?

10:8 Jämförande analys av två kartor

LIKHETER MELLAN KARTORNA ÖVER EUROPA 1815 OCH DAGENS KARTA	SKILLNADERNA MELLAN KARTORNA ÖVER EUROPA 1815 OCH DAGENS KARTA
Norden har samma gränser bortsett från södra Jylland. Spanien och Portugal har samma gränser. Frankrike har samma gränser utom i öster. Schweiz har samma gränser. Ryssland har i stort samma gränser. Storbritannien är detsamma bortsett från att Irland numera är en självständig nation och att Nordirland finns.	Tyskland av i dag finns inte. Detsamma gäller Italien. Österrike–Ungern har gått i graven. Detsamma gäller det Osmanska riket. Polen syns redan 1815 men har fått utvidgade gränser i dag.

10:9 Analys av de nya ideologierna

Orsaker

- De nya ideologierna speglar nya idéer som växer fram i spåren efter att samhällen förändras. Upplysningsidéerna förde fram tankar om att människor är födda fria och jämlika och att det var fel att ha en enväldig kung och ett ståndssamhälle med alla sina orättvisor. Krav på ökad frihet födde liberalismen som fick extra skjuts genom att liberalismen även passade den framväxande borgarklassen bra, med sina krav på bland annat ökad frihandel och minskad statlig protektionism. Den nya medelklassen i städerna hade hittat sin ideologi.
- Konservatismen föddes ur våldsamheterna under franska revolutionen och inte minst erfarenheterna under skräckväldet, då till och med kungen halshöggs. De

som ville återgå till det gamla och bekanta med adeln och kungamakten som garanter för en lugn samhällsutveckling hade fått sin egen ideologi.

- Socialismen föddes genom kravet på ett mer jämlikt samhälle och framför allt för att ge den snabbt växande arbetarklassen inflytande och samma rättigheter, t.ex. i form av rösträtt och rätten att bilda fackföreningar samt ha rätten att strejka för bättre förhållanden på arbetet.
- En mer allmän förklaring till att ideologierna växte fram just vid denna tid (1750-1850) var att människor tyckte olika och detta som en följd av att det inte längre var självklart att Bibeln, religionen, hade svaren på alla frågor. Prästernas predikan togs över av ideologierna och politiska ledare.

Konsekvenser

- De tre politiska ideologierna ledde till ökad debatt och konflikter mellan olika samhällsgrupper.
- Dessa konflikter samlades ihop av nya politiska partier som konkurrerade i valen, i de länder som hade infört allmän rösträtt.
- Socialismen utvecklades vidare till den mer radikala och revolutionära grenen, kommunismen, som kom till makten i Ryssland 1917. Kommunismen infördes efter andra världskriget i hela Östeuropa och under hela ”kalla kriget” stod kampen om världsherraväldet mellan kommunism och liberalism
- Kommunismen spreds 1949 vidare till Kina, världens folkrikaste stat, och har kvar sin roll än i dag.
- Dessa ideologier, främst liberalismen och socialismen, har fortfarande i dag en stor betydelse i dagens politiska debatter.
- En annan konsekvens av ideologiernas genomslag var att det behövdes något nytt att tro på när den religiösa tron försvagades. Ideologierna ersatte religionerna när det gällde att få svar på olika frågor om mål och medel för samhällsutvecklingen.
- En mer konkret konsekvens av ideologierna är att vi firar 1 maj, d.v.s. de kristna högtiderna har kompletterats av en högtidsdag för arbetarklassen och dess socialistiska ideologi.

11. I Industrisamhällets värld

11:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Industrisamhälle	Industrisamhället efterträdde jordbrukssamhället och kännetecknas av att samhället domineras av varuproduktion i fabriker och med hjälp av maskiner.
Vetenskap	Ny kunskap söks och samlas genom att använda vissa metoder, som laborationer, observationer och experiment. Kravet är att dessa metoder kan genomföras och kontrolleras av andra.
Magi	Med magi menas trolldom, d.v.s. att vi människor är påverkade av olika "övernaturliga" makter och uppfattas av de flesta som motsatsen till vetenskap.
Vaccin	Vaccin är ett framställt preparat som får igång vårt immunförsvar och som attackerar det som gjort oss sjuka vilket kan vara bakterier, parasiter eller något virus.
Socialdarwinism	Socialdarwinism är en ideologi och som har inspirerats av Darwin biologiska teori om "kampen om överlevnad" och "det naturliga urvalet" på samhällsnivån. I korthet är uppfattningen den att samhällen består av individer och grupper som är i ständig kamp med varandra och där de starkaste vinner. Denna ideologi inspirerade bland annat nazismen.
Imperialism	Idén bakom imperialism är att utöka sitt territorium på andra länders bekostnad, d.v.s. genom erövring för att därmed få kontroll över dessa länder både politiskt och ekonomiskt.
Kolonier	En koloni är ett erövat område som lyder under ett "moderland" och som ofta ligger långt borta från "moderlandet". Ett exempel är Australien som länge var en brittisk koloni.
Råvaror	En råvara är en vara som utvinns från naturen, t.ex. råolja, och som inte har behandlats, till t.ex. bensin eller diesel. Andra råvaror är ull, malm samt skog.
Raser	Undergrupper inom en art. Inom arten homo sapiens, människa, är det inte möjligt eller meningsfullt att dela in i olika raser.

11:2 Bildanalys

På sjukhuset

1. Kvinnan håller ett barn som doktorn undersöker. Hon kan vara en sjuksköterska som arbetar på sjukhuset där undersökningen utförs.
2. Bilden visar den nya mycket mer hygieniska sjukvården. Män undervisar varandra genom auskultation vid en kollegas operation. Man vill framhäva det kliniska och vetenskapliga i situationen, genom att visa alla dessa män samlade runt det lilla barnet i kvinnans knä.

- Läkare hade tidigare inte använt skyddskläder annat än för att skydda sina egna kläder. På bilden har man täckt över möbler och sig själva med tyg. Klinkergolven är lätta att hålla rena och rengöringsmedel och bomullsvadd i förgrunden påminner om de moderna idéerna inom sjukvården.
- Detaljer som människans skägg och mustascher, de ovala glasögonen samt designen på bordet till höger i bild skvallrar om att bilden antagligen härstammar från tiden strax efter 1900.

Vetenskapsmannen Charles Darwin

- Bilden föreställer Charles Darwin på någon av Galapagosöarna omgiven av djur och i bakgrunden ser man ett skepp.
- I bakgrunden syns en sköldpadda, ett djur som Darwin studerade formen på skalet på för att belägga sin utvecklingslära. I förgrunden syns en leguan som är en mycket vanlig reptil på Galapagos. Det finns även tre fåglar på bilden. Han studerade finkar specifikt och deras olika näbbar och drog slutsatser om hur de utvecklats olika beroende på tillgången på olika slags mat.
- Urvalet av djur, vissa sköldpaddor och leguaner finns endast på Galapagos. Även växterna är specifika för ögruppen. Samt Darwins utrustning: han är avbildad när han är i fält, med väska för insamlade exemplar och ett förstoringsglas i handen. Hans viktigaste fältstudier under sin karriär gjordes just på denna ögrupp.
- Man kan se förstoringsglaslet och i kombination med den ganska konservativa klädstilen som symbol för att han gör observationer av en mer akademisk natur.

11:3 Imperialismen – orsak och verkan

ORSAK	VERKAN
2 Civilisera vildarna	1 Teet
7 Ångfartygen förbättras	3 Råvaror
8 Japan	4 Medicin
9 Krav på bomull	5 Boxarupproret
12 Nya vapen	6. Lyxvaror som porslin
15 Jakten på rikedomar	10 Indien fick järnvägar och konstbevattning
16 Tävling mellan länder	11 Kinas sista kejsare blir avsatt
17 USA och Japan	13 Frihetskamp i Afrika
19 Européerna mer värda	14 Transsibiriska järnvägen
20 Stark och välorganiserad armé	18 Bomullsunderkläder

11:4 Ett känt möte i djungeln

Elevers svar.

11:5 Jämförande analys av tre olika samhällstyper

Elevers svar.

11:6 De viktiga konsekvenserna

Upptäckter	Konsekvenser av upptäckterna för människor, samhället och religion
Inom medicin och sjukvård	Exempelvis så upptäcktes vaccin och detta efter att bakterier hade upptäckts sprida sjukdomar. Nyttan av att ha en bra hygien förbättrade också sjukvården. Detta ledde tillsammans till att färre människor blev smittade (genom t.ex. vaccinering) och att fler överlevde operationer på sjukhusen. Efterfrågan på magi minskade.
Inom kemi	T.ex. så upptäckte kemister konstgödsel vilket ökade skördarna inom jordbruket. Detta samt nya vaccin gjorde att fler blev starkare samt att färre dog vilket sammantaget bidrog till den snabba befolkningsökningen under 1800-talets andra hälft.
Av elektriciteten	Genom elektriciteten kunde t.ex. fabriker hållas öppna fler timmar och speciellt under den mörkare årstiden. Eldrivna spårvagnar gjorde transporterna till och från arbetet snabbare och enklare, speciellt under vintertiden. Även städerna blev ljusare och säkrare nu när elektriska glödlampor ersatte stearinljus och gaslyktor.
Av utvecklingsläran	De positiva konsekvenserna är att vi vet mer om vårt eget ursprung och vårt släktskap med andra djurarter. Till de mer negativa konsekvenserna får vi räkna socialdarwinismen, en ideologi som inspirerade på imperialisternas syn på svarta och nazisternas syn på judar och andra "undermänniskor".

11:7 Jämförande analys av två kartor

Vad? Var? När? Hur?

Från att de europeiska länderna enbart erövrade områden längs Afrikas kuster erövrades under denna tid i stort sett hela Afrika.

Orsaker

- De europeiska länderna ville komma åt Afrikas råvaror.
- Det blev en kapplöpning mellan de europeiska länderna att erövra så stora områden som möjligt.
- Nya uppfinningar, som kulsprutan, ångfartyget och kininet, underlättade dessa erövringar.

Konsekvenser för Afrika

- Den afrikanska befolkningen utnyttjades hänsynslöst som arbetskraft och många gånger splittrades familjerna. Många män blev till arbetskraft i exempelvis gruvor och kvinnorna blev kvar som familjeförsörjare.
- Enorma mängder av råvaror försvann ut ur Afrika utan betalning.
- Den afrikanska kontinenten styckades upp mellan erövrarländerna. Många gånger togs ingen hänsyn till befolkningsgrupperna i gränsdragningarna. De nya gränserna delade ofta afrikanska folk i flera delar. Dessa gränser gäller många gånger än idag som statsgränser.

- I jordbruket införde européerna satsning på enstaka grödor för export. Denna typ av jordbruk hänger kvar i många områden vilket är ett hinder för självförsörjning och gör länderna sårbara för prisfall på världsmarknaden för dessa produkter.
- Under årtiondena efter andra världskriget gjorde sig folken i de flesta kolonierna fria och bildade egna självständiga stater. I vissa länder föregicks det av befrielsekrig och inbördes strider.

11:8 Vilka ägde vad?

Här används dagens afrikanska statsnamn.

Portugal	Angola, Mocambique, Guinea
Spanien	Västsahara, Ekvatorialguinea
Storbritannien	Egypten, Sudan, Uganda, Kenya, Zambia, Zimbabwe, Sydafrika, Nigeria, Ghana, Sierra Leone, Gambia
Frankrike	Marocko, Algeriet, Madagaskar; Mauretanien, Mali, Niger, Tchad, Centralafrika, Gabon, Elfenbenskusten, Benin
Tyskland	Togo, Kamerun, Tanzania, Namibia
Italien	Libyen, Eritrea, Somalia

11:9 Ut på sambandsjakt

RUBRIK	EXEMPEL PÅ SAMBAND I TEXTEN
Många trodde på utvecklingsläran, andra hatade den.	Darwins lära hatades av många för att den gick på tvärs mot vad Bibeln sa, samt att hans teori menade att människorna hade samma ursprung som aporna.
Vad var européerna ute efter?	Genom nya uppfinningar som kulsprutan kunde ett fåtal européer besegra stora afrikanska styrkor och skaffa sig stora och många kolonier. Genom de snabbgående ångfartygen kunde européerna få fram nya trupper för att försvara sina erövrade områden.
Européerna delade in människor i olika raser	Européerna ansåg att de tillhörde en bättre ras än afrikanerna vilket gav de rätten att behandla svarta som mindre värda. Detta ledde vidare till uppfattningen att de svarta borde bli som de vita för att kunna utveckla sina samhällen. Relationen mellan de européerna och afrikaner var som den mellan en krävande far och sin lille son.
Indien som engelsk koloni	Genom att engelsmännen byggde järnvägar över hela Indien och samtidigt såg till att sprida det engelska språket till indierna så lyckades man hålla samman landet samt skapa en viss gemenskap mellan olika folkgrupper i Indien.

Det kinesiska kejsardömet krossas	Engelsmännens varor intresserade inte kineserna, men genom att man lyckades skapa ett behov av den insmugglade drogen opium så lyckades man skapa en efterfrågan och därmed en möjlighet för att få kineserna att handla med brittena.
Japan öppnade sina gränser	Japanerna blev efter en lång period av isolationism mer öppna för västerlandets teknik och varor. Detta ledde till att Japan utvecklades snabbt och att USA tjänade bra på handeln med Kina.

11:10 Träna din läsförståelse

MENING I LÄROBOKEN	SÅ HÄR UPPFATTAR JAG ATT SVARET ÄR
"Och fabrikerne gjorde européerna så mäktiga att de kunde erövra stora delar av den övriga världen." (s. 67/193) Förklara sambandet!	Genom industrialiseringen skapades ett överskott på kapital – européerna blev rikare. De fick resurser som kunde användas till annat än att mätta den växande befolkningen., till exempel forskning. I fabrikerne kunde de även tillverka vapen, transportmedel och handelsvaror som var en stor tillgång när man skaffade sig makt över nya områden.
"Några av de viktigaste upptäckterna handlade om medicin." (s. 68/194) På vilket sätt var dessa upptäckter viktiga?	De medicinska upptäckterna om bakterier ledde till bättre sjukvård och fler mediciner vilket gjorde att dödligheten sjönk drastiskt.
"Alla levande varelser hade samma ursprung. Detta retade många kristna." (s. 70/196) Varför blev de kristna retade av detta?	Kyrkan lärde att människan har en högre ställning än djuren. Om apor och människor har samma ursprung kan denna lära hotas.
"Även Adolf Hitler trodde på socialdarwinismen" (s. 70/196) Varför gjorde Hitler det?	En av nazismens grundtankar är att människor är olika mycket värda. Inom socialdarwinismen menade man att det är naturligt och bra att starka människor slår ut svaga. Detta blev en ursäkt för att förtrycka vissa folkgrupper.
"Vetenskapen blev nästan den nya tidens religion." (s. 71/197) Förklara meningen!	Vetenskapsmännen hade tagit över rollen som de som förklarade världen och gav svar på alla frågor. En övertygelse om att vetenskapen kan och kommer att lösa mänsklighetens alla problem liknar religion på många sätt.

12. Industri och demokrati i Sverige

12:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Industri	I industrier framställs olika produkter/varor genom att råvaror förädlas. T.ex. så förädlas råbomull till bomullströjor inom textilindustrin.
Demokrati	Ett annat begrepp för demokrati är folkvälde och dessa begrepp betyder att det är folket som har den yttersta makten genom att de kan rösta fram eller bort ett politiskt parti. För att demokratin ska fungera krävs vissa fastslagna fri- och rättigheter som t.ex. yttrandefriheten.
Bondesamhälle	Ett bondesamhälle karaktäriseras av att de flesta i ett land arbetar som bönder och på jordbruk. Synonymer till bondesamhälle är jordbrukssamhälle och agrarsamhälle.
Fackförening	Fackföreningar organiserar arbetstagare efter vilket yrke man har. Syftet med fackföreningarna är att de ska ta tillvara arbetstagarnas intressen när det t.ex. gäller lön, arbetsmiljö och avtal om rätten till ledighet.
Industrialisering	Med industrialisering menas en process där en region eller ett land förändras från att vara ett mer utpräglat bondesamhälle till ett samhälle där allt fler arbetar inom industrin.
Frihandel	Med frihandel menas att handeln mellan länder ska vara så fri som möjligt från olika hinder för handeln. Exempel på sådana handelshinder är tullar och särskilda kvoter. Motsatsen till frihandel är protektionism.
Allmän och lika rösträtt	Att rösträtten är allmän betyder att den gäller alla och att den är lika betyder att alla har en röst.
Arbetarrörelsen	Med arbetarrörelsen menas samarbetet och den värderingsmässiga gemenskapen som finns mellan fack och politiskt parti.
Emigration	Utvandring från ett land. Motsatsen är immigration (invandring).
Kvinnorörelse	En "rörelse" som har som syfte att förbättra kvinnornas ställning i samhället, ofta i förhållande till männens privilegierade ställning. Kvinnorörelsen kan vara organiserad i föreningar eller nätverk, men även vara mer oorganiserad och utan ledning. Kvinnorörelsen har kämpat för allmän rösträtt, rätten till abort, slagits för fler förskolor men även mot ett alltmer sexistiskt samhälle m.m.

12:2 Bildanalys

Branting och Gustav V

1. Cylinderhatt, rock (paletå), vit skjorta, fluga, medalj, långbyxor, svarta skor.
2. Mannen till vänster är Hjalmar Branting. Han har tagit av sig hatten när han talar med Gustav V.

En svensk butik

1. Bilden föreställer en butik och troligtvis butikens ägare någon gång efter 1890 eller senare (skyltfönster förekom inte innan dess). Bilden visar även utbudet av varor och tjänster. Man kan även se markisen som fälldes ner för fönstret på söndagar i bildens överkant.
2. Bananer och annan frukt, svenska tidningar, buttermilk, tobak, man erbjuder även tvättjänster.
3. Nej.
4. Bären i kartongerna kostade 5 cent.

12:3 Uppfinnarna

Alfred Nobel	dynamiten 1866
Lars Magnus Ericsson	telefonen 1884
Johan Petter Johansson	skiftnyckeln 1892
Gustav de Laval separatorn	1870-talet
Gustav Dalén	Agafyren början av 1900-talet
Sven Wingquist	kullagret 1907

12:4 Fredrika Bremer

1. Kvinnans myndighet vid 25 års ålder, ett högre lärarinneseminarium uppfördes och kvinnorörelsens tidning *Tidskrift för hemmet* startades.

12:5 Gustavs val

Elevens svar.

12:6 Mot ett nytt land

Amerikas lockelser

1. Det fanns gott om arbete.
2. Man erbjöds gratis mark.
3. En arbetares sociala ställning sades vara bättre i Amerika.
4. Religionsfriheten var en god sak i det nya landet då kyrkan i Sverige hade stor inverkan på människors liv.
5. Berättelser från andra emigranter vittnade om lycka och framgångar i det nya landet.

Missnöje i Sverige

1. Arbetslöshet och svält på grund av missväxt.
2. I städerna i Sverige var arbetslösheten stor.
3. Värnpliktstvång var en orsak till att många emigrerade.
4. Kyrkans stränga kontroll av människor var kränkande och orsakade missnöje.
5. Arbetsförhållandena i fabriker var mycket dåliga, och många önskade sig något bättre.

12:7 Vykort från det förlovade landet

1. Han anser att de är ociviliserade. Han säger att de är aktiva och rör på sig mycket. De lever i tält och har mycket vapen, både knivar och skjutvapen. Indianerna är duktiga på att skjuta och utgör ett stort hot mot de vita där han befinner sig. Han säger även att de är kopparfärgade i hyn.
2. Anledningen till att indianer heter just indianer är att Columbus sökte Indien när han fann Amerika och kallade folket för indianer i tron att han hade kommit till Indien. Men det kan även vara en ren språkförbistring där det amerikanska ordet indian låter mer som indier än det svenska uttalet av indian.
3. Nils verkar lite imponerad av deras skicklighet med vapnen. Deras mod eller styrka tycks inge viss respekt hos honom. Han verkar dock tidsenligt övertygad om att de är vildar och ociviliserade.
4. Nog skulle indianens kläder och stora knivar vara exotiskt i Sverige vid sekelskiftet. Även frisyren och hudfärg skulle nog Nils tycka var överraskande för sina svenska vänner.
5. Nils var rallare och byggde järnväg.
6. Indianerna som Nils skriver om bodde i tält. Det verkar vara en stor bosättning där alla levde i tält.
7. Nils berättar om strider och att många vita fallit offer för indianernas kulor.

12:8 Träna din läsförståelse

FRÅGA	SVAR PÅ FRÅGAN
<p>”När hon föddes (1870) var Sverige ett av Västeuropas fattigaste länder. När hon dog (1950) var landet på väg att bli ett av världens rikaste land.” (s. 81/207) Försök ge en kort förklaring</p>	<p>Under de 80 åren blev Sverige ett rikt land bland annat beroende på alla svenska uppfinningar som skapade framgångsrika exportföretag. De gjorde att människor fick arbete och staten inkomster som kunde göra det möjligt med olika reformer som t.ex. betald semester och barnbidrag till alla barnfamiljer.</p>
<p>”När hon föddes hade ingen kvinna rösträtt ... när hon dog var Sverige ett demokratiskt land.” (s. 81/207) • Försök ge en kort förklaring</p>	<p>De svenska kvinnorna fick sist av alla rösträtt i Norden och detta skedde efter en lång kamp för kvinnors lika värde som männen. Det som är självklart i dag när det gäller rösträtt och rätten till eget arbete och en egen ekonomi var definitivt inte lika självklart för 100 år sedan.</p>
<p>”Tullavgifterna gjorde det svårare att tjäna pengar på att sälja till andra länder, och dyrare att köpa från andra länder.” (s. 83/209) • Vad menas med tull och varför fördyrar tullen både när man säljer och köper?</p>	<p>En tull är en skatt på varor som importeras och därmed fördyras dessa importvaror.</p>
<p>”På 1850-talet tog det åtta dagar att resa från Malmö till Stockholm med postdiligens. År 1876 tog tågresan mellan städerna sexton timmar.” (s. 83/209) Hur ska denna förändring förstås?</p>	<p>Det ska förstås som att tågen gick betydligt snabbare än postdiligensen 25 år tidigare.</p>
<p>”Exporten ökade snabbt, särskilt sedan det byggts en järnväg från malmfälten i Kiruna över fjällen till den isfria hamnen i norska Narvik.” (s. 83/209) Varför var den isfri och vad var det som var så bra med det?</p>	<p>Att hamnen i Narvik är isfri beror på att den varma havsströmmen Golfströmmen håller havet isfritt även under de kallaste perioderna. Fördelen med detta är att fartygen inte fastnar i tjockisen, vilket händer i Bottenviken på den svenska sidan.</p>
<p>”Under 1800-talet började vanligt folk att läsa tidningar.” (s. 84/210) • Vad menas med ”vanligt folk” och varför hade de inte läst tidigare?</p>	<p>Med ”vanligt folk” menas arbetare med lägre utbildning jämfört med den mer välutbildade medelklassen i städerna. Att man inte läst tidigare beror dels på att utbudet av tidningar med aktuella nyheter länge var få och att de var relativt dyra. Genom nya metoder kunde billigare papper användas vilket gjorde tidningarna billigare och då ökade efterfrågan.</p>
<p>”... och frihandeln gjorde utländska varor billigare.” (s. 88/214) • Förklara detta faktum!</p>	<p>Genom att idén med frihandel slog igenom ökade konkurrensen vilket alltid leder till lägre priser. Nackdelen är att konkurrensen kan leda till konkurs för vissa företag och i sin tur ökad arbetslöshet. Men på sikt leder frihandel till mer rikedom.</p>
<p>”Båtbiljetterna [över Atlanten] hade blivit billigare.” (s. 89/215)</p>	<p>Biljetterna hade blivit billigare eftersom fler och större fartyg kunde ta med fler passagerare och trafikera sträckan Göteborg–New York snabbare och oftare.</p>

• Varför hade biljetterna blivit billigare?	Samtidigt ökade konkurrensen vilket automatiskt leder till lägre priser.
”Ständsriksdagen avskaffas – första steget mot demokrati.” (s. 92/218) • På vilket sätt var detta ett steg mot demokrati?	Ständsriksdagen byggde på det ”gamla Sverige” och dess indelning efter stånd, d.v.s. adel, präster, borgare och bönder. Adel och präster hade ett oproportionellt stort inflytande över de viktiga besluten gentemot de betydligt större samhällsgrupperna bönderna och borgarna. I dess ställe kom en representationsriksdag, där det blev mindre viktigt vilket stånd man tillhörde, utan mer vilket parti man representerade.
”Kampen för att alla skulle få rösta gick långsamt.” (s. 92/218) • Varför gick det så långsamt?	Sverige var, jämfört med de andra nordiska länderna, senare med att införa allmän och lika rösträtt och en förklaring till detta är att motståndet var starkare i Sverige när det gällde att ge ”vanligt folk”, med låg utbildning och ingen förmögenhet, ökat inflytande. Det skulle krävas ett världskrig samt en hotande rysk revolution för att få fart på den allmänna rösträtten även för kvinnor.

12:9 Det svenska undret

Orsaker	En mer utvecklad text om orsakerna till det svenska undret
Jordbruket	Jordbruket lyckades få fram mer livsmedel till en hungrande befolkning. Detta berodde på en ökad mekanisering, nyodling samt förbättrad avel och användandet av konstgödsel. Detta gjorde att jordbruket under 1900-talet skapade ett överskott vilket i sin tur gjorde att färre människor behövdes inom det svenska jordbruket utan kunde nu bli billig arbetskraft till de nya industrierna.
Frihandeln	Genom att staten inte längre skyddade svenska produkter genom ett protektionistiskt handelssystem, utan tvärt om satsade på frihandel så ökade kraven på förändringar inom främst jordbruket. Den ökade konkurrensen från andra länder satte en press på förändringar vilket på sikt var bra för Sverige.
Järnvägar	Sverige lånade stora summor från utlandet för att snabbt bygga ut ett nät av järnvägar. Dessa nya satsningar gjorde att transporter av både varor och människor gick snabbare, säkrare och blev billigare. Det var bra för både företag och arbetstagare och därmed för Sverige.
Järn- och stålindustrin	Sverige hade tur eftersom vi hade mycket järnmalm och dessutom till bra kvalitet. Nya uppfinningar gjorde det möjligt att använda även malm av något sämre kvalitet och det fanns flera företag som satsade på att förädla malmen till stål, vilket betydde att stålet kunde säljas till ett bra pris. Dessa industrier behövde många som arbetade vilket var bra både för individerna och för samhället i stort.
Pappers- och massaindustrin	Det som gäller för järn- och stålindustrin gäller även för pappers- och massaindustrin. Sverige har stora skogar av vilka man kan göra massa och papper av hög kvalitet. Även inom denna industribransch var det svenska uppfinningar som gjorde papperstillverkningen bättre och mer lönsam samtidigt som en stor arbetsstyrka även behövdes i detta fall. Även inom denna industri blev exportinkomsterna stora och efterfrågan från bland annat Storbritannien var hög. Allt fler i världen lärde sig läsa. När pappret blev billigare ökade då efterfrågan på tidningar ytterligare vilket ledde till stora vinster för de svenska bolagen.

Sveriges verkstadsindustri	Denna bransch kan visa upp en framgångssaga genom de nya så kallade snilleindustrierna inom verkstadssektorn som växte upp som ett resultat av svenska uppfinningar. Exempel är Alfred Nobel, LM Ericsson, Gustaf Dahlén, Gustaf de Laval och Axel Wenner-Gren. Många fler skulle kunna nämnas.
Svenska uppfinningar	Flera svenska uppfinningar och uppfinnare är: Jonas Wenström (ASEA/ABB), Sven Wingquist (kullagret och SKF), CE Johansson (Skiftnyckeln, Bahco), Baltzar von Platen och Carl Munters (kylskåp/Electrolux).

12:10 Orsaker till att svenskar emigrerade

"PUSH-FAKTORER"	"PULLFAKTORER"
Fattigdom Svält Politisk förföljelse Ingen rösträtt Religiös förföljelse Arbetslöshet Äventyrlighet	Framtidstro Billig/gratis mark Amerikabrevens lockelse Religionsfrihet Hopp om arbete + högre lön Kontakt med anhöriga Liknande klimat

12:11 Sammanfatta en text

RUBRIK	SAMMANFATTNING AV TEXTEN UNDER RUBRIKEN
Arbetarnas liv	De första industriarbetarna hade inte mycket att glädjas åt mer än att de faktiskt hade ett arbete och därmed en inkomst.
När svenskarna flyttade till Amerika	De första som emigrerade till USA var familjer som lämnade svält och fattigdom på landsbygden. Senare emigrerade städernas unga män och kvinnor för att få ett bättre jobb och med högre lön.
Drömmen om Amerika förändrade Sverige	En lockelse med USA var att det inte fanns någon kung eller adelsmän och prästerna försökte inte styra upp människors liv på samma sätt som i Sverige. När emigrationen ökade blev makthavarna i Sverige oroliga för att det inte skulle finnas arbetskraft att få tag i. För de arbetare som blev kvar i Sverige blev det bättre eftersom de kunde pressa upp sina löner eftersom utbudet hade minskat samtidigt som fackföreningarna hade blivit fler och bättre organiserade.
Ständsriksdagen avskaffades - första steget mot demokrati	När den nya tvåkammarriksdagen infördes 1865 var det många som hoppades på ett mer demokratiskt Sverige eftersom man inte längre behövde tillhöra ett av de fyra stånden för att ha rösträtt eller få sitta i riksdagen.
I början av 1900-talet hade fortfarande bara var femte svensk rösträtt	Allt fler ansåg det högst orättvist att människor som betalar skatt och tvingas av lag att göra värnplikten inte skulle vara betrodda att få rösta. Till slut var det bara de mest konservativa som var emot allmän och lika rösträtt. De var givetvis, och på goda grunder, oroliga att förlora sin makt över riksdagens viktiga beslut om att alla svenskar, även de allra fattigaste och människor helt utan utbildning, skulle få rösta i valen.
1921 infördes äntligen allmän och lika rösträtt för män och kvinnor	Makthavarna blev rädda att folket skulle starta stora upplopp som skulle kunna leda till en revolution i Sverige, inspirerad av kommunisternas maktövertagande i Ryssland 1917.

Kvinnornas kamp för rättvisa	En viktig förklaring till att kvinnorna krävde sin rätt när det gäller politiskt inflytande var att kvinnorna började arbeta utanför hemmet och fick en egen lön.
Kvinnor fick lägre lön än män för sina jobb	Kvinnorna organiserade sig och skapade en kvinnorörelse med krav på reformer. Det lyckades till en del. Allmän rösträtt gällde för kvinnor sedan 1921. Giftnor blev myndiga samma år och flickor fick börja på gymnasiet, som pojkarna, 1927. Men det var ännu långt fram i tiden som kvinnor kunde drömma om att få ett jobb som innebar makt, till exempel som chef. Dessa jobb hade männen monopol på.
Norge blir självständigt	1905 slutade den svensk-norska unionen vilket innebar att Norge blev ett självständigt land med egen statschef, kungen. Denna händelse klarades av genom förhandlingar och utan att något krig mellan grannländerna.

13. USA Det nya landet

13:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Kolonier	Med koloni menas en bosättning som ligger i en annan del än moderlandet. De engelska kolonierna låg bland annat i Nordamerika.
Befrielsekrig	Amerikanerna i Nordamerika bedrev ett krig mot Storbritannien där målet var att bli befriad från britternas makt. Senare, 1950–60-talen, förknippades befrielsekrigen med avkoloniseringen i Asien och Afrika.
Glesbefolkat	Det bor få människor i förhållande till områdets eller landets areal. Motsatsen till glesbefolkat är tätbefolkat.
Territorier	Ett territorium (i singular) är detsamma som ett visst område inom ett lands gränser. Till ett lands territorium hör inte bara landområden utan även områden till sjöss och i luften.
Reservat	Med reservat menas speciella områden som är avsatta för ett lands urinvånare, som olika indianreservat i USA.
Slaveri	Slaveri är ett system där en person äger en annan människa och som då är ofri och inte kan bestämma över sitt eget liv. I USA var de svarta slavar. I Norden kallades slaveri tidigare för trälldom och det förekom under järnåldern och äldre medeltid.
Inbördeskrig	Ett inbördeskrig utkämpas mellan olika grupper inom ett land. Här talar vi om det amerikanska inbördeskriget, men inbördeskrig under 1900-talet har drabbat bl.a. Finland och Spanien.
Naturtillgångar	Naturtillgångar är sådant som finns i naturen och som vi människor kan bearbeta till olika produkter. Av järnmalm kan vi tillverka borrar, av petroleum (råolja) kan vi få fram bensin och diesel samt olika plastprodukter. I Sverige är skogen den ekonomiskt bästa naturtillgången.
Löpande bandet	Löpande bandet är en tillverkningsmetod där arbetarna placeras i fabriken längs med ett rörligt band var på produkten monterar. Arbetarna gör samma arbetsmoment hela dagarna vilket är effektivt men enformigt. Metoden utvecklades av amerikanen Henry Ford.

13:2 Bildanalys

Längs löpande bandet

1. Bilden är tagen i en fabrik där arbetarna arbetar längs det löpande bandet.
2. Löpande bandet, bilen, armbandsuret på en av arbetarna.
3. Man tillverkar delar till Fordbilar.
4. Henry Ford var den som utarbetade löpande bandet som metod.
5. Arbetarna behövde inte vara speciellt utbildade på mer än det moment de utförde under en dag. Produktionen gick mycket snabbare.

6. Enformigt arbete och små möjligheter att påverka sina arbetsförhållanden.
7. Armbandsuret började användas under första världskriget så bilden skulle kunna vara från 1914 som tidigast.

13:3 Frågesport USA

FRÅGA	RÄTT SVAR
1	X
2	1
3	X
4	1
5	2
6	2
7	1
8	X
9	2
10	1

13:4 Kampen om land

Elevens svar.

13:5 Häxprocesser i Salem

1. Phoebe upplever att hon blivit förgiftad. Hennes hand svullnade och hon fick smärtor i ansiktet. Hon har även känt ett tryck över bröstet och benen, en brännande känsla i magen och hon tappade hörseln. Phoebe kopplar alla dessa symtom till Martha Carrier och hennes son.
4. Stark tro på övernaturliga förklaringar till sjukdomssymtom.

13:6 Träna på orsakerna

HISTORISK HÄNDELSE	ORSAK
Dödandet och tvångsförflyttandet av indianer	En orsak är att de vita hade en rasistisk uppfattning gentemot indianerna, men ytterst handlade det om att man vill åt indianernas mark och ädla metaller. Till sin hjälp hade nybyggarna en välutrustad armé vars vapen var överlägsna indianernas. Tiotusentals indianer dog även av de vitas smittosamma sjukdomar som t.ex. smittkoppor, tyfus och kolera, men även mässling och påssjuka dödade många indianbarn.
Den stora invandringen till USA	Det fanns tillgång till gratis eller billig mark att odla och städer som New York och Chicago lockade med arbetstillfällen. När guld hittades i Kalifornien 1849 satte det igång en ökad invandring samt en förflyttning av befolkningen västerut.
Slaveriet	Att äga en människa, att ha slavar, var en fördel för slavägarna eftersom de inte behöver betala ut någon lön. Längre var slaveriet en viktig kugge i triangelhandeln där afrikanska slavar arbetade på plantager där det odlades tobak, bomull och socker. I Sverige avskaffades slaveriet/träldomen redan 1335 genom ett beslut av kung Magnus Eriksson.
Inbördeskrig mellan nord- och sydstaterna	Det finns flera samverkande orsaker. En är de stora skillnaderna mellan nord och syd. Nordstaterna var mer utvecklade genom sina industrier, medan södern levde på sina bomullsodlingar (främst). Nordstaterna hade ett självförsörjande jordbruk utan slavar, medan det i södern ansågs omöjligt att förbjuda slaveriet på plantagerna. Detta system var alltför ekonomiskt givande. Sydstaterna var oroliga att de skulle förlora i inflytande eftersom nordstaternas befolkning växte kraftigt, inte minst som en följd av den stora invandringen till de norra delarna av USA. Sydstaterna kände sig alltmer fjärran från delstaterna i norr och krävde att de skulle få gå ur unionen. Det kunde inte Nordstaterna inte acceptera. Efter att Abraham Lincoln blivit vald till president valde flera av Sydstaterna att lämna Unionen bland annat för att han var mycket illa omtyckt i södern.
Att Nordstaterna vann	Huvudskälet är detsamma som i alla andra krig; det är den bakomliggande ekonomiska styrkan som avgör vilka som vinner till slut. I kampen mellan nord och syd var Nordstaterna överlägsna när det gällde industriproduktion. De hade därmed en större tillgång på krigsfartyg och massproducerade vapen. Nordstaterna kunde också få fram vapen och människor snabbare p.g.a. att järnvägsnätet var mer utvecklat i norr. Dessutom var befolkningen betydligt större i nordstaterna och därmed också antalet soldater.
Lynchningen av svarta	Lynchningar förekom oftast i södern där Ku Klux Klan hade bildats redan 1865 i Tennessee. Slaveriet förbjöds två år tidigare, men rasismen har inte försvunnit helt än i dag. Lynchningen av svarta kan ses som en protest mot avskaffandet av slaveriet och ett sätt att markera mot att ge svarta utökade fri- och rättigheter i USA.
Fler svarta än vita sitter i fängelse	En orsak till detta faktum är att det finns kvar rasistiska åsikter bland de vita poliserna och att man därför tar fast fler svarta än vita. En annan orsak är att de svarta har lägre löner och utbildning samt att de är fattigare än vita. Det är alltid högre kriminalitet bland de som befinner sig i utanförskap gentemot samhället.

13:7 Ut på sambandsjakt

RUBRIK	EXEMPEL PÅ SAMBAND I TEXTEN
Vägen västerut till Stilla-havskusten	Genom den snabbt ökade invandringen till USA så behövdes allt mer mark vilket blev förödande för indianerna, som stod i vägen” för de vitas expansion.
Slaveriet	Slaveriet försvarades av plantageägarna i södern eftersom det var ett lönsamt system för slavägarna. De vita hade inget intresse av det hårda arbetet med att t.ex. skörda bomull.
Inbördeskrig mellan nord- och sydstaterna	Orsaken till inbördeskriget var inte för att avskaffa slaveriet utan för att bevara Unionen, att inte splittra USA i två delar.
Slaveriet förbjuds	Slaveriet förbjöds, men diskrimineringen och förföljelserna fortsatte.

USA blir världens ledande industriland	USA blev snabbt världens rikaste land och ledande industriland bland annat p.g.a. att många unga, läskunniga och arbetsvilliga strömmade in i landet. Detta ledde till stor tillgång på arbetskraft vilket tillsammans med ett motstånd i USA mot fackföreningar ledde till relativt låga löneökningar. Dessutom var amerikanerna duktiga på att vidareutveckla europeiska uppfinningar och inte minst hur produkterna kunde göras billigare genom nya tillverkningsmetoder.
Fordbilar på löpande band	Att arbeta längs med det löpande bandet var enformigt men gjorde samtidigt bilarna billigare genom att tillverkningen gick snabbare. Fler bilar på kortare tid gjorde varje bil i sig billigare och när försäljningen av Fordbilar gick allt bättre ledde det även till att bilarbetarna fick högre löner.

13:8 Träna din läsförståelse

FRÅGA	SVARET PÅ FRÅGAN
”USA – Det nya landet (s. 101/227) • Vad menas med att landet var ”nytt”?	Det nya var dels att landet var nytt i jämförelse med de gamla länderna i Europa, t.ex. Spanien, Storbritannien och Frankrike. Samtidigt var USA nytt när det gäller styrelseformen med en vald president i stället för en ärvd kungamakt.
”Det kom hela tiden nya invandrare från Europa som tryckte på och ville ha land.” (s. 102/228) • Varför kom så många? • Vad menas med att de ”ville ha land”?	De flesta invandrarna till USA kom för att där fanns både arbete och mark för de som ville arbeta i industrierna eller med jordbruk. De ville helt enkelt ha jordbruksmark att odla.
”Amerikanerna tyckte att indianerna var i vägen.” (s. 103/229) • I vägen, på vilket sätt?	Indianerna var vana med att de kunde jaga buffel på de stora prärierna, men deras rättigheter krockade med de vita kolonistörerna som ville bruka jorden och därför hägna in sina egendomar. Det var en tanke som var en omöjlighet för indianerna vilka hade uppfattningen att ingen människa kan äga naturen.
”Amerikanska	Det ”moderna” betyder att detta krig skilde sig från tidigare

<p>inbördeskriget brukar kallas det första moderna kriget.” (s. 105/231)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad var det som var modernt med detta krig? 	<p>fältslag eftersom man här ställde upp mycket större arméer, använde mer moderna och dödsbringande vapen samt att de kommande stora krigen under 1900-talet med enorma förluster i människoliv kunde märkas redan här. 25 procent av alla unga män i sydstaterna dödades i kriget.</p>
<p>”Kunde jag rädda unionen utan att befria en enda slav, så skulle jag göra det.” (s. 105/231)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menade Lincoln med det? 	<p>Lincoln menade att det viktigaste med kriget inte var att avskaffa slaveriet utan att inte spräcka unionen i två fiendliga delar.</p>
<p>”Men många sydstaterna införde egna lagar. Till exempel att man måste kunna läsa för att få rösta.” (s. 108/234)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför infördes sådana lagar? 	<p>Lagarna var till för att hålla den svarta befolkningen ifrån makten. Eftersom man hade uppfattningen att de svarta inte dög till annat än hårt kroppsarbete så menade man att de inte kunde tillföra samhället något. Man ville hålla dem nere, på samhällets botten.</p>
<p>”Men Ford tillverkade billiga bilar, och arbetarnas löner kunde höjas.” (s. 110/236)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>Bilarna blev billigare eftersom de kunde tillverkas snabbare. Billigare bilar ökade efterfrågan på bilar, vilket i sin tur ledde till att fler bilar såldes och detta gjorde att företagen tjänade mer pengar och kunde därför ha råd med att betala högre löner till arbetarna.</p>
<p>”... och Fordfabriken omgavs av väldiga parkeringsplatser för <i>arbetarnas</i> bilar.” (s. 110/236)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför är ordet ”arbetarnas” kursiverat? 	<p>Kursiveringen är ett sätt att betona att det nu var möjligt för arbetare att äga något så fint som en egen bil. Detta var en nyhet och som fortfarande är mer en dröm än verklighet för många av dagens arbetare.</p>

14. Första världskriget och ryska revolutionen

14:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	BEGREPPETS BETYDELSE
Världskrig	Ett världskrig innefattar strider på alla världens kontinenter eller att alla kontinenter deltar genom egna soldater i kriget. Detta gäller givetvis inte Antarktis.
Revolution	Revolution är en snabb förändring där den politiska och/eller ekonomiska makten i samhället förändras.
Terror-organisation	En terrororganisation använder våld utan att ta hänsyn till att civila kan bli offer. Bakom terrororganisationer finns oftast en ideologisk/religiös övertygelse.
Kejsare	En kejsare är en monark och har funnits i Romarriket och Kina. Finns även i dag, som i Japan, men nu utan politisk makt.
Stormakt	En stormakt är ett land som på något sätt är överlägset andra länder. För att vara en stormakt krävs oftast en relativt stor befolkning, en stark ekonomi som gör det möjligt att ha en stark militärmakt. Allt detta sammantaget ger en stormakt även en politisk makt.
Fronten	En front är den främre gränsen, t.ex. dit en armé som längst kommit och där striderna med fienden sker.
Ockupation	När ett land ockuperar ett annat land har landet tagit över delar eller hela territorier. Ett aktuellt exempel är Israels ockupation av Sinai och Västbanken, USA:s ockupation av Irak 2003-2004 samt att Tyskland ockuperades av de allierade efter 1945.
President	En president är den som är statschef i en republik och motsvaras av en kung i monarkier.
Livegenskap	Livegenskap har i stort sett samma betydelse som begreppen trældom och slaveri.
Kommunismen	Kommunismens idé är att allt ska ägas gemensamt (av staten) eller att det i varje fall ska vara jämnt fördelat mellan människorna. Det ska inte finnas några stora skillnader mellan grupper av människor. Jämlikhet är ett centralt begrepp.

14:2 Bildanalys

På slagfältet

1. Bilden är tagen under strid. Den föreställer soldater under första världskriget.

2. Träden är brutna, det ligger mycket grenar på marken. Jorden är blottlagd, inget gräs eller annan växtlighet syns.
3. Det är fyra soldater på bilden.
4. Det är brittiska soldater, det syns på den breda hjälmen.
5. En kulspruta och ett gevär.
6. Alla soldaterna har rygsäck och hjälmar.
7. De kanske befinner sig mitt under ett anfall och är på väg fram mot motståndarnas skyttegrav. Eller så retirerar de och är på väg undan en övermäktig fiendeattack.
8. Av trädens beskaffenhet och markens avsaknad av växtlighet kan man misstänka att striderna pågått ett tag.

Lenin talar

1. Lenin håller ett tal inför en grupp ganska upprörda människor.
2. Det ser ut som ett slott med pelare och vackra ljuskronor.
3. Lenin.
4. Folket är arbetare från Petrograd.
5. Lenins kläder skiljer sig från de kläder folket bär. Lenin ser dessutom mycket bestämd och sträng ut medan folket ser mer upprörda och sorgsna ut.
6. Konstnären försöker förstärka Lenins styrka och kompetens. Kläderna gör honom mer statsmannamässig och hållningen ger honom ett sken av stor makt. Även det faktum att alla verkar stå lite lägre än Lenin förstärker hans utstrålning av att ha makten och kontrollen över situationen.
7. Socialismens röda fana.
8. Bilden skildrar en våldsam politisk kupp, där vapnen är en viktig symbol för att förstärka folkets makt.
9. Där står en kvinna, en sjöman, flera soldater och äldre män med kläder som kan tillhöra arbetare eller möjligtvis bönder.
10. Att glorifiera Lenin och visa att han har är en stor ledare som kämpar för folket.

14:3 Vad var det som hände?

Gavrilo Princip
 Trippelententen
 Svarta veckan
 1914
 kulsprutor
 skyttegravar
 revolution
 Östfronten
 Västfronten
 u-båtar
 11/11 kockan 11 år 1918

14:4 Viktigt, därför att ...

Elevens svar.

14:5 På västfronten

1. Han beskriver dem som kraftlösa pojkar som skulle behöva åka på semester. De förstår inget av kriget utan låter sig skjutas.
2. Han ger en dystert och skrämmande bild av livet i skyttegravarna. Lemlästade människor kämpar för att hålla sig vid liv.
3. Han vill få läsaren att reflektera över krigets vansinne och galenskap. Att kriget är skoningslöst och att det inte finns någon vinnare. Det drabbar den enskilda människan.
4. De personer som var positiva till kriget och *som* ville gjuta mod i stridsviljan och den tyska nationalismen. Styrande politiker, höga militärer och nationalisterna.
5. Sannolikt inte.
6. Därför att den ger en levande och skrämmande skildring av krigets vansinne utifrån de vanliga soldaternas perspektiv.

14:6 Träna din läsförståelse

FRÅGA	SVARET PÅ FRÅGAN
<p>"Där dog miljoner unga människor i ett fullständigt meningslöst krig som varade i fyra år." (s. 112/238)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Var detta krig mer meningslöst än andra krig? Vad menas? 	<p>Det meningslösa syftar främst på kriget vid västfronten där miljontals unga män dödades och utan att något avgörande nåddes. Den ena sidan i kriget vann några hundra meter mark för att några dagar senare vara tillbaka i samma skyttegravar igen.</p>
<p>"Jag tycker det inte verkar farligt med tanke på hur många soldater vi satt in." (s. 112/238)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad säger detta uttalande om första världskriget? (Citatet kom i samband med att 40 000 soldater dött på två dagar.) 	<p>Citatet är från en hög brittisk militär och berättar om att alla proportioner när det gäller antalet döda verkar ha försvunnit och med det även empatin med offren och dess anhöriga vid hemmafronten.</p>
<p>"Varje land ville vara rikast och ha störst fabriker." (s. 113/239)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Försök förklara meningen! 	<p>Det fanns en konkurrens mellan dåtidens stormakter och en stark ekonomi och stor produktion var vad alla strävade efter.</p>
<p>"... Wilhelm längtade efter en chans att få visa upp Tysklands styrka." (s. 114/240)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför var det viktigt för den tyske kejsaren? 	<p>Det var viktigt för kejsaren Wilhelm att få visa upp Tysklands styrka för att därmed få större möjligheter att göra det till Europas dominerande nation på fastlandet; att helt enkelt göra Tyskland till den starkaste europeiska stormakten. Att detta var realistiskt berodde till stor del på den stora tyska industriproduktionen.</p>
<p>"I augusti år 1914 var så alla Europas stormakter med i kriget. Därmed var katastrofen ett faktum." (s. 115/241)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför startades då kriget eftersom det skulle sluta i en katastrof? 	<p>Vid krigsutbrottet var det få som insåg vilken katastrof kriget skulle sluta i. Europa hade förskonats från stora krig i den egna världsdelen på cirka 100 år.</p>
<p>"Segern på östfronten gav tyskarna andrum." (s. 116/242)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara meningen! 	<p>Tyskland slapp att strida på två fronter. Efter segern mot Ryssland kunde från och med 1917 sätta in ytterligare en halv miljon soldater på västfronten.</p>

<p>"England, Frankrike och USA hade segrat." (s. 116/242)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför vann just de? 	<p>Som i alla krig vinner till slut den som har den starkaste ekonomin, de mest effektiva industrierna för att beväpna ett större antal soldater med mer effektiva vapen. Så var det även denna gång.</p>
<p>"Wilson kämpade för sin fredsplan, men framför allt Frankrike var mest ute efter att hämnas på Tyskland." (s. 117/243)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför var just Frankrike så hämndlystet (jämfört med t.ex. USA)? 	<p>Förklaringen var att fransmännen önskade ta revansch på Tyskland för nederlaget i kriget 1870-1871. Dessutom gränsar dessa två länder till varandra och Frankrike kunde ju alltid hoppas på att tyskarna skulle straffas så hårt i freden så att landet skulle förbli försvagat under lång tid. Ett försvagat Tyskland skulle göra Frankrike säkrare.</p>
<p>"Första världskriget avgjordes inte av vem som hade störst arméer, utan vem som hade flest fabriker." (s. 118/244)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>Det är självklart inte oviktigt hur stora arméerna var, men ännu viktigare var att man hade effektiva industrier som kunde producera bättre och nya vapen.</p>
<p>"Första världskriget ledde till att tsaren störtades." (s. 120/246)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>Tsaren tog beslutet om att gå med i första världskriget. Det gick dåligt för Ryssland i kriget, soldaterna var dåligt utrustade och människor svält. Tsaren lyssnade inte på klagomålen. Han stod helt enkelt för långt ifrån det ryska folket och dess problem och han underskattade kommunisternas styrka.</p>

14:7 Att analysera första världskriget

Orsaker

- Nationalism, med idén om att ett folk (med gemensamt språk, historia, kultur) skulle bilda en gemensam stat.
- Rubbad maktbalans d.v.s. stormakternas konkurrens mellan varandra. Tysklands allt starkare position, både i befolkningstal och i industriproduktion, uppfattades hota maktbalansen i Europa.
- Kampen om och jakten efter viktiga råvaror och nya kolonier (imperialismen).
- Den rubbade maktbalansen genom Tysklands allt starkare position ledde till att länderna skapade allianser (Ententen och Trippelalliansen) som ett sätt att bli starkare. Osäkerheten ledde inte bara till att länderna bildade allianser utan även att man inledde en kapprustning.
- Den tändande gnistan och den direkta orsaken till kriget var skottet i Sarajevo i juni 1914 vilket startade en mobilisering av arméerna vilket i sin tur ledde till kriget cirka en månad senare.

Konsekvenser

- Kriget dödade minst 8 miljoner och mer än dubbelt så många blev skadade.
- En enorm inflation drabbade främst Tyskland.
- Stor brist på mat ledde till svältliknande förhållanden.

- Dessa problem ledde till social oro i flera länder, med revolution i Ryssland som en följd och risk för fler revolutioner i andra europeiska länder, särskild stor var risken i Tyskland.
- I Versaillesfreden 1919 så pekades Tyskland ut som den ansvariga för kriget och landet tvingades betala en enorm stor summa pengar som krigsskadestånd.
- NF bildades, dock utan att USA blev medlem.
- Tre kejsardömen gick i graven Tyskland, Österrike-Ungern och Ryssland.
- Flera nya stater som byggde på idén om ett folk – en stat skapades.
- I och med kriget blev det allt svårare att hävda att människor som riskerar sina liv för sitt land inte skulle ha rätten att rösta. Den ryska revolutionen och rädslan för kommunismen gjorde också att det sista motståndet mot en mer demokratisk utveckling bröts ner. I Sverige beslutades det om allmän och lika rösträtt just fredsåret 1919. Samma demokratiska utveckling skedde i länder som USA och Tyskland. Den största förändringen var nog den att kvinnorna fick samma demokratiska rättigheter som männen.
- En annan följd av kriget blev att judarna uppfattade den s.k. Belfordoktrinen som att briterna hade lovat dem Palestina samtidigt som araberna tolkade doktrinen som att Palestina tillhörde dem. Denna oenighet skulle, 25 år senare, starta en konflikt mellan judar och araber vilken pågår än idag.

14:8 De två lagen

	TRIPPELENTENTEN	CENTRALMAKTERNA
Vilka länder ingick i de två lagen?	England, Frankrike, Ryssland	Tyskland, Österrike-Ungern
Vilka motiv kan ha funnits för att gå med i kriget	Starkare ekonomisk och politisk maktställning i Europa och i världen. Rädsla för att andra länder skulle få mer makt.	Starkare ekonomisk och politisk maktställning i Europa och i världen. Rädsla för att andra länder skulle få mer makt.
Vad vanns i kriget?	Tysklands kolonier. På sikt ökad jämlikhet i och med att kvinnorna nu kom ut i arbetslivet. Nya stater bildades.	Nya stater bildades då de två länderna i centralmakterna rämnade. På sikt ökad jämlikhet i och med att kvinnorna nu kom ut i arbetslivet.
Vad förlorades i kriget?	Miljontals människoliv i strider, sjukdomar och svält. I Ryssland blev det inbördeskrig och kommunisterna tog så småningom makten. Ryssland förlorade	Miljontals människoliv i strider, sjukdomar och svält. Stor materiell förstörelse. Tyskland förlorade landområden, sina kolonier och fick skulden för kriget. Kejsardömet Österrike-Ungern upplöstes.
Väg samman plus och minus: Vad väger över?	Elevens svar.	Elevens svar.

14:9 Sammanfatta en text

RUBRIK	VILKEN FRÅGA SAMMANFATTAR DET VIKTIGASTE?
Två skott startade kriget	Vad var det som gjorde att Svarta handen var beredda att mörda den österrikiska tronföljaren?
En månad efter skottet i Sarajevo var det krig i hela Europa	Hur kunde några skott starta ett världskrig?
Kriget körde fast efter en månad	Hur skilde sig kriget på västfronten mot det i öst?
När USA kom med blev det världskrig	Vilken taktik använde tyskarna för att vinna även i väst?
Första världskriget förändrade samhället	Vilka två samhällsgrupper var de stora vinnarna efter krigsslutet?

14:10 Analys av den ryska revolutionen

Orsaker

- Den ryske tsaren var okänslig för folkets situation. Folket levde på svältgränsen.
- Tsaren var enväldig, d.v.s. en diktator, och fler och fler var missnöjda med detta och på det sätt som Ryssland styrdes.
- Det första världskriget var en katastrof för Ryssland. Tyskarna besegrade landet och ockuperade stora delar av Rysslands industrier och järnvägar.
- Sammanfattningsvis var orsakerna till ryska revolutionen en kombination av hungersnöd, förlusten i kriget mot Tyskland samt ett förtryckande styre.

Konsekvenser

- På kort sikt resulterade den ryska revolutionen i ett blodigt inbördeskrig mellan kommunister (de röda) och de som bekämpade revolutionen (de vita).
- Inbördeskriget varade i tre år och kostade cirka 20 miljoner ryssar livet.
- Tsarfamiljen mördas kommunisterna tar över makten med Lenin som ledare.
- 1922 bildades Sovjetunionen, världens första kommunistiska land. Sovjet var en enpartistat där staten ägde så gott som allt vilket bland annat drabbade de självägande bönderna och som nu kom att tvingas in i olika kollektiv.
- På längre sikt kom Sovjetunionen att uppfattas som huvudfienden av väst fram till kommunismens fall i landet 1991. Detta gällde främst efter andra världskriget under det s.k. kalla kriget där de två supermakterna Sovjet och USA stod mot varandra.
- På längre sikt blev även andra länder delar av den kommunistiska världen; Kina 1949 och ungefär vid samma tid blev hela Östeuropa kommunistiskt och något senare även länder som Vietnam och Kuba.

Historia 9

15. Mellankrigstiden

15:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN FÖRSTÅELSE AV BEGREPPET
Mellankrigstiden	Mellankrigstiden är den tjugoföråriga perioden mellan Versaillesfreden 1919 och utbrottet av andra världskriget 1939.
Ekonomisk kris	Exempel på kännetecknen på en ekonomisk kris är hög arbetslöshet, snabb inflation och svag ekonomisk tillväxt.
Börskrasch	Värdet på börsens aktier sjunker i värde både snabbt och stort. Börsen är där man köper och säljer aktier.
Depression	Med en ekonomisk depression menas en period då samhällets ekonomi fungerar sämre, "på sparlåga" och som oftast förknippas med låg efterfrågan och hög arbetslöshet.
The new deal	Den nya givnen (New Deal) var de ekonomiska och sociala reformer som USA:s president F.D. Roosevelt genomförde i USA på 1930-talet för att stoppa den ekonomiska nedgången.
Kommunism	Kommunismens idé är att allt ska ägas gemensamt (av staten) eller att det i varje fall ska vara jämnt fördelat mellan människorna. Det ska inte finnas några stora skillnader mellan grupper av människor. Jämlikhet är ett centralt begrepp.
Fascism	Fascismen uppstod i Italien under Mussolinis tid. Fascismen är antidemokratisk och nationalistisk. Den är också våldsbejakande och nationens yttre och inre fiender ska slås ner hårt. Ett viktigt inslag är också idén om den starke och hyllade ledaren. Där kommunismen var internationell var fascismen mer nationell i sin betoning.
Nazism	Nazismen var en politisk rörelse och ideologi som skapades i Tyskland under mellankrigstiden. Det som främst skiljer nazism från fascism är dess raslära med antisemitism (judehat) som central del.
Kollektivisering	Att kollektivisera jorden innebär att bönderna tvingas lämna ifrån sina privata jordegendomar till kollektivet, d.v.s. ett gemensamt ägande under statens ledning.
Folkhemmet	Folkhemmet lanserades av den socialdemokratiska statsministern Per Albin Hansson och beskrev samhället som ett hem där alla hade samma värde och där ingen hade rätt att förtrycka någon annan. "I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet", som Hansson uttryckte det.

15:2 Bildanalys

Josef Stalin

1. Han står i en talarstol och håller ett tal.
2. Socialisternas färg är röd. Stalin vill visa att han är ledare för kommunisterna.
3. Det är Lenin. Stalin vill visa att han är Lenins efterträdare.
4. Han vill nog framstå som en stor ledare av folket. Han står klädd i uniform och vill visa hur stark han är.

Partidagarna i Nürnberg

1. Mötena ingick i den nazistiska propagandan. Massmöten med tal av ledande nazister gjorde så att människorna fick en positiv bild av nazismen.
2. De ville visa upp Tysklands militära styrka, säkert både för tyskar och för utlänningar.
3. Troligtvis kommer Hitler och andra ledande nazister att tala inför folket.

15:3 Tidsaxel

- a) Spanska inbördeskriget. 1936-1939
- b) Mussolini tar makten i Italien. 1922
- c) Tysk ockupation av Rhenlandet. 1936
- d) Versaillesfreden. 1919
- e) Hitler blir rikskansler. 1933
- f) Tyskland anfaller Polen. 1939
- g) Börskraschen i USA. 1929
- h) Tyskland ockuperar Österrike och Sudet landet. 1938
- i) Franska trupper ockuperar Ruhrområdet. 1923
- j) Köpbojkott mot judiska företag. 1933
- k) Sovjetunionen grundas. 1922
- l) Stalin tar makten i Sovjetunionen. 1924
- m) Arbetare i Ådalen skjuts ihjäl. 1931
- n) Socialdemokraterna vinner valet i Sverige. 1932

15:4 Länder och personer

1. Benito Mussolini – Italien
2. Japan
3. Vladimir Lenin – Ryssland/Sovjetunionen
4. Francisco Franco – Spanien
5. Neville Chamberlain – Storbritannien
6. Adolf Hitler – Tyskland

15:5 Demokrati och diktatur

	DEMOKRATI	DIKTATUR
Exempel på länder	i	d
Politiska företrädare	g	c
Ledarens roll	j	b
Parlamentets roll	f	k
Folkets roll	m	l
Inställning till omvärlden	e	a
Inställning till krig	h	n

15:6 Arbetslöshet och politik

1. USA.
2. Sverige.
3. Nazisterna (NSDAP)
4. De konservativa och socialdemokraterna tappar nästan lika mycket.
5. Både kommunister och nazister var ytterlighetspartier som förespråkade en snabb förändring i samhället. Konservativa och socialdemokrater fick skulden för den demokratiskt valda regeringens misslyckanden.

15:7 Får man skriva vad man vill?

Elevens svar.

15:8 Poeterna och politiken

1. Fabriksvislan som anger att det är dags för en ny arbetsdag.
2. Den ryska revolutionen har ägt rum och alla fabriker tillhör nu staten. ”Då” började alla vid olika tidpunkter och arbetade i ”usla verkstäder”. ”Nu” efter revolutionen börjar alla samtidigt och jobbar på en gång under samma förhållanden. Enigheten och gemenskapen är en viktig känsla i dikten. ”Nu” arbetade de för den gemensamma framtiden inte i ”träldom”, för att någon annan ska tjäna pengar, som de gjorde förut.

3. Kjellgren beskriver arbetet som något vackert och roligt. Arbetsdagen ska inte bara genomlidras utan man måste se skönheten i arbetet. Kjellgrens beskrivning har inte lika stark betoning av kollektivet och det gemensamma som Gastev.
4. För att han i positiva ordalag skildrade arbetarna som ett kollektiv, nästan som en kropp som arbetar och rör sig gemensamt. Sovjetunionen byggde sin ekonomiska styrka på att utföra all produktion i kollektiv där människor skulle arbeta och leva likadant och dela allt lika.
5. Socialdemokraterna och de andra nya socialistiska och kommunistiska partierna som kom vid denna tid.

15:9 The New Deal – ett sätt att lösa den ekonomiska krisen

Exempel på svar:

”Staten satsade på att bygga brobyggen, vattenkraftverk och motorvägar, d.v.s. staten gav människor jobb. Detta ledde till att fler människor fick lön och egna inkomster och som gjorde att dessa människor kunde konsumera mer varor och tjänster vilket ledde till att efterfrågan ökade. När företagen upptäckte att efterfrågan i samhället ökade så började företagen att investera i nya maskiner och byggnader vilket skapade även nya privata jobb. Nu var de ekonomiska hjulen igång igen och arbetslösheten minskade.”

15:10 Hitlers maktövertagande

Orsaker

- Nazisterna lyckades få många tyskar att verkligen känna sig förnedrade av de hårda fredsvillkoren 1919.
- Den nazistiska propagandan lyckades sprida idén om att Tyskland hade förrått av de egna ledarna, den s.k. dolkstötslegenden, vilket innebar att man hävdade att Tyskland aldrig hade behövt ge upp kampen 1918.
- Tyskland drabbades väldigt hårt av både hyperinflationen 1923 samt av den ekonomiska krisen i början av 1930-talet. Dessa två kriser gjorde att den tyska medelklassen förlorade sin ekonomiska position vilket gjorde dem mer öppna för ytterlighetspartiernas budskap.
- Nazisterna utnyttjade den stora rädslan som fanns för kommunismen och för att Tyskland skulle bli ett kommunistiskt land.
- Oppositionen var splittrad och det fanns en stark fiendskap mellan socialdemokrater och kommunister.
- Både NF och stormakterna var väldigt passiva gentemot tyska kraven på revidering av innehållet i Versaillesfreden 1919.

Konsekvenser

- Hitler införde snabbt lagar emot andra partier och konkurrerande organisationer. Även medierna togs över av nazisterna vilket innebar att både yttrandefriheten och pressfriheten avskaffades. Kort sagt, Tyskland blev en diktatur under ledning av en enväldshärskare.
- Efter 1933 satte nazisterna igång en jakt på politiska motståndare, främst kommunister, socialdemokrater och judar.

- Hitler lyckades få bukt med den skenade arbetslösheten, bl.a. genom stora vägbyggen och militär upprustning.
- En tydlig följd av att nazisterna fick makten i Tyskland var att landet inledde en mycket aggressiv utrikespolitik vilket skrämde både Storbritannien och Frankrike som till varje pris inte önskade något nytt världskrig.
- På lite längre sikt ledde nazisternas maktövertagande till ett nytt världskrig och Förintelsen.

15:11 Folkhemmet ett hem för alla!

Elevens svar.

15:12 Utveckla läsförståelsen

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
<p>"USA var det första världskrigets stora segrare" (s. 10/254)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Med vilken rätt kan man påstå just detta? 	<p>Ett svar är att USA förlorade mycket få män i strid jämfört med de andra stormakterna. Samtidigt var landets fabriker oskadade och man kunde sälja stora mängder vapen till Ententen vilket skapade jobb och välstånd.</p>
<p>"På den här tiden (kring 1930) fanns inte så mycket hjälp eller bidrag att få." (s. 10/254)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför fanns inte detta att få då? 	<p>Ett skäl var att länderna inte hade råd eftersom de fattiga arbetslösa var så många vid denna tid. Ett annat skäl var att partier som krävde ett mer jämlikt samhälle ännu inte hade fått chansen att bilda regeringar.</p>
<p>"När de amerikanska företagen gick bra steg deras aktier i värde." (s. 11/255)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>De amerikanska företagen kunde producera massor med varor (massproduktion) och göra stora vinster. När detta sker lockar det till sig många som vill satsa pengar genom att köpa aktier i företagen. Ju fler aktieköpare, desto större efterfrågan och därmed allt högre aktievärde.</p>
<p>"Många tappade också förtroendet för demokratiskt valda politiker ... I flera länder ledde det till att diktatorer tilläts ta över makten." (s. 11/255)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hur hänger detta faktum ihop? 	<p>När de demokratiska partierna inte lyckades lösa problem med t.ex. den stigande arbetslösheten så vände sig många människor till ytterlighetspartierna. Att demokratin var ett relativt nytt fenomen kan ha bidragit till att ytterlighetspartiernas propaganda fungerade.</p>
<p>"De (nazister, fascister, kommunister) ville få varenda människa att tänka på ett helt nytt sätt." (s. 13/257)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför vill de det? Vad var det för fel på det gamla sättet? 	<p>Ledningen i en totalitär stat kräver total underkastelse och lydnad. Demokratiska idéer, empati och tolerans passar oftast inte in och blir till ett hot mot den totalitära staten.</p>
<p>"Nästan alla andra länders regeringar var fientligt inställda till Sovjetunionen. De var rädda att den kommunistiska revolutionen skulle spridas." (s. 14/258)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad var det som var så skrämmande? 	<p>Den största skrällen mot att kommunismen skulle ta över makten i ett borgerligt styrt land var inte bara rädslan för diktatur, utan även det faktum att det privata ägandet inte accepterades av kommunister.</p>

<p>"I Stalins rike tillhörde människorna staten." (s. 15/259)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad betyder det? • Vad tillhör man om man <i>inte</i> tillhör staten? 	<p>I Stalins Sovjetunion var staten den utan jämförelse viktigaste institutionen där all makt samlades. Familjer, företag, naturtillgångar lydde under Stalins stat. Staten bestämde över allt och alla, över liv och död.</p>
<p>"Stalin såg alla som ägde någonting som fiender till kommunismen." (s. 15/259)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför gjorde han det? 	<p>I Stalins Sovjetunionen var det kollektivet som räknades och det var staten som skulle ha kontroll över produktionsmedlen. Om en enskild människa gjorde något för egen vinning eller försökte få det bättre på egen hand så följdes inte kommunismens ideal om ett totalt jämlikt samhälle.</p>
<p>"Många tyskar kände rädsla, hot och besvikelse." (s. 19/263)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför kände de det? • Hur utnyttjade Hitler dessa känslor? 	<p>Orsaken till dessa känslor går tillbaka till de upplevda orättvisorna som många tyskar kände inför Versaillesfreden där bl.a. all skuld för kriget lades på Tyskland. Hitler utnyttjade dessa känslor genom sin myt om "dolkstöten", d.v.s. att det var vissa personer, demokrater, inom det egna landet som hade förrått Tyskland och gett upp striderna.</p>
<p>"Sverige blev ett land där staten tog ett mycket stort ansvar för invånarnas trygghet." (s. 28/272)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad betyder det, att staten tog ett stort ansvar? • Är det bra eller dåligt? 	<p>Att staten tog ett stort ansvar innebär bland annat att alla fick en garanterad pension och därmed en trygg ålderdom. Staten såg även till att skolan blev obligatorisk i nio år och det byggdes massor av nya daghem och bostäder. Vid sjukdom och arbetslöshet såg staten till att skapa en ekonomisk trygghet för befolkningen. Tack vare det sociala skyddsnetet riskerade inte människor i landet att svälta eller frysa ihjäl. Man har en statlig garanti mot olika problem som kan uppstå. Detta är kostsamt och kräver jämförelsevis mycket höga skatter.</p>

15:13 En jämförande analys av den ekonomiska krisen

The New Deal i USA

I stället för att spara på de offentliga utgifterna i krisen bestämde man sig för att satsa stort på infrastrukturen. Vägar, järnvägar och vattenkraftsverk byggdes. Arbetslösheten sjönk därmed och befolkningen fick mer pengar att spendera. Det ledde i sig till fler arbetstillfällen.

Nazisternas ekonomiska politik

Staten satsade på stora byggen av till exempel motorvägar, bostäder och idrottsanläggningar. Vapenindustrin gav många människor jobb. Arbetslösheten sjönk. Staten styrde och bestämde över en stor del av produktionen och konfiskerade många företag.

Sveriges ekonomiska politik

Sveriges ekonomiska politik var att satsa i pengar i kristid för att ge arbetstillfällen och på det sättet få igång de ekonomiska hjulen. De flesta politiska partier i Sverige samarbetade kring detta. Pensionerna höjdes och olika typer av bidrag infördes. I

slutet av 1930-talet vändes krisen mycket genom att svenska företag exporterade varor till länder i Europa som rustade sig för krig.

15:14 Analys av "Den stora börskraschen"

Orsaker

- Aktiekurserna hade under en längre period på 1920-talet stigit kraftigt vilket lockade till sig stora mängder nya aktieköpare. Många lånade, till höga räntor, för att kunna spekulera i framtida börsuppgångar.
- Värdet på aktierna hängde allt mindre samman med hur företagen gick i verkligheten. Sanningen var att företagens försäljning sjönk. Efterfrågan på industrins varor hade mattats av. Så aktiekurserna steg samtidigt som företagen gick allt sämre.
- När priserna på aktier började sjunka ville väldigt många sälja samtidigt vilket ledde till att priserna på aktier sjönk mycket snabbt.

Konsekvenser

- Industriproduktionen sjönk kraftigt.
- Ländernas utrikeshandel minskade kraftigt (ekonomi).
- Företagens och böndernas vinster sjönk liksom statens skatteinkomster vilket gjorde att det fanns sämre möjligheter för staten att agera till en början (ekonomi).
- Människors löner och därmed inkomster sjönk och fattigdomen spred sig till nya medelklassgrupper (socialt).
- Den ekonomiska krisen spred sig snabbt till Europa och den skapade stor arbetslöshet i länder som USA, Tyskland och Storbritannien och många företag gick i konkurs.
- Följderna av börskraschen var en av orsakerna till att nazisterna tog makten i Tyskland 1933. I allmänna val. Demokratien gick i graven.
- En politisk konsekvens var att börskraschen på flera håll, bland annat i Sverige och Norge, bidrog till att socialdemokratiska partier kom till makten.

16. Andra världskriget

16:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN TOLKNING AV BEGREPPET
ockupation	När ett land tar över kontrollen av ett annat lands landområde.
kapitulation	Ett krigsförande land ger upp striderna och erkänner sig som förlorare i kriget.
axelmakterna	Samlingsnamnet för de tre diktaturländerna länderna Tyskland, Italien och Japan under andra världskriget.
de allierade	Samlingsnamnet för de länder (främst USA, Storbritannien och Sovjetunionen) som stödde varandra mot axelmakterna under andra världskriget.
neutralitet	Om ett land är neutralt betyder det att landet står utanför militära allianser eller inte har tagit ställning i en konflikt eller ett krig.
invasion	Att invadera ett land innebär att ett lands armé går in i ett annat land.
civilbefolkning	Civilbefolkningen utgörs av alla de människor som inte tillhör "de stridande", d.v.s. de är inte soldater.
terrorbombning	Med terrorbombning menar man att ett land släpper stora mängder bomber över städernas civilbefolkning för att påverka befolkningens vilja att fortsätta strida.
folkmord	Med folkmord menas att ett lands soldater medvetet och systematiskt försöker utplåna en viss etnisk, religiös eller nationell grupp.
Förintelsen	Det värsta av alla folkmord som begicks mot människor under andra världskriget är utrotandet av cirka sex miljoner judar, den s.k. Förintelsen.

16:2 Händelser under andra världskriget

ÅRTAL	HÄNDELSE	VINNARE	FÖRLORARE
1939	Blixtkrig mot Polen.	Tyskland	Polen
1940	Danmark och Norge ockuperas.	Tyskland	Danmark, Norge
1940	Holland, Belgien och Frankrike ockuperas.	Tyskland	Holland, Belgien och Frankrike
1940	Slaget om Storbritannien.	Storbritannien	Tyskland

1941	Tyskland anfaller Sovjetunionen.	Tyskland	Sovjetunionen
1941	Japan anfaller Pearl Harbor.	Japan	USA
1942	Slaget vid El-Alamein.	Storbritannien	Tyskland
1942	Slaget om Stalingrad.	Sovjetunionen	Tyskland
1943	Mussolinis diktatur faller.	De allierade	Fascismen
1944	Dagen D, invasionen av Normandie.	De allierade	Tyskland
1945	Hitler begår självmord.	De allierade	Nazismen
1945	Tyskland kapitulerar.	De allierade	Nazismen
1945	Atombomberna fälls över Hiroshima och Nagasaki.	USA	Japan

16:3 Tre diktatorer

	Adolf Hitler	Benito Mussolini	Josef Stalin
Land	Tyskland	Italien	Sovjetunionen
År vid makten	1933-1945	1922-1945	1924-1953
Politisk ideologi	Nationalsocialism (nazism)	Fascism	Kommunism
Positiva reformer i hemlandet	Byggde bra vägar och den billiga folkbilen Volkswagen, fick ekonomin och industrin på fötter i landet.	Bevarade historiska byggnader och monument samt byggde nya vägar och järnvägar, omvandlade sumpmarker till odlingsmark.	Modernisering av jordbruket, ökad produktion av tung industri, byggde ut elektriciteten i landet.
Erövrade länder under mellankrigstiden och andra världskriget	Delar av Polen, Tjeckoslovakien, Österrike, Ungern, Danmark, Norge, Belgien, Holland, Frankrike, Jugoslavien, Grekland, Ungern, Rumänien.	Abessinien (nuvarande Etiopien) och Albanien.	Estland, Lettland, Litauen, delar av Finland, delar av Polen.
Folkgrupp som dyrkades	Arierna	Romarna	Arbetarna, proletärerna
Folkgrupper som avskyddes och förföljdes	Judar	Demokrater, marxister och fredsvänner.	Kulaker (självägande bönder) och intellektuella.
Exempel på brott mot mänskligheten	Mord på 6 miljoner judar.	Krigföring i Abessinien, med exempelvis spridning av senapsgas från luften.	Mord på miljoner bönder och intellektuella.
Dog på följande sätt	Själv mord	Avrättad och hängd i en lyktstolpe.	Naturlig död.

16:4 Orsaker och följder till kriget

Orsaker

- b. Nazismens ideologi
- d. Frankrike och Englands tillåtande inställning till tysk expansion under 30-talet
- e. Tyskland anföll Polen
- f. Tre aggressiva diktaturer bildar axelmakterna
- i. Hitlers personlighet
- k. Icke-angreppspakten mellan Sovjet och Tyskland

Följder

- a. Över 50 miljoner soldater och civila dödade
- c. Stora delar av Europa låg i ruiner
- g. USA och Sovjet blev stormakter och delade upp Europa
- h. De forna stormakterna i Europa försvagas
- j. Miljontals judar blev mördade under Förintelsen
- l. Japan fick uppleva atombombens förödande konsekvenser

16:5-6

Elevers svar.

16:7 Utveckla läsförståelsen

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
"Aldrig mera krig! Så sa man efter första världskriget." (s. 31/275) • Varför blev det krig ändå?	Det finns många tänkbara svar. Ett är att nazisterna lyckades hetsa den tyska befolkningen mot demokrati, judar och freden 1919 i Versailles. Andra svar är att länder som England och Frankrike inte markerade sitt motstånd mot axelmakternas aggressiva utrikespolitik och att USA höll sig bort från Europa ända till 1941/1942 samt att NF var försvagat p.g.a. att USA inte gick med i organisationen.
"Tre diktaturer var särskilt aggressiva. Det var Tyskland, Italien och Japan." (s. 32/276) • Aggressiva på vilka olika sätt?	Axelmakterna var aggressiva i sin utrikespolitik eftersom de ockuperade olika områden. De tre länderna var aggressiva mot sin egen befolkning (de som opponerade sig) samt även mot de erövrade ländernas befolkning.
"Hitler ville ha krig." (s. 33/277) • Vilka bevis finns för det?	Dels hade Hitler redan i sin bok Mein Kampf, som utgavs 1925, fört fram tanken om att krig mot judar och andra länder var en nödvändighet för Tysklands "renhet" och rätt till revansch för den orättfärdiga freden 1919. Ett annat bevis för att Hitler ville ha krig är den militära uppbyggnaden efter 1933 samt att han helt struntade i de överenskommelser som hade bekräftats i fredsavtalet 1919. Målet för Hitler var att skapa ett "Stortyskland" och för att nå dit där var krig medlet. Hitler tänkte sig att erövringarna

	för att skapa lebensraum (livsrum) skulle ske främst i Östeuropa.
<p>"Hitler trodde inte att de (Storbritannien och Frankrike) skulle hålla sitt löfte om att hjälpa Polen." (s. 35/279)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hur blev det, fick Polen någon hjälp? 	I praktiken: Nej. Orsaken till att hjälpen aldrig förverkligades berodde dels på att Tyskland besegrade Polen så snabbt, dels att England och Frankrike inte hade kapacitet att försvara Polen, vilket delvis berodde på de relativt långa avstånden och riskerna med att flyga så långt. I och med samarbetet mellan Tyskland och Sovjet i augusti 1939 försämrades även möjligheterna att hjälpa Polen.
<p>"Aldrig förr har så många haft så få att tacka för så mycket", sa Churchill. (s. 36/280)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menade han? 	De få var de brittiska stridsflygarna och de många var hela befolkningen i Storbritannien och även i andra länder som nu kunde se att det gick att göra motstånd och att demokratin försvarades.
<p>"De allierade var två eller kanske tre gånger så starka som motståndarna Tyskland, Japan och Italien tillsammans." (s. 37/281)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad betyder "starka" här? • Vad betydde detta för krigets fortsättning? 	Ordet "starka" betyder, som i alla krig, betydelsen av att ha en stark ekonomi som förmår att tillverka stora mängder vapen. Till viss del utgör även antalet soldater ett mått på styrka, liksom hur vältränade och motiverade soldaterna är. Men ytterst handlar "styrka" om militära resurser. Den militära styrkan hos de allierade blev för varje månad efter 1942 till en allt mer avgörande faktor för hur kriget skulle sluta.
<p>"Den ryska vintern stoppade dem (tyskarna)." (s. 39/281)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menas med detta? 	Vintrarna i Sovjet var extremt kalla under 1942 och 1943. Kylan gjorde att de dåligt klädda tyskarna frös ihjäl och att deras vapen och kanoner inte alltid fungerade. På grund av vädret och de långa avstånden tog det lång tid att få fram mer värmande kläder och övrig materiel.
<p>"Man kan säga att kriget avgjordes av amerikanska vapen och ryska människoliv." (s. 39/283)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara meningen! 	Sovjetunionens främsta tillgång var den stora befolkningen och därmed kunde man fylla på med soldater i armén. Av antalet döda soldater under kriget så stod Sovjetunionen för i särklass flest. USA:s industrier förblev intakta under hela kriget och kunde därmed kontinuerligt leverera vapen till de allierade. Detta i motsats mot de andra ländernas industrier som bombades sönder och samman, i synnerhet de i Tyskland.
<p>"Från hela det tyskkontrollerade Europa transporterades judar med tåg till Polen, där de flesta dödslägren låg." (s. 45/289)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför just till Polen? 	Dels berodde det på att det fanns en stor judisk befolkning i Polen. Polen var också det första landet som ockuperades av tyskarna och landet låg avlägset för insyn.
<p>"Ondskan tog små steg i taget." (s. 47/291)</p> <p>Försök förklara meningen.</p>	Det fanns inte en enskild människa som hade hand om hela processen med att döda judarna utan allt var uppdelat i mindre ansvarsområden. Varje person i denna "dödskedja" hade en mindre del av hela ansvaret. Meningen kan även förstås som att alla hemskheter inte fanns inplanerade av nazisterna från början 1933. Snaran om judarna drogs åt allt hårdare över tid och speciellt efter anfallet in i Sovjetunionen 1941. Det gick från lagar som förbjöd judar att äga en egen cykel eller husdjur till den slutliga Förintelsen.

16:8 Varför förklarade Frankrike och Storbritannien krig mot Tyskland?

Elevens svar.

16:9 Analys av andra världskriget

Denna uppgift har i väsentliga delar redan behandlas i Uppgift 16:4, men här följer några kompletteringar.

Orsaker

- Andra världskriget kan ses som en logisk fortsättning på det första världskriget där i stort sett samma stormakter går i krig mot varandra och där USA:s starka industriproduktion ännu en gång spelar en avgörande roll.
- Andra orsaker till kriget är Sovjetunionens svek i och med anti-aggressionspakten med Nazityskland samt att USA lämnade Europa åt sitt öde och heller aldrig gick med i NF.

Konsekvenser

- En följd av andra världskriget blev att judarna fick ett eget land, Israel, och som utropades som ett självständigt land 14 maj 1948. Området som tilldelades judarna var Palestina och detta område har efter 1948 varit en ständigt återkommande konflikthärd.
- En annan följd av kriget var att flera f.d. kolonier blev självständiga från Storbritanniens och Frankrikes kontroll. Indien blev självständigt redan 1947 och denna händelse startade en period med avkolonisering både i Afrika och i Asien.
- En konsekvens av andra världskriget var försvagningen av de tidigare stormakterna Storbritannien och Frankrike.
- Skapandet av de två militära organisationerna NATO och Warszawapakten.
- Även organisationerna FN och EU är följder av kriget.
- Kriget ledde till en seger för demokratin i världen och att både nazism och fascism hamnade i ”kylan”.
- Kommunismen och Sovjetunionen fick ökat inflytande i delar av världen.
- Även den amerikanska medborgarrörelsen och ökade rättigheter för svarta i USA fick vind i seglen efter krigets hemska erfarenheter om att peka ut vissa etniska grupper som samhällsproblem i sig. Det blev allt svårare för de vita i USA att försvara den orättfärdiga behandlingen gentemot sina svarta medborgare.

16.10 Varför vann de som vann?

De allierade hade en större militär styrka när kriget vände 1943 och fram till krigsslutet. Detta syns i samtliga tre tabeller. Utan USA:s medverkan i kriget på de allierades sida hade förutsättningarna varit helt annorlunda.

16:11 Rättegången som aldrig blev av

Elevens svar.

16:12 Orsaker och konsekvenser av Förintelsen

Förintelsen är mordet på sex miljoner judar i tyskkontrollerade områden under andra världskriget. En del historiker räknar även in morderna på hundratusentals andra under kriget, t.ex. romer och homosexuella.

Några förklaringar till att det kunde hända

- Nazismens uttalade ideologiska hat mot judarna och att de skulle orsakat mycket av motgångarna för Tyskland.
- Organisationen av Förintelsen gjorde att relativt få människor var inblandade i själva dödandet men många bidrog ändå på olika sätt till att den blev så omfattande.
- I och med erövringen av delar av Sovjetunionen 1941 hamnade många judar under tysk kontroll.
- På grund av kriget hade få andra länder insyn i vad som försiggick inom de tyskkontrollerade områdena.

Konsekvenser

- Vid rättegångar efter kriget, bland annat vid Nürnberg, åtalades och fälldes ett stort antal nazister för delaktighet i Förintelsen. Andra ansvariga har eftersökts och ställts till svar långt in på 2000-talet.
- Opinionsen för judarnas sak efter kriget bidrog till att staten Israel kunde bildas 1948.
- Antisemitism (judehat) förekommer än idag. Genom att sprida information om Förintelsen och väcka frågor om till exempel demokrati och människovärde görs insatser för att förebygga detta och hindra att liknande händelser ska ske igen.

16:13 Hur påverkades Sverige av andra världskriget?

Vardaglig handling/händelse	Varför ...?
Man var mer försiktig med vad man sa på bussar och spårvagnar.	Det fanns risk för att någon spion kunde höra vad man sa och föra denna information vidare till främmande makt.
Bilkörningen minskade i omfattning.	Det berodde på att bensinen var ransonerad som en följd av att det var mycket osäkert att frakta olja till Sverige (och andra länder). Även handelsfartyg kunde nämligen sänkas av minor eller torpeder från u-båtar.
Det var svårare att få tag på kaffe.	Skälet till detta är detsamma som för oljan ovan. Kaffe var ransonerat p.g.a. att det var svårare att importera kaffet i orostider.
Sirener kunde plötsligt börja tjuta mitt i natten.	Orsaken till detta var att man varnade för flyganfall och man skulle då ta skydd i speciella skyddsrum.

På kvällen drogs mörka gardiner för alla fönster.	Dessa mörkläggningsgardiner hade till syfte att inte visa fientliga flygplan var människorna bodde. Genom att dra för gardinerna kunde man ha lamporna tända i bostaden.
Det var vanligare att folk cyklade till och från arbetet.	Det berodde på bristen på bensin (ransoneringen) samt att människorna skulle hjälpa till att spara pengar åt samhället genom att cykla eftersom det är dyrt att importera olja/bensin från utlandet.
Papporna i familjen kunde vara borta från hemmen i långa perioder.	Anledningen till det var att papporna var inkallade, d.v.s. de levde ett soldatliv någonstans i Sverige.
Regeringen bestod av alla partier utom kommunisterna.	Under kriget var det viktigt att visa enighet och det gjorde politikerna genom att bilda en s.k. samlingsregering. Kommunisterna litade inte de andra partierna på eftersom de stod nära Sovjetunionen och det fanns en risk för att hemligheter som diskuterades inom regeringen skulle hamna i Moskva.
En stor del av breven kontrollerades innan de delades ut.	Vissa misstänkta personers brev öppnades för att man eventuellt skulle kunna upptäcka något viktigt, t ex planer på sabotage.
Det var kyligare inomhus.	Orsaken till detta var att det var ont om ved och olja och att det gällde att hushålla med utgifterna.

16:14 Midsommarkrisen

Elevens svar.

16:15 Åsikter om midsommarkrisen

1. Nej, man anser att det är klart att Sverige inte inleder någon tid av självuppgivelse, alltså att Sverige inte saknar motståndsvilja eller verkar ge upp sin neutralitet.
2. Att bevara den nationella sammanhållningen och framför allt att hålla Sverige utanför kriget.
3. De anser att det är ett mycket bra mål.
4. De tycker att de fattat ett mycket bra beslut.
5. De anser att det är ett mycket dåligt och farligt beslut.
6. De anser att vi i och med detta beslut gett upp vår neutralitet.
7. De tycker att Sverige håller på att hamna på tyskarnas sida.

16:16 Sveriges anpassning till tyskarna

Anpassningspolitik	Vad kunde Sverige ha gjort?	Vad hade konsekvenserna kunnat bli?
Tyska soldater transporteras genom Sverige till och från Tyskland.	Sverige kunde ha sagt nej till dessa transporter.	Antingen hade inget hänt eller så hade tyskarna kunnat hota med att ockupera även vårt land.
Sverige exporterade järnmalm och kullager till den tyska industrin.	Sverige kunde sluta exportera dessa viktiga varor.	Antingen hade tyskarna accepterat Sveriges exportstopp eller så skulle tyskarna gjort ett anfall in i Lappland för att ta kontrollen över gruvorna där och då även malmbanan till Narvik i Norge.
I Sverige censurerades tyskkritiska tidningar.	Sverige skulle ha kunnat leva upp till kravet på tryckfrihet och tillåtit kritik mot Tyskland.	Antingen hade inget hänt eller så hade tyskarna kommit med något motdrag, som att kalla hem sin ambassadör. Däremot verkar det osannolikt att Tyskland skulle vara beredd att anfälla Sverige för detta.
Personer som var kritiska mot Tyskland spärrades in i läger i norra Sverige.	Sverige skulle ha kunnat leva upp till kravet på yttrandefrihet och tillåtit kritik mot Tyskland.	Samma svar som ovan med de censurerade tidningarna. Eventuellt fanns det en risk att de tyskkritiska personerna, som oftast var övertygade kommunister, skulle ha kunnat iscensätta något attentat.
Sverige gav ingen militär hjälp till Norge när landet blev ockuperat av Tyskland.	Sverige skulle ha kunnat skicka stridande förband för att hjälpa sina grannar i väst.	Förmodligen hade tyskarna sett allvarligt på detta vilket skulle kunna lett till att Sverige drogs in i kriget. Sverige kunde i detta läge inte längre hävda sin neutralitet.
Sverige krävde att judarnas pass skulle stämplas med ett "J" och få släpptes in i vårt land.	Sverige kunde ha släppt in fler judar.	Förmodligen hade fler judar överlevt.

16:17 Sveriges roll under mellankrigstiden och andra världskriget

Elevens svar.

16:18 Historiska paradoxer

MOTIVEN	DETTA BLEV RESULTATET
1. Tysklands dröm om en plats i solen, det vill säga deras motiv var att bli en kolonialmakt av samma styrka som Storbritannien och Frankrike.	Tyskland förlorade alla sina kolonier efter första världskriget och det var fienderna England och Frankrike som tog över de f.d. tyska kolonierna.
2. Österrike-Ungern startade kriget mot Serbien för att förhindra ett Storerbiskt rike som grannland.	Resultatet blev att Jugoslavien bildades och att kejsardömet Österrike-Ungern gick i graven.
3. De tre kejsardömena gick med i första världskriget för att försvara sin stormaktsroll i Europa.	Alla tre kejsardömen rasade ihop som korthus utan något direkt försvar till dess bevarande.
4. Frankrikes motiv var att försvaga Tyskland för lång tid i och med freden 1919.	Resultatet blev att Nazityskland fick ett starkt progandamedel och därmed många röster eftersom den allmänna uppfattningen var att freden hade varit orättvis gentemot Tyskland.
5. USA var drivande bakom tanken med NF och som skulle förhindra krig i framtiden.	USA levde aldrig upp till sina egna förväntningar på NF då de själv inte gick med som medlem. Detta försvagade NF. 20 år senare var det dags för ett nytt världskrig.
6. Hitlers dröm var att skapa ett tyskt tusenårigt rike.	Resultatet blev att riket kom att bestå i tolv år och 1945 var stora delar av Tyskland ett land med fler ruiner än riktiga hus.
7. Polens säkerhet garanterades av Storbritannien och Frankrike.	Detta löfte betydde ingenting när Polen anfölls och delades upp mellan Tyskland och Sovjetunionen. Storbritannien och Frankrike kunde inte skydda Polen.
8. Japan hade som mål att bli en stormakt i Stilla havet och kontrollera stora delar av östra och södra Asien.	Japan förlorade allt och blev mer eller mindre till en början ett lydrike under USA:s övervakning.

16:19 Förintelsens logik

Elevers svar.

16:20 Begreppsanalys av Förintelsen och andra folk mord

FÖRÖVARE Nazister Medlöpare i ockuperade länder	OFFER Judar Romer Förståndshandikappade/Funktionsnedsatta Homosexuella Slaver Jehovas vittnen Politiska motståndare
ÅSKÅDARE Den stora massan av "vanliga tyskar". "Vanliga människor" i ockuperade länder, som t.ex. i Baltikum och Polen.	MOTSTÅNDARE/HJÄLPARE Kommunister Socialdemokrater Vissa katoliker Sophie Schöll och Vita Rosen Motståndsrörelserna i ockuperade länder

16:21 Moraliska dilemman under 1900-talet

Elevens svar.

17. USA och Västeuropa under efterkrigstiden

17:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN TOLKNING AV BEGREPPET
välfärdssamhälle	Staten tar ansvar för alla medborgares välfärd. Staten står till exempel för utbildning och sjukvård samt ekonomisk kompensation vid arbetslöshet eller sjukdom.
Kol- och stålunionen	Denna union bildades 1951 genom att sex länder i Europa bestämde att de skulle samarbeta om och skapa en gemensam marknad kring produktionen av just kol och stål. Denna union är föregångaren till dagens EU.
Europeiska unionen	EU bildades 1993 (tidigare EG) och består i dag av 28 länder som samarbetar kring frågor om bland annat jordbruk, handel och utrikes- och säkerhetspolitik. Sverige gick med i EU 1995.
diskriminering	Att diskriminera en person eller grupp innebär att personen/gruppen blir särbehandlad på ett negativt sätt, d.v.s. man går ifrån principen om att alla har samma värde.
oljekris	Den mest kända oljekrisen inträffade 1973 och innebar att oljepriset steg kraftigt vilket resulterade i en ekonomisk kris runt om i världen.
efterkrigstiden	Tiden efter andra världskriget.
icke-våldsmetod	Uttrycket används i de fall där en grupp avstår från att använda våld för att uppnå ett politiskt mål. Exempelvis genom att sittstrejka.
minoritet	En minoritet är alltid mindre än hälften till antalet. Motsatsen är majoritet.
ungdomskultur	Ungdomskultur förändras över tiden och har stor genomslagskraft bland just ungdomar. En ungdomskultur förknippas ofta med en viss klädstil, frisyr, smycken, språkbruk och musik.
segregation	Begreppet betyder att "avskilja" olika samhällsgrupper från varandra. T.ex. så bor allt oftare nyanlända invandrare i storstädernas förorter, medan fler infödda svenskar bor i innerstaden eller i villa- och radhusområden.

17:2 Bildanalys

Luftbron

1. USA
2. Det är Berlinbor.
3. Landtransporter mellan västra Berlin och västra zonerna av Tyskland var bruten av Stalin. Alla varor som skulle till västra Berlin fick flygas in.
4. 1949 avbröt Stalin blockaden av västra Berlin.

Mods

Likheter: Skorna har vissa likheter.

Skillnader: På den övre bilden har tjejen klänning. På den nedre bilden är det svårare att se om det är tjejer eller killar. Båda modsen har jeans och militärjackor. Modsens hår är längre.

17:3 Utveckla läsförståelsen

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
"Ett amerikanskt plan flyger in livsmedel till Västberlin, som låg som en isolerad ö mitt i det kommunistiska Östtyskland."(bildtexten, s 60/304) • Tolka bilden. Vad visar den?	Bilden visar hur ett plan flyger in livsmedel till Västberlin och är den enda livlinan som människorna i staden har. Utan dessa flygtransporter skulle människorna ha svultit ihjäl.
"Dessutom fick man fram billigare kol och stål när man hjälptes åt." (s. 61/305) • Förklara sambandet!	Genom att länderna samarbetade med varandra om kol- och stålproduktionen så kunde man koncentrera produktionen till stora och moderna anläggningar vilket gjorde att priset blev lägre än om länderna hade konkurrerat med varandra. Utan fördyrande tullar blev produkterna billigare och kunde då konkurrera bättre med andra länders liknande produkter.
"Länderna i Kol- och stålunionen märkte att det var bra att hjälpas åt." (s. 62/306) • Hur märkte de det?	Det var bra eftersom länderna hade kontroll över de två råvaror som är viktigast vid vapenframställning - kol och stål. Genom samarbetet blev produktionen mer effektiv vilket ledde till bättre lönsamhet. Dessutom stärkte det vänskapsbanden mellan länderna.
"Och man skulle kunna skicka pengar och varor fritt mellan länderna, utan att betala tull." (s. 62/306) • Vad menas med "tull" och • Vad var poängen med detta?	En tull är en avgift som ett land lägger på vissa importvaror. Poängen med tullar är att fördyra konkurrentländernas varor och samtidigt skydda det egna landets produktion från att bli utkonkurrerade. Förlorarna är landets konsumenter som får betala högre priser.
"1950- och 1960-talet var rekordår." (s. 63/307) • Vad menas med rekordår?	Under rekordåren var produktionen på topp, efterfrågan på varor stor, arbetslösheten låg och företagens vinster höga. Det var rekordår i jämförelse med tiden innan och tiden efter.

<p>"Nya musik- och dansstilar chockade många vuxna." (bildtext, s. 64/308)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad var det som var så chockerande? 	<p>Musiken (rock-n-roll) uppfattades som bullrig och störande jämfört med dåtidens lugnare schlagermusik. Dansstilarna uppfattades som "anstötande" där paren tog på och slängde med varandra.</p>
<p>"Ungdomarna blev en grupp med egen identitet." (s. 65/309)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara meningen! 	<p>Ungdomarna blev en allt tydligare egen grupp under 1900-talet. De räknades inte som barn men inte heller som vuxna. Genom klädstil och musiksmak som skilde sig från vuxenvärldens blev skillnaden mellan dessa båda grupper tydlig.</p>
<p>"Många av dem som protesterade var inspirerade av vänsteridéer." (s. 67/311)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad är det för slags idéer? • Hur är högeridéer? 	<p>Ordet vänster sammanknippas med den socialistiska ideologin. Vid den här tiden var det socialdemokraterna som hade makten i Sverige. I det här sammanhanget handlade vänsteridéer mycket om att ifrågasätta det kända, det etablerade. Man opponerade sig mot rådande normer och regler. Man ville omgående förändra samhället och använde sig av demonstrationer och husockupationer som medel. Högeridéer är motsatsen till vänsteridéer vilket betyder att man inte vill förändra samhället, åtminstone inte i grunden och man sätter större värde på traditioner och seder. Begreppet höger inom politiken har utvidgats från att gälla företrädare för konservatismen till att även gälla flera grupper som företräder liberalismen men även nationalismen.</p>
<p>"På många håll i södra USA använde myndigheterna olika knep från att hindra svarta från att rösta." (s. 69/313)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vilka knep? • Varför användes knepen? 	<p>Ett knep som användes var att de svarta var tvungna att klara ett läsförståelsetest för att kunna få möjlighet att rösta. Eftersom de svarta inte haft tillgång till undervisning kunde också färre läsa. Ett annat knep var att hota med våld om de planerade att rösta. Anledningen till att dessa knep användes var att de svarta skulle få del av makten och kunna rösta in flera svarta politiker som i sin tur skulle kunna driva fram nya lagar vilket de vita trodde att de skulle förlora på.</p>

17:4 Förklara de 10 sambanden

1. ... därför att de ville förhindra att även Västeuropa blev "smittade" av kommunismen som vid denna tid stod på toppen av sin popularitet, inte minst för att Sovjet tillhörde segrarmakterna i det andra världskriget.
2. ... tvungna att höja skatterna.
3. ... på så sätt att handel mellan länder knyter samman länderna. Om man krigar med ett land som man handlar med försvinner exporten dit och det egna landets inkomster minskar därmed. Länderna blir beroende av varandra samtidigt som nya kontakter knyts mellan de olika handelspartnerna.
4. ... berodde på att dessa två europeiska stormakter hade krigat mot varandra vid tre tillfällen mellan 1870 och 1945 och ett nytt krig skulle undvikas. Kol och stål var de två viktigaste råvarorna för de två ländernas ekonomiska makt. Genom att skapa ett samarbete kring dessa råvaror kunde länderna stärka sina egna ekonomier samtidigt som det bidrog till ett stabilt politiskt läge.
5. ... var att man efter andra världskriget snabbt ville bygga upp Europas ekonomi och säkerställa en varaktig fred. EU skulle kunna bli en egen, och tredje, maktfaktor i världen som delvis skulle kunna stå utanför det kalla krigets två supermakter USA och Sovjet. Genom samarbete och avskaffandet av olika handelshinder (främst tullar) så hoppades man att EU skulle bli en stark ekonomisk makt.

6. ... på grund av att det högre oljepriset ledde till en fördyring av varor och därmed en minskning av efterfrågan. Detta ledde i sin tur till att företagens vinster sjönk och för att bli av med hotet om konkurs så tvingades företagen avskeda människor. Detta resulterade i ännu lägre efterfrågan samtidigt som de offentliga utgifterna och skatterna steg.
7. ... därför att man lärt sig av erfarenheterna från 1930-talet och främst då genom att staten tilläts spela en mer aktiv ekonomisk aktör. T.ex. så gjordes stora statliga investeringar i byggandet av nya bostäder i Sverige. Staten satte sig i skuld med förhoppningen om att kunna betala tillbaka de lånade pengarna vid nästa högkonjunktur.
8. ... därför att de fick en egen ekonomi och en egen identitet vilket företagen lyckades fånga upp.
9. ... genom att det ansågs vara ett säkert preventivmedel och det minskade oron för oönskade graviditeter.
10. ... därför att diskrimineringen av svarta fortfarande fanns kvar i stor utsträckning. T.ex. så fanns det kvar lagar som utestängde svarta från att kunna utnyttja sin rösträtt liksom att de svarta inte hade tillgång till samma skolor eller sittplatser på bussen som den vita befolkningen.

17:5 Olika presidenters olika politik

PRESIDENT	ÅR VID MAK-TEN	PARTI-TILLHÖRIG-HET	EXEMPEL PÅ PRAKTISK POLITIK
John F Kennedy	1960-1963	demokrat	Försökte starta ett socialt program för att hjälpa landets fattiga. Försök att erövra Kuba 1961. Förhandlingar med Kuba och Sovjet under Kubakrisen 1962. Startade Apolloprogrammet vars mål var att landstiga på månen innan 1960-talets slut.
Lyndon Johnson	1963-1969	demokrat	Välfärdslagar: hjälpa arbetslösa, daghem åt barn med fattiga föräldrar, studiebidrag åt fattiga. Lagar som stärkte de medborgerliga rättigheterna. USA:s inblandning i Vietnamkriget ökade dramatiskt under denna tid.
Ronald Reagan	1981-1989	republikan	Sänkte skatterna och försökte minska de offentliga utgifterna. Den militära kapprustningen med Sovjet ökade. Målet var att knäcka Sovjet ekonomiskt och på andra plan. Stöd till antikommunistiska rörelser runt om i världen.

George Bush	1989-1993	republikan	Drev på i FN så att det bildades en USA-ledd koalition för att befria Kuwait, som invaderats av Irak. Gav stöd till nya stater efter Sovjetunionens kollaps.
Bill Clinton	1993-2001	demokrat	Gjorde det svårare att köpa skjutvapen. Drivande i upprättandet av nya frihandelsavtal. Aktiv i fredsprocesserna mellan Israel och PLO, samt i Bosnien och Nordirland.
George W Bush	2001-2009	republikan	Sänkte skatterna. Kriget mot terrorism efter attackerna mot World Trade Center 2001. Initiativ till kriget som störtade talibanregimen i Afghanistan. USA:s invasion av Irak 2003.
Barack Obama	2009-	demokrat	Lag för att ge fler fattiga tillgång till sjukvård. USA drog sig tillbaka från kriget i Irak och Afghanistan. Kriget mot terrorism fortsatte i andra länder.

18. Sverige under efterkrigstiden

18:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN TOLKNING AV BEGREPPET
Efterkrigstiden	Med efterkrigstiden menas perioden efter andra världskrigets slut, d.v.s. efter 1945.
Rekordåren	Med rekordåren menas det år på 1960-talet då Sveriges ekonomiska tillväxt var mycket hög.
Välfärdssamhälle	Staten tar ansvar för alla medborgares välfärd. Staten står till exempel för utbildning och sjukvård samt ekonomisk kompensation vid arbetslöshet eller sjukdom.
Fackförening	En fackförening organiserar löntagare från en viss yrkeskår eller arbetsplats och kallas ofta för "facket" och syftet är att bevaka medlemmarnas intressen när det t.ex. gäller frågor om löner och arbetsmiljö. Fackets motpart är arbetsgivaren.
Levnadsstandard	Levnadsstandarden beskriver nivån på invånarnas ekonomi och levnadsförhållanden i ett land. Mått som används för att på olika sätt belysa levnadsstandarden är BNP per capita (bruttonationalprodukt räknat per invånare) och HDI (Human Development Index).
Välfärdspolitik	Med välfärdspolitik menas politiska partiers mål och medel när det t.ex. gäller ett lands skatter, sjukvård, social trygghet/skyddsnät, pensioner, bostadsstandard och utbildningsfrågor.
Miljonprogrammet	Miljonprogrammet innebar att staten tog på sig uppgiften att bygga hundratusen nya bostäder för varje år i tio år under åren 1964-1975. Tanken bakom var att ge den växande befolkningen rymliga och likvärdiga bostäder. Projektet var med andra ord en del av den politiska ambitionen att skapa ett välfärdssamhälle.
Utbildningsexplosionen	Under 1960-talet behövdes många nya utbildningsplatser eftersom de stora barnkullarna åren efter världskrigets slut närmade sig de övre tonåren. Eftersom detta skedde parallellt med rekordåren satsade Sverige på att öka antalet studenter som skulle få börja på universiteten. I tjänstesamhället var många tvungna att utbilda sig under längre tid för att få jobb.

Tjänstesamhälle	Tjänstesamhället ersatte industrisamhället och var ett uttryck för att de flesta nya yrkena och arbetstillfällena under 1960- och 70-talen uppstod inom den privata och offentliga tjänstesektorn. Tjänstesektorn brukar även kallas för servicesektorn.
Strukturomvandling	Strukturomvandling är en process där vissa näringar i ett land, som jordbruket och industri, slås ut eller minskar i betydelse. Det kan ske på grund av snabb teknikutveckling eller ökad internationell konkurrens. Exempel i Sverige är jordbruket och varvsindustrin. Denna utslagning kompenseras dock genom att nya företag och arbetstillfällen uppstod inom andra sektorer.

18:2 Från folkhemsdröm till oljekris

1. Skogsarbetare, sågverksarbetare, lastbilschaufför, sjuksköterska.
2. Störst: jordbruk och skogsbruk, minst: handel och transport.
3. Störst: offentlig förvaltning, minst: jordbruk och skogsbruk.
4. Ökat: handel och transporter, minskat: jordbruk och skogsbruk.
5. Ett effektivare jordbruk på grund av bland annat användandet av traktorn, skördetröskor, elektriska maskiner, bekämpningsmedel och konstgödsel.
6. Ökad konkurrens från andra länder när det gäller industri och hantverk. Omställning från ett industrisamhälle till ett utbildningstätt tjänstesamhälle.

18:3 Från folkhemsdröm till EU

1. **Arbetstider:** 1960 har arbetstiden blivit reglerad till max 45 timmar för alla. 1973 blir den max 40 timmar för alla. **Pensionerna:** 1947 införs allmän folkpension. 1959 införs ATP (allmän tjänstepension), 1974 sänks pensionsåldern från 67 år till 65 år. Semester: 1953 får ha rätt till tre veckors betald semester. 1963 får alla rätt till fyra veckors betald semester.
2. Här följer några förslag. **Barn och skola:** 1946 införs fria skolmåltider. 1950 bestäms att alla barn ska gå i nioårig grundskola. 1968 införs femdagarsvecka i skolan. 1979 blir det förbjudet att slå barn. **Jämlikhet:** 1947 får Sverige sitt första kvinnliga statsråd. 1950 får Sverige sin första kvinnliga åklagare. 1958 får kvinnor lov att vigas till präster. EU: 1989 röstar riksdagen för att Sverige ska ansöka om medlemskap i EG. 1994 Folkomröstning om svenskt EU-medlemskap där ja-sidan vinner. 2003 folkomröstning om svenskt medlemskap i EMU där nej-sidan vinner.

18:4 Tekniska framsteg under 1900-talet

1. a) 1970	h) 1928
b) 1960-talet	i) 1906
c) 1945	j) 1960-talet
d) 1940-talet	k) 1957
e) 1903	l) 1905
f) 1940	m) 1969
g) 1916	

18:5 Sverige och neutraliteten

1. När man är alliansfri har man inte bestämt att hjälpa eller få hjälp av något eller några andra länder vid militära hot. Att vara neutral i krig innebär att om två eller flera länder hamnar i krig med varandra ska Sverige inte ta ställning för något av länderna.
2. Den svenska regeringen befarade att Sovjetunionen skulle ockupera Sverige precis som Sovjet hade gjort med de baltiska länderna.
3. Man ansåg att det bästa sättet att undvika krig var att hålla landet officiellt alliansfritt.
4. De litade nog inte på den svenska neutraliteten.

18:6 Utveckla läsförståelsen

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
<p>"Fram till 167 var det vänstertrafik i Sverige." (s. 74/318)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför ändrade man till högertrafik? 	<p>Huvudskälet till förändringen var att allt fler svenskar började resa med egen bil under semestern till Europa och de flesta länderna där hade högertrafik. Det fanns en tanke att svenskar skulle dödas i trafiken i Europa som en följd av ovanan att köra på höger sida. Givetvis gällde detta resonemang även de européer som var på bilsemester i Sverige. Det dittills stigande antalet döda i trafiken varje år sjönk i och med omläggningen.</p>
<p>"I Sverige får till och med miljonärer barnbidrag." (s. 76/320)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad är tanken med detta system? 	<p>Tanken bakom barnbidraget var att öka barnafödandet i landet och minska de ekonomiska skillnaderna mellan familjer med barn och familjer utan barn. Att även rika familjer får barnbidrag har bland annat att göra med att det är svårt att dra en gräns för vilka som ska få och som inte ska få bidraget.</p>
<p>"Skatterna blev därför höga [i Sverige] jämfört med andra länder ..." (s. 76/320)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför var skatterna högre i Sverige? 	<p>En förklaring är att Sverige hade högre ambitioner när det gäller välfärdspolitiken. Det var en följd av att socialdemokraterna drev dessa frågor om t.ex. en allmän pension, utbyggd grundskola med nio obligatoriska år, höga krav på moderna lägenheter till alla, bidrag vid arbetslöshet och sjukdom. För att kunna finansiera dessa dyrbara satsningar krävdes höga skatter.</p>
<p>"Hemmafruarna försvinner." (s. 77/321)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad var orsakerna till detta? • Vart försvann de? 	<p>Huvudförklaringen är att hemmafruarna behövdes inom industrin och den snabbt växande offentliga sektorn. En annan förklaring är att kvinnorörelsen började ställa krav på jämlikhet mellan könen inte minst rätten till ett eget arbete och lön.</p>
<p>"Därför byggdes det fler daghem." (s. 77/321)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför byggdes det fler daghem och just då? 	<p>Svaret på denna fråga hänger ihop med svaret ovan. Daghem byggdes för att kvinnorna skulle kunna lämna ifrån sig sina barn för att kunna arbeta. Kvinnorna behövdes som arbetskraft eftersom Sveriges ekonomi gick väldigt bra (de s.k. rekordåren) samtidigt som kvinnorna krävde att få samma rätt till arbete som männen haft sedan länge. Politikerna fångade upp kvinnornas krav och gjorde om dessa krav till praktisk politik.</p>
<p>För femtio år sedan var Sverige till exempel en av de största tillverkarna av stora lastfartyg." (s. 78/322) Vad var det som förändrade detta?</p>	<p>Orsaken var att andra länder kunde bygga både större och framför allt billigare fartyg än vad Sverige förmådde. Detta berodde mycket på att lönerna var lägre i dessa länder.</p>

<p>"På 1950-talet slutade de flesta ungdomar skolan efter sju år." (s. 80/324)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför gick de inte längre i skolan än sju år? • Vad gjorde de efter att de slutat skolan efter årskurs sju? 	<p>Kraven på lång utbildning var inte lika stora för många av de yrken som fanns på 1950-talet. Det fanns möjlighet att få jobb direkt efter de sju åren i skolan.</p>
<p>"Och i hela Sverige fanns bara fyra universitet." (s. 80/324)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Var låg dessa fyra universitet? Hur många universitet har Sverige idag? • Varför har antalet ökat så mycket, tror du? 	<p>Lund, Uppsala, Stockholm, Göteborg. I Sverige finns idag 16 universitet och 31 högskolor. Huvudorsaken till ökningen är att Sverige sedan länge inte kan konkurrera på den globala arenan med billig arbetskraft, utan genom att ha en välutbildad arbetskraft som till betydligt större del har akademisk examen. Ett annat skäl till att antalet har ökat är att politikerna har velat sprida den högre utbildningen till alla delar av Sverige, som en del i regionalpolitiken.</p>
<p>"Hur neutralt var Sverige i konflikten mellan USA och Sovjetunionen." (s. 80/324)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Besvara rubrikens fråga! 	<p>Ett svar är att Sverige var neutralt genom att vårt land aldrig gick med i någon av de två militärallianserna NATO och Warszawapakten. Ett annat svar är att Sverige bytte information med USA/NATO och säkerhetspolitiken fokuserade så gott som uteslutande på sovjetiska spioner och svenska spioner som lämnade information österut.</p>
<p>"Sveriges regering hade valt sida, men det fick inte folket veta." (s. 80/324)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför berättade inte regeringen detta för svenska folket? 	<p>Ett svar på frågan är att när det gäller all utrikes- och säkerhetspolitik så är stora delar av den hemlig för att skydda det egna landets intressen. I detta fall kunde Sovjet ha reagerat kraftigt om Sverige erkänt sitt dubbelspel, men samtidigt visste Sovjet om dessa hemliga kontakter. Det hade inte minst Sveriges två mest kända spioner, Stig Wennerström och Stig Berglind, sett till att informera ryssarna om.</p>

18:7 Tolkning av ett diagram

Orsaker

- Bilarna blev relativt sett allt billigare. Detta berodde i sin tur på mer effektiva produktionsmetoder (t.ex. det löpande bandet) och konkurrens mellan flera bilproducerande länder.
- Sverige upplevde ett antal ekonomiska rekordår vilket bland annat ledde till stora löneökningar och låg arbetslöshet. Då fick fler råd att köpa bil.
- Sverige var en ledande bilnation med två storsäljande märken: Volvo och Saab vilket gjorde det mer "självkänt" för politiker att satsa på ett bilsamhälle. "Det som är bra för Volvo är bra för Sverige", som Volvochefen P.G. Gyllenhammar uttryckte det.

Konsekvenser

- Samhällsplaneringen anpassades till bilarna. Vi fick ett bilsamhälle med allt fler och större motorvägar. Stora köpcentra växte upp utanför städernas stadskärnor, vilket krävde tillgång till bil.
- Många av innerstadens småbutiker kunde inte konkurrera prismässigt med de stora köpcentra.

- Den ökade bilförsäljningen av Volvo och Saab skapade många arbetstillfällen på många orter runt om i Sverige.
- Den ökade bilförsäljningen förde sig många allvarliga olyckor, speciellt under 1950- och 60-talen. Lagen om obligatoriskt bilbälte infördes för passagerare i framsätet så sent som 1976.
- Farliga avgaser släpptes ut.
- Bullret från bilarna.

18:8 Analysera mera!

Orsaker

- Sverige klarade sig undan andra världskrigets destruktiva sidor. Sverige kom ut ur kriget med oförstörda fabriker och oförstörd infrastruktur och därmed låg Sverige steget före övriga länder.
- Flertalet andra länder i Europa hade sönderbombade hus, fabriker, vägar och järnvägar och dessa länder började efterfråga svensk malm, stål, bilar och fartyg. Denna efterfrågan skapade nya jobb, vilket ledde till att lönerna steg. Sverige hade stor hjälp av att ekonomierna i Västeuropa kom igång så snabbt efter kriget vilket var en effekt av Marshallplanen.
- Sverige hade börjat bygga upp ett välfärdssystem som hjälpte människor ekonomiskt vid perioder av arbetslöshet. Detta gjorde att människor vågade flytta mellan olika jobb utan risk för ekonomiska problem. Sverige var dessutom i stort befriade från allvarliga konflikter (strejker) på arbetsmarknaden.
- En mängd handelshinder avskaffades och handeln mellan länderna blev enklare och billigare.
- Tillgång till billig energi.

Konsekvenser

- Den snabba ekonomiska tillväxten gjorde det möjligt att skapa nära nog fullsysselsättning och stora skatteinkomster för samhället. Samhället kunde då leverera en mängd nya politiska reformer inom utbildningsväsendet, socialförsäkringarna och för pensionärerna.
- Förutom att människor fick del av dessa politiska reformer så ökade deras konsumtion av varor (som bilar och hushållsmaskiner och vitvaror) och tjänster (som långväga semesterresor).
- Människor fick mer fritid som en följd av kortare arbetstid (allt färre arbetade på lördagar) och hjälpande hushållsmaskiner som för städning, disk och tvätt.
- Allt fler kvinnor kom i arbete med egen lön och ökat självförtroende och självständighet.
- Förändring av stadsplaneringen vilket bland annat innebar att städernas kärnområden byggdes om för att passa bilisterna samtidigt som en mängd gamla byggnader revs för att ersättas av parkeringshus och köpcentra.
- Allt fler tvingades lämna glesbygden, främst i Norrland. Bönderna blev snabbt allt färre och storstadsborna allt fler.

18:9 Urbaniseringen på gott och ont

Orsaker (pushfaktorer)

- Jordbrukets (speciellt de små enheterna) allt sämre lönsamhet.
- Brist på arbetstillfällen i glesbygden.
- Ett ensidigt näringsliv, d.v.s. en ort domineras av en stor industri.
- Brist på kollektivtrafik.
- Brist på utbildningsplatser (gymnasieskola och universitet).
- De långa avstånden och tiden det tar att besöka privat och offentlig service.

Orsaker (pullfaktorer)

- Det stora utbudet av både arbetstillfällen och studieplatser i de större städerna.
- Det stora utbudet av affärer och offentlig service i de större städerna.

Konsekvenser

- Större möjligheter till att utvecklas
- Mindre social kontroll
- Den större stressen och sämre miljön i storstäderna
- Mycket tid kan gå åt till att sitta i bilköer
- Risk att bli isolerad, långt ifrån familjen och lokalsamhällets trygga famn
- Ökad kriminalitet

18:10 En jämförande analys av industri- och tjänstesamhällena

KÄNNETECKEN PÅ INDUSTRISAMHÄLLE	KÄNNETECKEN PÅ TJÄNSTESAMHÄLLE
Fabriken är symbolen	Kontoret är symbolen
Förknippas med arbetarklassen	Förknippas med medelklassen
Robotiseringen av arbetet	Datoriseringen av arbetet
Maskinerna skapar värden	Människor (humankapitalet) skapar värden
Tillverkning av produkter/varor	"Tillverkning" av tjänster
Energikrävande produktion	Energisnål "produktion"
Efterträder jordbrukssamhället	Efterträder industrisamhället
Har effektiviserats mycket genom mekanisering	Är svårare att effektivisera

18:11 Allt har ett slut

Orsaker

- Ökad konkurrens från länder som kommit ifatt Sverige sedan andra världskriget
- De höga skatterna i Sverige gjorde att företag och kapital flyttade till andra länder
- Höjda priser på olja

Konsekvenser

- Staten lånade mer pengar
- Stigande arbetslöshet
- Strukturomvandling: från industrisamhälle till tjänstesamhälle

19. Det kalla krigets tid

19:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN FÖRSTÅELSE AV BEGREPPET
Kalla kriget	Begreppet "kalla kriget" innebär att motsättningen mellan USA och Sovjet aldrig utvecklades till ett "hett krig", d.v.s. ett krig mellan de två opponenterna med full kraft. Det kalla kriget pågick fr.o.m. åren efter andra världskrigets slut t.o.m. Sovjets fall 1991. Kalla kriget var mer en maktkamp än ett riktigt krig mellan de två supermakterna.
Världsherravälde	Ett land har världsherravälde när de dominerar/kontrollerar hela världen. Detta mål har aldrig uppnåtts av någon stat, men närmast kommer kanske Romarriket och det brittiska imperiet.
Kärnvapen	Genom reaktioner mellan atomkärnor frigörs enorma energimängder när ett kärnvapen detonerar. Detta gör kärnvapen till det mest ödeläggande och fruktade vapnet som hittills har använts. 1945 fällde USA två atombomber över Japan, en över staden Hiroshima och en över Nagasaki. I dag har länderna USA, Storbritannien, Frankrike, Ryssland, Kina samt Indien, Pakistan och Nordkorea egna kärnvapen.
Kommunism	Kommunismens idé är att allt ska ägas gemensamt (av staten) eller att det i varje fall ska vara jämnt fördelat mellan människorna. Det ska inte finnas några stora skillnader mellan grupper av människor. Jämlikhet är ett centralt begrepp.
Ockupation	När ett land tar över kontrollen av ett annat lands landområde.
Invasion	En invasion är själva det militära anfallet/angreppet in i ett annat land vilket kan leda till en ockupation.
Freds rörelse	En fredsrörelse tar avstånd från användandet av all våldsanvändning som medel för att uppnå olika politiska mål. Man arbetar för nedrustning.
FN	FN bildades 1945 och har som yttersta mål att bekämpa fattigdom, förtryck och krig. FN har sitt huvudkontor i New York i USA. FN kan skicka ut egna fredsbevarande styrkor i samband med konflikter runt om i världen. 193 av världens stater är medlemmar i FN.
Gerilla	En gerilla består av en grupp soldater som krigar mot ett lands regering. En av de mest kända gerillarörelserna under kalla kriget är FNL som stred mot USA och för ett fritt Vietnam.
TV-krig	Begreppet TV-krig introducerades i samband med Vietnamkriget genom att detta krig var det första kriget där TV rapporterade nära striderna och dödandet i rörliga bilder.

19:2 Bildanalys

Militärparad i Moskva

1. Förmodligen någon gång under 1980-talet.
2. Mannen på bilden är Lenin och han visas upp för att invånarna skulle påminnas om hans läror och hans betydelse för dåtidens starka Sovjet.
3. Det är militärtanks med raketvapen som visas upp.
4. a) Sin stora militära styrka och att folket var intresserat och stod bakom sina ledare.
b) Att landet styrdes väl och därför hade ordning och reda och stark militär kraft. Förmodligen även att de inte skulle tro att de kunde sätta sig upp emot en så stark ledning.
5. Det var viktigt att visa att folket stod bakom sina ledare.
6. En del såg det säkert som en uppvisning av styrka och kraft och kände stolthet för sitt land. Men paraden framkallade säkert också rädsla och ångest eftersom den visade hur mycket vapen det fanns i världen och påminde om att de skulle kunna användas. Hos en del väckte det förmodligen en vilja till motstånd och en känsla av att detta måste stoppas medan andra fick en känsla av hopplöshet gentemot sådana enorma krafter.
7. Inte parader där man visar upp sin vapenarsenal. Däremot finns det ju parader av mer underhållande slag, till exempel karnevaler. I västvärlden förkommer även stora demonstrationer. Dessa är dock sällan arrangerade av staten.

19:3-19:5

Elevernas svar.

19:6 Olympiska spel i kalla krigets skugga

1. USA, Västtyskland och Japan.
2. Sovjetunionen, Bulgarien, Polen, Kuba, Östtyskland och Ungern.
3. Rumänien var det många som förväntade sig skulle delta i Sovjetunionens bojkott 1984, samma sak med Storbritannien och Frankrike 1980.
4. Det var ett tillfälle att visa hur hårt man tog avstånd från kommunismen. Det var nog också en styrkedemonstration som skulle visa hur mycket idrottsvärlden skulle sakna USA. Dessutom gav det USA en chans att bygga upp en enorm idrottslig styrka inför OS i Los Angeles 1984.

19:7 Hanoi julen 1972

Ta reda på

USA hade fällt ett stort antal bomber över staden Hanoi.

Guernica: En liten stad i Spanien som 1937, mitt under brinnande inbördeskrig utsattes för ett häftigt bombanfall av tyskar och italienare som stödde den nationalistiska sidan i spanska inbördeskriget.

Oradour: Hette egentligen Oradour-sur-glane och var en liten by i Frankrike. 1944 utförde ryssarna en hämndaktion mot denna by. Alla män sköts och samtliga kvinnor och barn stängdes in i kyrkan som sedan brändes ned.

Babij Jar: Ligger i utkanten av Kiev i Ukraina. I september 1941 avrättade tyskarna på denna plats cirka 50 000 judar och lika många dog i koncentrationsläger på platsen fram till 1943.

Katyn: Låg vid Smolensk i dåvarande Sovjetunionen. När tyskarna marscherade fram här 1943 hittade de liken efter drygt 4 000 polska officerare. De lade skulden för detta på Sovjetunionen som dock sade att det var tyskarna själva som avrättat dem. Senare har det framkommit att de avrättade dödats redan 1941, det vill säga före tyskarnas angrepp på Sovjet och det kan därför inte vara tyskarna som genomfört massakern.

Lidice är en by väster om Prag i dåvarande Tjeckoslovakien med cirka 500 invånare. Tyskarna jämnade denna by med marken som hämnd för att den tyske rikspolstjänsten Heydrich mördades av tjecker. Alla män mellan 16 och 60 år samt 56 kvinnor mördades och övriga deporterades av tyskarna.

Sharpeville är en stad i Sydafrika. 1960 öppnade där poliser eld mot en folkmassa som protesterade mot passlagarna. 67 sydafrikaner dödades och några hundra skadades.

Treblinka: Ett nazistiskt förintelseläger under andra världskriget.

Uppgifter

1. Han säger att de varken kan bero på militära motiv, eftersom "Militära sagesmän i Saigon har förnekat att det skulle pågå en nordvietnamesisk uppladdning" eller att vietnameserna inte visat förhandlingsvilja.
2. Enbart för att straffa och förnedra landet till underkastelse.
3. USA anklagade Palme för att vara kommunistympatisör och relationen mellan Sverige och USA var problematisk länge efter detta. Sverige blev inte inbjudna på officiellt statsbesök igen förrän efter Olof Palmes död.

19:8 "I have a dream"

1. Att alla människor är skapade med samma värde.
2. I de båda staterna finns stora orättvisor. Svarta har inte samma värde som vita.
3. Han vill att hela USA ska förändras så att alla kan känna frihet och rättvisa.
4. Han hänvisar till att alla människor är Guds barn. Han citerar en kristen sång med strofen "tack allsmäktige Gud".

19:9 Utveckla läsförståelsen

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
<p>"Misstänksamheten mellan USA och Sovjet växte snabbt efter andra världskriget." (s. 92/336)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför denna misstänksamhet? • Hur "märktes" denna misstänksamhet? 	<p>Misstänksamheten berodde ytterst på att länderna hade helt olika syn på hur deras samhällen skulle organiseras. USA var för privat ägande, kapitalism och att staten skulle lägga sig i så lite som möjligt i människors liv och i samhällets ekonomi. Sovjet var för statligt ägande av alla nyttigheter och en stark stat som kontrollerade både människors liv och ekonomi. USA var för politisk demokrati, Sovjet var mot demokrati. Dessutom var de två största stormakterna och denna konkurrenssituation var en bidragande orsak till misstänksamheten dem emellan. Misstänksamheten märktes t.ex. genom kapprustningen.</p>
<p>"Fast när mindre länder krigade skickade USA ofta vapen till ena sidan och Sovjet till den andra." (s. 92/336) Vilka mindre länder var det som krigade?</p>	<p>Exempel på länder som drogs in i kalla kriget var Korea, Kuba och Vietnam.</p>
<p>"Längs gränsen mellan Öst- och Västtyskland byggde kommunisterna så småningom murar, minfält och andra gränshinder ..." (s. 93/337) Varför gjorde de det? Varför tilläts de göra det?</p>	<p>Huvudorsaken till byggandet av Berlinmuren var att kommunisterna ville stopp flykten av människor, som främst var unga, till väst. Denna flykt var en enorm propagandaförlust för DDR. Skälet till att väst inte försökte stoppa byggandet av muren var rädslan för ett kärnvapenkrig, med förödande konsekvenser.</p>
<p>"USA började genast motarbeta Castro och försöka störta hans regering." (s. 95/339)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför gjorde USA detta? 	<p>Kuba ligger väldigt nära USA och styrdes nu av kommunister. Detta faktum var svårt att acceptera för USA som dessutom såg hela Latinamerika som sitt intresseområde.</p>
<p>"Men i sista stund vände de ryska båtarna och seglade hem." (s. 95/339)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför vände de ryska båtarna? 	<p>Ryssarna gav efter av samma skäl som Västmakterna hade gjort i samband med byggandet av Berlinmuren cirka ett år tidigare: Man ville inte riskera ett tredje världskrig där kärnvapen kunde komma till användning.</p>
<p>"USA tog över Frankrikes krig [i Vietnam]" s. (96/340)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför valde USA att göra det? 	<p>En förklaring till att USA tog över Vietnamkriget efter att fransmännen dragit sig undan var att USA uppfattade situationen som att kommunisterna hade som långsiktigt mål att erövra hela världen. USA trodde på "dominoteorin", d.v.s. att ett land i taget faller omkull och övertas av kommunisterna om inte någon sätter hårt mot hårt för att förhindra att hela världen blir kommunistiskt.</p>
<p>"Motståndet mot kriget ökade." (s. 96/340)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför det? 	<p>Ett skäl var att kriget var förödande för USA genom de stora förlusterna i antalet döda som drabbade landet. Det var också svårt att visa på några segrar och framför allt så började allt fler ifrågasätta själva motivet till kriget. Varför skulle amerikanska soldater strida i Vietnams djungler, över tusen mil hemifrån? Protesterna runt om i västvärlden, inte minst i USA, mot kriget samt mediernas kritiska reportage ökade dessutom i styrka vilket till slut påverkade politikerna.</p>
<p>"Tre gånger så många bomber föll över det fattiga Vietnam jämfört med alla bomber under andra världskriget." (s. 97/341)</p>	<p>Att ett litet fattigt som Vietnam kunde besegra supermakten USA är en gåta. En förklaring är att de vietnamesiska soldaterna var mer motiverade och vana vid terrängen vilket passade bra för den gerillakrigföring med små enheter som FNL använde. FNL hade även starkt stöd på landsbygden där mycket av striderna</p>

• Ändå förlorade USA kriget. Försök förklara!	utkämpades.
”Mao förlorar makt men Kina blir starkare.” (s. 102/346) • Förklara vad som menas!	Maos makt och prestige minskade efter det misslyckade försöket med ”det stora språnget” och som ledde till att miljontals kineser dog på grund av svält. Andra ledare fick in landet på en ny politik efter detta. Den innebar att bönderna fick äga egna jordplättar och med möjligheterna att sälja ett eventuellt överskott från jordbruket. Produktionen ökade också väsentligt efter denna avgörande reform.

19:10 Analysera kalla kriget

Orsaker

Politiska

- Det handlade om vem som skulle ha hegemoni, d.v.s. makt över världen.

Ideologiska

- USA och Sovjet stod för två helt skilda ideologiska och politiska samhällssystem; demokrati med flerpartisystem mot diktatur med ett enpartisystem.
- USA försökte förhindra att den kommunistiska ideologin skulle spridas i världen.
- Sovjet ville mer försvara kommunistiska landvinningar och var därför mer nationalistiskt än internationalistiskt i sitt ideologiska tänkande.

Ekonomiska

- USA och Sovjet stod för två helt olika ekonomiska samhällssystem; privat ägande/kapitalism där marknaden avgjorde pris och kvantitet mot statligt ägande och med femårsplaner där staten bestämde pris och kvantitet.

Konsekvenser

Politiska

- Att konflikten mellan de två stormakterna kom att delvis eller helt utkämpas ”via ombud”, som i Korea och Vietnam.
- En politisk konsekvens är att det kalla kriget ledde till att Sovjet tog ett allt kraftigare grepp över Östeuropa.
- En påtaglig effekt är byggandet av Berlinmuren 1961.
- En konsekvens var supermakternas kapprustning samt satsning på kärnvapen och skapandet av en s.k. terrorbalans.
- Som en följd av kalla kriget var efterfrågan på spioner mycket stor.

Ideologiska

- Det kalla kriget var ett propagandakrig där det egna systemet skönmålades och motståndarnas system svartmålades i medierna radio, tv och på film.
- Det ideologiska kriget blev tydligt i samband med OS där t.ex. USA bojkottade OS 1980 i Moskva som en protest för Sovjets invasion av Afghanistan samma år. 1984 kontrade Sovjet genom att utebli från OS i Los Angeles.

- Rymdkapploppningen kan ses som en del av den ideologiska kampen.

Ekonomiska

- USA pumpade in pengar i Västeuropa genom Marshallhjälpen och Sovjet stöttade till en början Östeuropa.
- Det är den kostsamma kapprustning som tillsammans med oppositionen i länder som Polen och Tjeckoslovakien som gör att Sovjets ekonomi till slut kollapsar.
- Olika ekonomiska blockader/bojkotter ledde till politiska kriser.

19:11 En konfliktanalys

KONFLIKT	NÄR?	VAD HANDLADE KONFLIKTEN OM?	HUR LÖSTES KONFLIKTEN?
Tyskland	1948	Berlinkrisen: Sovjet blockerar alla transporter utom flyg till och från Västberlin. Sovjets mål är att USA ska tvingas lämna Berlin.	Konflikten löses genom att USA flyger in livsmedel och andra viktiga förnödenheter till Västberlin genom en s.k. luftbro. Sovjets plan misslyckas.
Koreakriget	1950-1953	Det kommunistiska Nordkorea, som får stöd av Kina, anfäller Sydkorea som stöds av USA.	Konflikten "löses" genom att fred ingås utan att någon sida vunnit en enda meter nytt territorium. Samma gränser och fiendskap ännu i dag (2015).
Cubakrisen	1962	USA hade bevis för att Sovjet höll på att bygga baser för kärnvapen på Cuba. USA (Kennedy) krävde att kärnvapnen skulle monteras ned.	Sovjet med dess ledare Chrusjtjov gick slutligen med på USA:s krav.
Vietnam	1960-1975	USA försökte förhindra spridningen av kommunismen.	USA drog sig tillbaka 1973 och 1975 tog kriget slut och Vietnam blev enat under kommunistiskt styre.
Tjeckoslovakien	1968	Den s.k. Pragvåren var en kortvarig period då det fanns en förhoppning om en reformerad och mer öppen och mer demokratisk kommunism under ledning av A. Dubcek.	Konflikten fick sitt slut genom att Warszawapakternas länder (utom Rumänien och DDR) invaderade Prag 21 augusti 1968 eftersom man fruktade att Tjeckoslovakien skulle bryta sig ut ur Sovjets intresseområde i Östeuropa.

19:12 Sammanfatta för att visa att du fatta

RUBRIK I LÄROBOKEN	MIN FRÅGA FÖR ATT SAMMANFATTA DET VIKTIGASTE I TEXTEN
Fiendskapen mellan USA och Sovjetunionen	Varför uppstod en fiendskap mellan två länder som nyss gemensamt hade besegrat Nazityskland?
Bråket om Tyskland	Om vad handlade egentligen bråket om Berlin?
Cubakrisen 1962, nära ett kärnvapenkrig	Hur kommer det sig att just denna konflikt blev så extra "glödhet"?
USA tog över Frankrikes krig	Varför tog USA över kriget från Frankrike?
Motståndet mot kriget ökade	Varför ökade motståndet mot kriget, både i USA och i övriga världen?

19:13 Sammanfatta, del 2

RUBRIK I LÄROBOKEN	MIN FRÅGA FÖR ATT SAMMANFATTA DET VIKTIGASTE I TEXTEN
Maos Kina	Vilka likheter fanns mellan Maos Kina och dåtidens Sovjet?
Det stora språnget – ett experiment med miljoner döda	Vad var det som gjorde att Det stora språnget blev ett så enormt misslyckande?
Kulturrevolutionen	Vad innebar kulturrevolutionen och vilka var Maos motiv med denna revolution?

19:14 Sammanfatta, del 3

RUBRIK I LÄROBOKEN	MIN FRÅGA FÖR ATT SAMMANFATTA DET VIKTIGASTE I TEXTEN
Konflikten mellan Israel och palestinierna	Vad enades Israel och palestinierna om i början av 1990-talet?
Palestinskt uppror	Varför har olika försök som gjorts för att skapa fred misslyckats?
Misslyckat fredsarbete	Vilka problem inom palestinierna har gjort det svårare att skapa fred?
Kampen om oljan i Mellanöstern	Vad blev resultatet av att oljeländernas ledare samarbetade med industriländerna?
Invasionen av Irak	Varför fick inte USA stöd av FN för att invadera Irak?

20. Afrika, Asien och Sydamerika under andra halvan av 1900-talet

20:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN TOLKNING AV BEGREPPET
Majoritet	Majoritet är motsatsen till minoritet och betyder flertalet.
Kolonialmakt	En kolonialmakt är ett land som tar över kontrollen över ett annat land och som ligger utanför det egna landets gränser, ofta i en annan världsdel. Storbritannien var länge världens största kolonialmakt och styrde bland annat över Indien ända till 1947.
Politiskt våld	Politiskt våld innebär att en grupp eller organisation använder våld för att nå politiska mål.
Självständig stat	En självständig stat har en egen regering som styr över det egna landets befolkning samt är erkänt av andra länder som då kan öppna en ambassad i landet och de kan då ha diplomatiska relationer.
Befrielsekrig	Ett befrielsekrig är ett militärt krig för att nå målet med egen självständighet. Befrielsekrig förknippas med avkoloniseringen under 1900-talet, t ex i Afrika.
Civilt motstånd	Civilt motstånd är ett motstånd som riktas mot regeringsmakten utan att militärt våld används. Det kan t.ex. vara att vägra att betala skatt eller att inte infinna sig till militärtjänstgöringen (mönstring). Gandhi uppmanade indierna till civilt motstånd och att inte använda våld i kampen mot kolonialmakten Storbritannien.
Skuld kris	Skuldkriser uppstår då ett land har tagit stora lån under längre tid och att dessa lån har blivit så stora att avbetalning av och ränta på lånen tar en stor del av landets inkomster.
Nykolonialism	Begreppet innebär att den ursprungliga kolonialmakten, t.ex. Storbritannien eller Frankrike, behåller kontrollen över den f.d. koloni trots att kolonin har blivit självständig. Denna kontroll utövas inte sällan av stora multinationella företag som fortsätter att kontrollera viktiga naturresurser som t.ex. guld- och diamantgruvor.
Apartheid	Apartheid förknippas med Sydafrika där de vita hade beslutat om lagar som diskriminerade svarta. Ordet apartheid betyder "åtskillnad" eller segregering.
Militärkupp	När militärerna gör en kupp betyder det att de har tagit över makten från den sittande regeringen.

20:2 Bildanalys

1. Hans exakta ålder är svårt att avgöra, men förmodligen är han i de tidiga tonåren eller lite yngre.
2. Pojken kommer ifrån Liberia, men skulle lika gärna kunna vara från Rwanda eller något annat krigförande land i Afrika.
3. Sannolikt har han tränats i att hantera vapen och att döda. Han har antagligen blivit lärd att hata de människor han attackerar. Han har säkerligen också deltagit i ett antal attacker och dödat flera människor.
4. Förmodligen är han från början från någon av Liberias småbyar. Han kan vara bortrövad eller så har hans föräldrar och familj blivit dödade av samma soldater som nu är hans arbetsgivare. De som tar hand om honom är förmodligen soldater.
5. Han bär med sig ett maskingevär, en kniv, en vattenflaska och en liten väska. Vapnen ska med största sannolikhet användas till att döda. Vattenflaskan har han för att ha vid de långa marscher soldaterna gör.
6. Han kan ha tur och hamna i ett av FN:s uppsamlingsläger för barnsoldater. Mer troligt är att han fortsätter sitt liv som soldat till dess han själv blir dödad.

20:3 Afrikas länder blir fria

1. Liberia och Etiopien.
2. Exempel är Franska Västafrika, Belgiska Kongo, Tyska Östafrika, Brittiska Östafrika, Nord- och Sydrhodesia, Tyska Sydvästafrika, Sydafrikanska unionen, Anglaegyptiska Sudan.
3. Exempel är Franska Västafrika, Belgiska Kongo, Franska Ekvatorialguinea.
4. 1960.
5. Eritrea 1993.

20:4 När hände vad?

HÄNDELSE	ÅR-TAL	PERSON/LAND
Rhodesia blir självständigt och byter namn.	1980	Zimbabwe.
Dödsjutningen i Sharpeville	1960	Sydafrika
Sydafrikas förste svarta president.	1994	Nelson Mandela.
Gör revolution och inför socialism på Cuba.	1959	Fidel Castro.
Militärkupp i Chile	1973	Den demokratiskt valde presidenten, Salvador Allende, störtades av general Augusto Pinochet.
Indien blir självständigt. Landet delas i Indien och Pakistan.	1947	Självständighetskampen mot briterna leddes av Mahatma Gandhi och Kongresspartiet.

Kenya blir självständigt	1963	Landet blev självständigt efter en mycket blodig befrielsekamp (Mau-Mau-upproret) mot den brittiska kolonialmakten. Det var Jomo Kenyatta blev landets första president.
--------------------------	------	--

20:5 Nelson Mandela och Sydafrikas väg

1. Som en ödmjuk tjänare åt folket.
2. Hemlöshet, arbetslöshet, ekonomi i spillror och politiska stridigheter.
3. Ordnade massaktioner och fortsatta sanktioner mot apartheidregimen.
4. De vita i Sydafrika och världens alla länder.
5. Demokrati med allmän rösträtt, fred och harmoni mellan olika grupper i landet, ingen rasism.

20:6 Träna din läsförståelse

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
<p>”Singapore är ett exempel på länder i Asien som tagit steget från fattigdom till framgångsrikt i-land efter andra världskriget.” (s. 112/356)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hur kan det ha gått till? 	<p>Den viktigaste förklaringen är att landet har en utvecklad marknadsekonomi och att de har satsat på handel och utbildning av sin befolkning. Landet har även satsat på högteknologi och turism.</p>
<p>”Majoriteten av jordens befolkning bor i Afrika, Asien och Sydamerika.” (s. 113/357)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vilka förklaringar kan finnas till detta faktum? 	<p>Det är främst Kina och Indien som står för flertalet av människorna och detta p.g.a. att Asiens stora floder, som Ganges och Gula floden, har skapat mycket goda möjligheter att bedriva jordbruk sedan flera tusen år och därmed kunnat försörja en stor befolkning. Afrikas befolkning växer i dag snabbt p.g.a. den höga nativiteten och den framgångsrika kampen mot flera av de dödsbringande sjukdomarna. Relativt sett så tappar Europa i befolkningsmängd bland annat på grund av de låga födelsetalen.</p>
<p>”Många av de nya länderna drabbades av politiskt våld, krig och fattigdom.” (s. 113/357)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menas med ”nya länder”? • Varför drabbades de av alla dessa problem? 	<p>De nya länder var alla de länder som blev självständiga under de två decennierna efter andra världskrigets slut. Problemen berodde dels på de blodiga befrielsekrigen samt dels inbördeskrig i kölvattnet efter självständighetskampen mellan olika grupper som önskade få kontroll över regeringsmakten.</p>
<p>”Efter de svartas seger [1980] bytte landet namn till Zimbabwe [tidigare Rhodesia].” (s. 114/358)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför bytte man namn på landet? 	<p>Det gamla namnet, Rhodesia, syftade på den engelska kolonistören Cecil Rhodes. När landet blev självständigt från de vita, ville man markera att det nya landet styrdes av svarta afrikaner och valde därför det afrikanska namnet Zimbabwe. Namnet går tillbaka till en gammal stenstad med samma namn och som betyder ”hus av sten”.</p>
<p>”I det varma indiska klimatet är salt livsviktigt.”</p>	<p>Salt kan användas som konserveringsmedel. Saltat och torrt kött har mycket lång hållbarhet.</p>

<p>(s. 115/359)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför är salt livsviktigt? 	
<p>”Gandhi startade sin kamp mot engelsmännen år 1920, men det dröjde ända till år 1947 innan Indien blev självständigt.” (s. 117/361)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vilka förklaringar kan finnas till att det tog så lång tid? 	<p>En orsak var att landet var splittrat i många olika religioner och språkgrupper och det var därför svårt att komma överens. Det var heller inte alla som trodde på Gandhis ickevåldsmetod utan ansåg att en mer väpnad kamp hade snabbare fått britterna ut ur landet. En annan förklaring var att britterna hade mer moderna och effektiva vapen. Andra världskriget, där många indier deltog på britternas sida, gjorde att befrielsekampen tog en paus på sex år.</p>
<p>”De rika ländernas ekonomiska makt över de fattiga brukar kallas nykolonialism.” (s. 117/361)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vad menas med ”ekonomisk makt”? • Vad skiljer denna makt från ”politisk makt”? 	<p>Skillnaden är att de som strävar efter politisk makt önskar ta över regeringsmakten och den lagstiftande församlingen. Att sträva efter ekonomisk makt innebär att försöka kontrollera ett lands viktigaste naturtillgångar, arbetskraften och varuproduktionen.</p>
<p>”Sydafrika är ett land med stora naturtillgångar. De vita sydafrikanerna kunde därför njuta av världens högsta levnadsstandard ...” (s. 119/363)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vilka naturtillgångar handlar det om? • Försök förklara sambandet mellan dessa naturtillgångar och den höga levnadsstandarden. 	<p>Naturtillgångarna är kopplade till gruvindustrin och är guld och diamanter men även bland annat krom, platina, kol, mangan och uran. Även landets vinskörd är värdefull som exportvara. Gruvindustrin har gett landets vita befolkning stora inkomster och en mycket hög levnadsstandard.</p>
<p>”Dålig ekonomi fick diktaturer på fall.” (s. 123/367)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara sambandet! 	<p>När de sydamerikanska diktaturländernas ekonomi försämrades, med stigande priser och allt högre arbetslöshet och därmed fattigdom, försvagades stödet sakta men säkert. Tron på att militärerna kunde sköta landet försvann. I land efter land släppte militärerna ifrån sig makten till demokratiskt valda ledare.</p>
<p>”Orättvis handel mellan rika och fattiga.” (s. 125/369)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Förklara meningen! 	<p>Fattiga länder hamnar lätt i en ond spiral där de saknar resurser för att kunna förädla sina råvaror. Dessutom sätter de rika länder upp handelshinder som gör det svårare att sälja förädlade produkter till dem. Istället får de fattiga länderna exportera råvaror vilket ger lägre lönsamhet. De rikare länderna köper dessa råvaror billigt och framställer industriprodukter som de sedan säljer till hela världen, inklusive till de fattiga länderna. De rika länderna har även subventionerat sin egen jordbruksproduktion och kunnat dumpa sitt överskott på marknaden i fattigare länder. Därför har de fattiga länderna tvingats att rikta in sig på exportgrödor istället för att bli självförsörjande på egna jordbruksprodukter.</p>

20:7 Tio viktiga frågor om orsaker

1. Folket var missnöjda med regimernas styre och hur de hanterade frågor som fattigdom och arbetslöshet. Även utländska påtryckningar från lån- och bidragsgivare påverkade. Till viss utsträckning handlade det även om att militärernas ursäkt att behålla makten för att skydda landet från kommunismen inte höll längre. Från mitten av 1980-talet försvann det kommunistiska hotet mer och mer.
2. En orsak var att det fanns stora etniska motsättningar mellan olika grupper i de två länderna. Dessa motsättningar hade många gånger uppstått under och som en följd av kolonialtiden.
3. Saltet var livsviktigt för att konservera kött och därmed också säkerställa livsmedelsförsörjningen. Prishöjningen på grund av saltskatten blev kännbar för alla fattiga indier vilket orsakade demonstrationerna mot kolonialmakten.
4. Huvudorsaken var de starka motsättningar som fanns mellan hinduiska och muslimska grupper.
5. Orsakerna till detta är att den vita minoriteten i landet ägde gruvorna och gruvindustrin och därmed även kontrollerade de rika naturtillgångarna.
6. FN kritiserade och motarbetade apartheidregimen med bland annat uppmaningar att inte handla med Sydafrika. En viktig förklaring är också motståndet i Sydafrika mot regimen. Nelson Mandelas roll som ledare var avgörande. Han predikade försoning med de vita och dess ledare insåg att det var bättre att överge apartheidpolitiken och tillåta de svarta att ta del av makten genom demokratiska val.
7. En avgörande orsak till revolutionen var USA:s kontroll över Kubas ekonomi, via ägandet av alltifrån plantage till små pubar och kasinon. Samtidigt gick 70 procent av Kubas export till USA. Detta tjänade USA på eftersom det var amerikanerna som ägde exportvarorna, som t.ex. socker och tobak. USA:s närvaro gjorde Kuba helt beroende av sitt stora grannland och hindrades i sin egen utveckling.
8. En orsak till att den socialistiska presidenten Allende störtades 1973 var Chiles allt sämre ekonomi med svag ekonomisk tillväxt. Allende hade kommit till makten 1970 och genast satt igång ett omfattande reformarbete som skulle omfördela landets rikedomar och ge arbetarna högre löner. Allende ville förstatliga viktiga delar av näringslivet, t.ex. de stora koppargruvorna. Dessa förslag förskräckte de rika i Chile och även USA, som såg Allende som en ny Castro. I bakgrunden försökte USA stödja oppositionen mot Allende.
9. Orsakerna till skuldcrisen är många och här ges några ledtrådar. Genom den kraftiga ökningen av oljepriset under 1970-talet fick bankerna ökad tillgång till kapital att låna ut. Samtidigt var räntorna relativt låga och många länder, inklusive u-länderna, lånade då pengar till statskassan. Under lågkonjunkturen i början av 1980-talet steg räntan kraftigt vilket gjorde att många u-länder fick svårt att betala på sina lån. Att de flesta av dessa länder dessutom importerade mer än de exporterade gjorde inte situationen bättre. Landet fick in mindre pengar än det gjorde av med. Många länder tvingades låna ännu mer för att kunna betala på sina gamla lån. Att u-länderna inte kommit så långt i sin industrialisering gjorde de mer ekonomiskt sårbara och de var ofta beroende av priset på enstaka exportvaror.
10. Industrialisering och ökad handel med förädlade varor är nyckeln till utveckling. Länder i Asien med en snabb ekonomisk utveckling har ofta satsat på utbildning och ny teknologi och har haft en fungerande marknadsekonomi. Exempel på länder är Kina, Singapore, Sydkorea och Hongkong.

20:8 Kolonierna gör sig fria

Orsaker

- De två stora kolonialmakterna, Storbritannien och Frankrike, hade försvagats och tappat sin roll som stormakter som en följd av de två förödande världskrigen.
- Demokratiska idéer spreds allt snabbare och det var svårt för västvärldens demokratier att försvara att man hade kontroll över kolonier i Afrika och Asien.
- Många av koloniernas befolkning stred sida vid sida med briter och fransmän under båda världskrigen vilket gjorde det svårare att hävda att européerna hade rätt att utnyttja afrikaner och asiater.
- Starka ledare och partier som kunde kanalisera drömmen om självständighet.
- De två stormakterna USA och Sovjet var emot kolonialismen som idé. Samtidigt fanns det grupper i kolonierna som sökte stöd för sin självständighet från någon av supermakterna.
- FN var stark motståndare till kolonialismen.
- Exemplet med Indien. Landet blev självständigt genom en befrielsekamp vilket blev en inspirationskälla för andra kolonier.

Konsekvenser

- Människorna i de f.d. kolonierna fick nu styra över sig själva
- Avkoloniseringen blottade djupa motsättningar mellan olika grupper, religiöst och etniskt, vilket i flera fall ledde till blodiga inbördeskrig.
- Frankrike gjorde det svårare för många länder att bli självständiga eftersom man inte ville släppa kontrollen över sina f.d. kolonier. Detta skapade våldsamma krig, som i Algeriet och Vietnam.

21. Kommunismens fall - Kalla krigets slut

21:1 Begreppsförståelse

BEGREPP	MIN TOLKNING AV BEGREPPET
Kapprustning	Kapprustning är en stor satsning på militära vapen och som görs som ett slags tävling mellan två eller fler länder.
Kärnvapen	Kärnvapen är det mest förstörelsebringande vapnet som någonsin uppfunnits och kom till användning när USA fällde två atombomber över de japanska städerna Nagasaki och Hiroshima 1945.
Yttrandefrihet	Yttrandefriheten är en av demokratins viktigaste värden och innebär att staten ska garantera att alla människor ska ha så få hinder som möjligt att uttala sig om allt och alla. Det finns dock några få begränsningar som t.ex. hets mot folkgrupp och uppvigling till brottsliga handlingar.
Självständighetsrörelse	De som kämpar för att bli självständiga gentemot regeringsmakten. Exempel på sådana rörelser är den indiska, den skotska och den baskiska självständighetsrörelsen.
Delrepublik	En delrepublik är en del av ett större land. T.ex. var Slovenien, Kroatien och Serbien länge olika delrepubliker inom landet Jugoslavien.
Östeuropa	Regionen Östeuropa består av länder som Polen, Rumänien, Bulgarien. Under kalla kriget räknades alla kommunistiska länder i östra Europa till Östeuropa. Det betyder att länder som i dag räknas till Centraleuropa (Ungern, Tjeckien och Slovenien) då tillhörde Östeuropa.
Generalstrejk	En stor strejk som omfattar stora delar av de organiserade arbetstagarna i ett land.
Fredsförhandling	Ett försök att via samtal få slut på ett krig. Samtalen kan föras direkt mellan parterna i en konflikt eller genom en tredje part.
Folkgrupp	En folkgrupp kan ha olika saker gemensamt som kultur, historia, språk, etnicitet, religion eller en kombination av dessa olikheter. Kurder, maorier och indianer är tre exempel på folkgrupper som saknar ett eget land.
Mänskliga rättigheter	De mänskliga rättigheterna förknippas med FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948, men redan i Frankrike proklamerades ett antal liknande rättigheter av den nya nationalförsamlingen 1789.

21:2 Bildanalys

Krigets offer i Jugoslavien

1. Bilden är tagen i Bosnien 1995.

2. Det är FN-soldater som var på platsen för att skydda oskyldiga och civilbefolkning.
3. Svårt att säga men förmodligen i tioårsåldern.
4. Någon av kvinnorna runt omkring kan vara hans mamma men hans pappa syns inte. Förmodligen har han sett strider och kanske har han även sett hur byn härjats av soldater som dödat, lemlästat och våldtagit.
5. Elevernas svar.
6. Förmodligen är det fattiga människor i någon by på landet. Förutom pojken så är det mest äldre kvinnor.
7. Männerna är förmodligen ute i kriget som soldater eller så har de blivit dödade när de försökt försvara sig i byn.
8. FN-soldaterna fick bara använda våld i självförsvar och fick därför ibland bevittna när folk dödades eller skadades. De måste helt klart vara berörda av den ångest och rädsla folket visar. I övrigt öppet för elevernas egna förslag.

21:3 Den demokratiska revolutionen

Orsaker

- Många års förtryck av det kommunistiska systemet urholkade landets ekonomi och människors förtroende.
- USA satsade stort på kapprustningen och Sovjetunionen kunde inte hänga med. Det urholkade ekonomin och förändrade maktbalanser i Europa och världen.
- Michail Gorbatjov blev president och insåg att situationen var ohållbar. Han inledde samtal med USA och lovade att ge frihet åt de sovjetstyrda länderna i Östeuropa.
- Gorbatjov införde mer privat ägande och yttrandefrihet som ledde till att allt fler kritiska röster kom fram. Människor i Sovjetunionen och öststaterna började förstå att en förändring är möjlig.
- Efter en misslyckad kupp förbjöds det kommunistiska partiet och delrepublikerna började bryta sig ut.

Följder

- Estland, Lettland och Litauen bröt sig ur Sovjetunionen och andra delrepubliker följde efter.
- Fria val hölls i Polen och kommunismen föll där.
- Ungern och Tjeckoslovakien utlyste fria val.
- Folk i Rumänien, Bulgarien och Albanien tvingade gamla diktatorer att avgå.
- Berlinmuren som skiljer Öst- och Västtyskland åt föll.
- Tyskland enades.

21:4 Rollspel om Moreniens framtid

Gruppuppgift.

21:5 Träna din läsförståelse

FRÅGA	MITT SVAR PÅ FRÅGAN
"Berlinmuren var en symbol för det kalla krigets uppdelning av Europa i öst och väst." (bildtext s. 129/373) Vad menas att muren var en symbol?	Muren visade tydligt motsättningen mellan väst och öst, mellan Väst- Och Östberlin och mellan Väst- och Östtyskland. Samtidigt visade muren på fiendskapen två olika politiska och ekonomiska system med USA och Sovjet på varsin sida.
"På andra sidan väntade det fria Västberlin." (s. 129/373) Vad menas med "fria"?	Med uttrycket "fria" menas att västvärlden stod för demokratiska värden och principer, som t.ex. yttrandefrihet och frihet från statlig censur.
"Sovjet kunde tillverka kärnvapen som hotade hela världen, men inte tillräckligt med mat, kläder och bostäder åt sitt eget folk." (s. 130/374) • Hur kan detta förklaras?	En förklaring är att Sovjet inte hade råd och förmåga att satsa på både kapprustning och konsumtionsvaror. Även om det fanns mat och kläder så var utbudet litet och kvaliteten dålig. Dessa problem hade att göra med att det inte fanns någon konkurrens mellan olika företag och inte heller något vinstmotiv som skulle kunnat få fram mer och bättre varor.
"Det var förbjudet att lämna landet [Sovjet]." (s. 131/375) • Varför var det förbjudet?	Orsaken till förbudet var att regimen inte litade på sin befolkning. Det fanns en risk att de skulle bli "smittade" av kapitalistisk propaganda och livsstil och kanske hoppa av i väst. Det var bara de mest trogna partimedlemmarna som tilläts resa in i väst.
"För att rädda landet ville Gorbatjov också ge ny fart åt det ekonomiska systemet ... " (s. 132/376) • Vilket ekonomiskt system handlar det om?	Det sovjetiska ekonomiska systemet bestod av planekonomi och statligt ägande av alla produktionsmedel inklusive alla naturtillgångar. Detta system innebär att det är staten som bestämmer om vad som ska produceras och i vilka kvantiteter samt till vilket pris.
"Folk skulle få ta mer ansvar. Men det fungerade inte." (s. 132/376) • Varför fungerade det inte?	En förklaring till att det inte fungerade hade att göra med att människorna i Sovjet inte var vana att fatta egna beslut. De var vana att staten bestämde allt i deras liv.
"I början var Gorbatjov populär. Men mot slutet av 1980-talet hade han fiender på flera håll." (s. 133/377) • Varför fick Gorbatjov allt fler fiender?	Gorbatjovs nya politik hade liten framgång på det sovjetiska samhället (t.ex. få bukter med det stora alkoholproblemet samt att öka arbetsmoralen) samtidigt som hans politik utmanade tidigare makthavare. Särskilt bekymrade var höga militärer som ansåg att Gorbatjov riskerade Sovjets stormaktsroll. Sovjets ekonomi gick dessutom allt sämre. Ju längre tiden gick desto mer kaotiskt blev situationen i landet och de vanliga ryssarna kände inte igen sig längre. Gorbatjovs politik var för radikal och gick fram alltför fort.
"Dessutom betyder oljan och naturgasen att Ryssland återigen håller på att bli ett starkt och mäktigt land i världen." (s. 133/377) Förklara sambandet mellan naturresurser och makt i världen.	Rysslands stora gas- och oljefyndigheter ger det landet en stark ekonomi som kan användas för att göra Ryssland till en allt starkare militärmakt. Eftersom omvärlden velat ha tillgång till rysk gas och olja har det lett till att Ryssland fått en stark position i politiska förhandlingslägen.
"Men i Jugoslavien följdes kommunismens fall av flera år med blodiga inbördesstrider." (s. 139/383) Varför blev det så blodigt i Jugoslavien när det inte blev det i t.ex. Polen,	Motsättningarna mellan olika religiösa/etniska grupper var mycket större i f.d. Jugoslavien. Det fanns även historiska händelser som kunde utnyttjas av ledare inom olika grupper för att förstärka en vi-dem-känsla.

Ungern och Östtyskland?	
<p>"I södra Kina och längs kusten går den ekonomiska utvecklingen fortast." (s. 146/390)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Varför går utvecklingen snabbare i dessa områden jämfört med inne i landet? 	<p>En delförklaring är att de bäst utbildade människorna lockas till de snabbväxande städerna i östra Kina och till de högre lönerna där. Infrastrukturen är betydligt mer utbyggd i öster. De västra delarna av landet är mer glesbefolkat och där är fattigdomen betydligt större och flertalet arbetar fortfarande med traditionellt jordbruk.</p>

21:6 Sovjetimperiets fall

Orsaker inom Sovjet

- Gorbatjovs radikala och snabba reformpolitik skapade ekonomisk tillbakagång och förvirring bland befolkningen och hans politik utmanade även makthavare inom militären och kommunistpartiet.
- Landets oförmåga att kunna leverera varor som livsmedel, bilar och kläder med tillräcklig kvantitet och kvalitet.
- Flera av de sovjetiska delrepublikerna önskade bryta sig ut ur unionen vilket påskyndade fallet.

Orsaker utanför Sovjet

- Ronald Reagans allt tuffare politik genom stora och dyrbara rymdprogram och kapprustning, vilket satte stort tryck på den sovjetiska ekonomin.
- Upproren i Östeuropa mot kommunistdiktaturerna och framför allt händelserna i Polen (Solidaritets och betydelsen av Lech Walesa).
- Kommunismens propagandanederlag i samband med krossandet av Pragvåren 1968.

Konsekvenser inom den kommunistiska världen

- En följd var att kalla kriget tog slut och att det nya Ryssland kollapsade och kunde inte längre hävda sin roll som stormakt.
- Östeuropa gjorde sig kvitt sovjetiskt inflytande och kommunismen som ideologi.
- Warszawapakten skrotades liksom kommunistpartierna.
- Marknadsekonomi ersätter planekonomin i Ryssland.
- Oligarker tar över vinstgivande naturtillgångar och fabriker/företag.
- Tuff omställning för ryssarna med bland annat kollaps av de sociala förmånerna man haft under sovjettiden. Nativiteten sjönk kraftigt medan dödligheten ökade dramatiskt.
- Korruptionen och kriminaliteten sköt i höjden under 1990-talet i Ryssland.

Konsekvenser utanför den kommunistiska världen

- USA ensam som världens supermakt.
- Demokratins och marknadsekonomins seger mot kommunismen.

- Hotet om ett kärnvapenkrig minskade drastiskt.
- FN: s roll har stärkts något eftersom stormakternas ständiga blockering via veto har fått minskad betydelse.
- I Sverige börjar man tala allt oftare att söka medlemskap i NATO.

21:7 Kina på gott och ont

	EXEMPEL	ORSAKSFÖRKLARINGAR
Positiv utveckling	Den snabba ekonomiska utvecklingen Höjd levnadsstandard Längre livslängd	Satsningar på produktion av både tung industri, högteknologi och konsumtionsvaror för export för den globala marknaden. Satsning på utbildning, forskning och utveckling.
Negativ utveckling	Miljöförstöring Påtvingad urbanisering Ökad korruption Större sociala klyftor/Minskad jämlikhet Fortsatt politisk diktatur och bristande mänskliga rättigheter	Den stora satsningen på egen och billig kolanvändning samt den snabbt ökande bilismen i storstäderna. En medveten planering att få människor att byta ut arbetet inom det lågproduktiva jordbruket på landet till industri- och byggnadsarbete i storstäderna, främst i östra Kina. När det blir tillåtet att sträva efter egen rikedom ökar risken för korruption. Detta nya ideal kopplat till en marknadsekonomi skapar lätt stora klyftor mellan grupper av människor. Konfucius ideal verkar vara långt ifrån dagens verklighet i Kina. Så länge som befolkningen är nöjd över den mycket snabba ekonomiska tillväxten vilket har lett till ökad privat välbstånd så accepteras diktaturen, men vad händer om skillnaderna och korruptionen/girigheten ökar samtidigt som tillväxten bromsas upp?

21:8 1900-talet som en helhet

Ett förslag:

”**Nationalismen** var tillsammans med **imperialismen**, d.v.s. kampen mellan England, Frankrike och Tyskland om och kontrollen över kolonierna i Afrika och Asien, två orsaker till **första världskriget**. I detta krig, som startade 1914, gick det dåligt för Ryssland vilket påskyndade den **ryska revolutionen** 1917.

Nazisterna, med sin ledare Adolf Hitler, tog makten i Tyskland genom att segra i ett demokratiskt val 1933. Nazisternas aggressiva utrikespolitik var en viktig orsak till utbrottet av **andra världskriget** 1939. En konsekvens av detta krig, som slutade 1945, var starten av ett nytt ”**kallt krig**” mellan USA och Sovjetunionen. En annan följd av andra världskriget var att de f.d. kolonierna blev självständiga och vi kallar denna process för **avkoloniseringen**.

Det kalla kriget tog slut 1991 då den ena av två stormakterna, Sovjetunionen, föll samman och försvann som nation. Sedan fanns det bara en stormakt kvar, USA, världens enda **supermakt**.”

21:9 Vad är det viktigaste som hänt under 1900-talet?

Elevens svar.